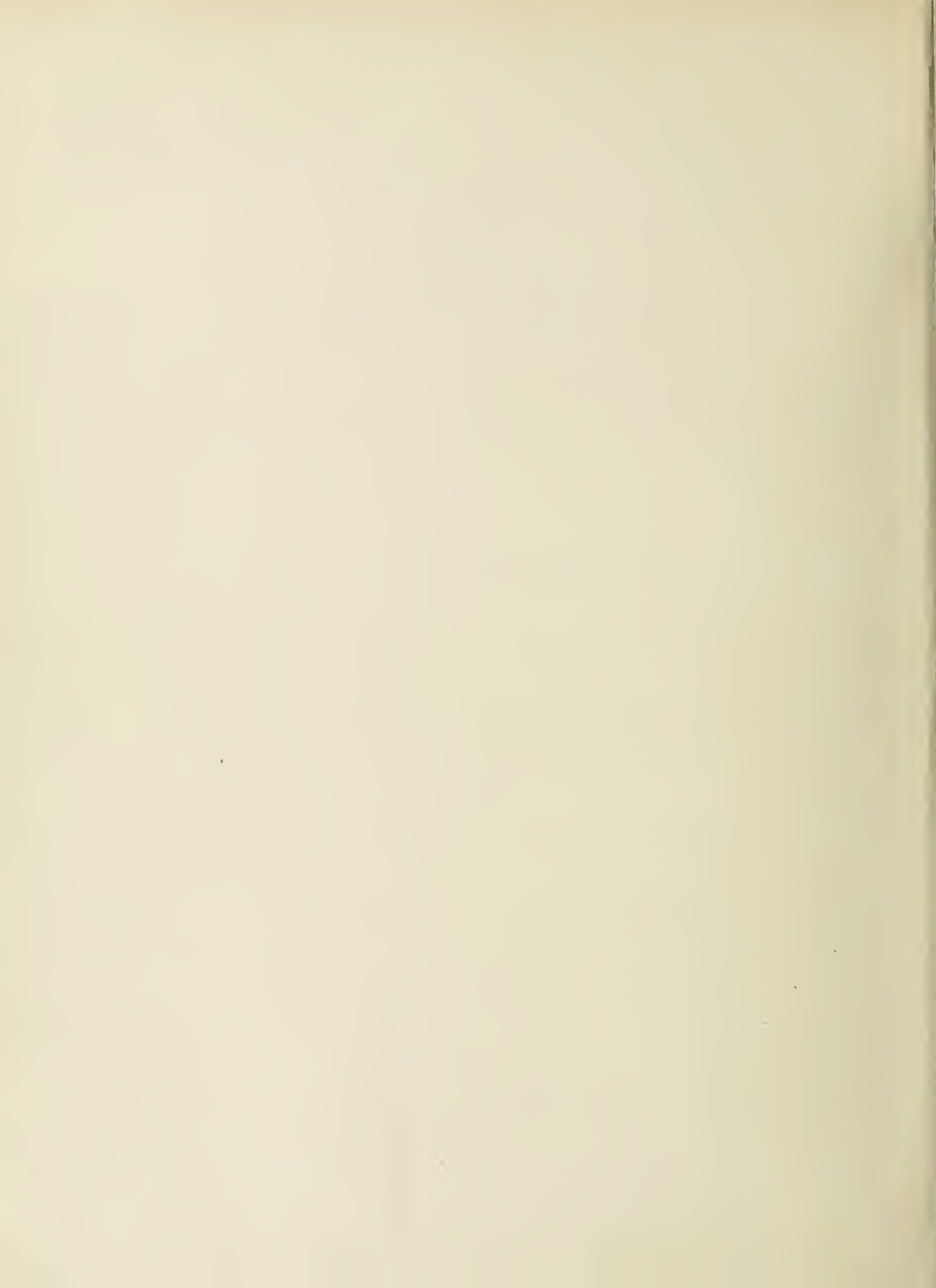

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
University of Toronto

MAGYAR CZIMERES EMLÉKEK

MONUMENTA HUNGARICÆ HERALDICA

MAGYAR
CZIMERES EMLÉKEK

KÖZLI

FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ

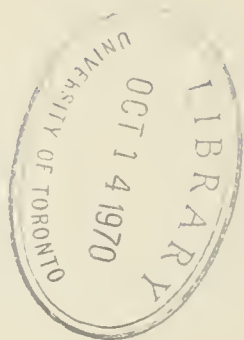
I. FÜZET

HUSZONÖT SZINES MELLÉKLETTEL

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS
GENEALOGIAI TÁRSASÁG

1901

5-10-70

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság fennállása óta kiváló figyelmet fordított a régi korból, a mohácsi vész előtti időkből származó magyar ezímeradományokra. Folyóiratának minden egyes füzete közölt egy-egy ilyen ezímerképet színes másolatban és beszámolt az újabb meg újabb leletekről. Ily módon a *Tudat* tizenkilencz évi folyamában oly gazdag, oly tanulságos anyag gyűlt össze, hogy valóban időszerűnek látszott, hazai heraldikánk e legbeesesebb emlékeit az érdeklődőkkel külön sorozatban is megismertetni.

Mikor társaságunk megalakult, még nem volt világos képünk arról a gazdagságról, melyet hazánk a nemzeti heraldika ez emlékeiben bír. Nagy Iván alapvető családtörténeti munkája és báró Nyáry Albertnek 1886-ban, társaságunk életének harmadik évében megjelent Heraldikája sejtette ugyan velünk, hogy Magyarország ezen a téren nem áll a külföld mögött, hol pedig a heraldikai irodalomnak és kutatásoknak hosszú időre visszamenő multja van; de legtávolabbról sem gondoltuk, hogy ennek a gazdag és tanulságos anyagnak közel két évtizedes munkásság után sem jutunk a végére.

Az ok, mely a társaság figyelmét ily fokozódott mértékben irányította a ezímeres levelek felé, nyilvánvaló. A ezímeres levél, kivált ha azt az adományozott ezímer színes képe is diszíti, a királyi kanczellária legérdekesebb termékeinek egyike. A királyi oklevelek közül kiválik szövegének sajátos szerkezete, különleges formulái által; külső kiállításában pedig megkülönbözteti egyéb oklevelektől a ezímernek festett képe, gyakran művészi alkotás, mely vagy a szöveg élén, vagy annak közepén látható. Ez a kép pedig híven adja vissza a ezímertani magyar felfogást, akár önszántából adja azt a király, akár — a mi talán még gyakoribb eset — az illető maga kéri a kapott ábrázolást ezímerül. Az ily ezímerképnek a mellett, hogy megismertet valamely család ezímerének helyes formájával és színeivel, igen gyakran művelődés- vagy családtörténeti értéke is van. A fejedelmi

kegyből nyert czímer sokszor a kitüntetett egyén foglalkozását mutatja vagy életéből örökít meg egy jelenetet. A heraldikus a nélkül, hogy a czímer-szimbolika útvesztőjébe tévedne, könnyen felismeri e vonatkozásokat. Mind ez okok nyilvánvalóvá teszik, hogy a magyar heraldikusnak méltó és hálás tárgya az 1526. év előtti magyar czímeradományokkal való foglalkozás, mert azokban a magyar czímer-tan és egyúttal a magyar festőművészet legbecsesebb emlékeinek egyikét birjuk.

Első sorban ez emlékek közzétételére és magyarázatára hívatott a *Magyar Czímeres Emlékek* most meginduló sorozata. A különböző levéltárakból felkutatott és egybegyűjtött anyag, az oklevelekre festett czímerek hű másával s az oklevél hű szövegével, kétségtelenül érdekelní fogja a szakembert és a nemzeti mult iránt nem közömbös közönséget egyaránt. Egyiket a tudományos anyag gazdagsága, másikat annak változatossága lepi meg; egyik a heraldikai felfogásban, másik a kivitelben fog valami érdekeset találni, s ha ez érdeklődés megvan: a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság elérte czélját, mert létezése óta az a törekvése, hogy a figyelmet a nemzeti mult ez emlékei iránt felköltse.

BEVEZETÉS.

A «Magyar Czímeres Emlékek» új vállalatát alkalmasabb bevezetéssel nem láthatjuk el, mint ha a régi czímeradományokról, azok módjáról és az adott czímerekről egyetmást elmondunk.

Abban minden heraldikus megegyezik, hogy hiteles czímeradomány a xiv. századnál régebbi időből nincs. Hamisítvány azonban elég akad. Teljesen mellőzve a külföldi példákat, hazai oklevél-táraink is tartalmaznak néhány ily — szerenesére könnyen felismerhető — ügyetlen hamisítást. Ilyen pl. a Mattai Visa Mártonnak szóló 1092. évi czímeradomány; az Esterházy-családnak Attilától való származásáról és bővített czímeréről szóló 1095. évi oklevél és ugyanannak állítólagos megerősítése 1225-ből II. Endrétől; Orsini István, a Blagay grófok őse számára szóló 1197. (helyesebben 1200.) évi czímeradomány Imre királytól, melynek valódiságában sokáig hittek; és a Likai Skalich Fülöp és Bertalan számára szóló 1263-ból IV. Bélától, melynek gyártója minden valószínűség szerint Skalich Pál, a xvi. század híres hamisítója.*

A xiii. században még mindenki ősi jogon, szokás és hagyomány jogán viselte czímerét. A czímerék ábrázolásai uralkodói adománynyal vagy bővítéssel nem gyarapodtak. A legrégebb heraldikai írók egyike, a xiv. század első felében élt Bartolus de Saxoferrato még azt hirdeti, hogy mindenkinek jogában áll tetszése szerint választani czímert, azt viselni és birtokában lévő tárgyakra ráfestetni. De ugyan ő. a változott viszonyokhoz és a kor kezdődő divatjához képest hozzá teszi, hogy az a czímer, a melyet a fejedelem ad, többet ér, mert a többinél nagyobbra becsülik és annak viselésében senki sem akadályozhatja meg az embert.

A czímeradományozások kora valósággal Bartolus de Saxoferrato idejében, a xiv. század első felében kezdődik. Heraldikai könyvek úgy tanítják, hogy Németországban I. Albert (1305.) és VII. Henrik (1312.) adták ki az első armálisokat, de nagyobb mennyiségben IV. Lajos császár (1329—1347.). Franciaországban Szép

* E hamisítványok közölvék: Fejér Cod. dipl. I. 472, 488; III. 2., 11.; Gr. Blagay es. okl. 1.; Fejér IV. 3., 129.

Fülöp (1281–1314.) adott ki legelsőbben ezímeres levelet. Magyarországon pedig Károly király.

Legelső ezímeradományaink még nem szólnak teljes címerről, mely pajzsból, sisakból, ennek díszéből és takarójából áll. A király ezímeralkatrészeket, első sorban pedig sisakdísz ad a kitüntetettnek. Ez az úgynevezett *sisakezímer*, mely a XIV. század folyamán igen gyakran a pajzsbeli címert pótolja és pecséteken a teljes címet helyettesíti.

A sisakdísz, mint ezímeralkotó rész, igen alkalmas volt arra, hogy a pajzsban látható egyező ábrázolású címereket egymástól megkülönböztesse; és a XIV. század folyamán, kivált Németországban, általánossá vált a felfogás, hogy a sisakdísz a ezímer viselőjének kizárólagos tulajdona, a minőt másnak hordania nem szabad s a mi adás-vevés tárgya is lehet. Hogy a sisakdísz eladták és megvették: erre érdekes példát tudunk a jelenleg uralkodó német császári ház történetéből. A Hohenzollernek öse, Zollerni Frigyes nürnbergi várgróf, 1317-ben 36 márka ezüstön megveszi a schweizi Regensbergi Leutoldtól ennek sisakdíszét, mely kiemelkedő arany kopó veres fülekkel. Az adás-vevés azonban, úgy látszik, gondatlanul történt, mert a kopó-sisakdísz az Oettingeni grófok tulajdonába is átment. Lehet, hogy Regensbergi Leutold szorultságában kettőnek is eladta. Ebből azután a Zollernek és az Oettingeni ház között évtizedekig tartó hosszú pör keletkezett, a melynek 1381-ben választott bíróság ítélete vetett véget. A bíróság három bajor herezezből és a leuchtenbergi tartományi grófból állott és ítélete úgy szólt, hogy a pör tárgyát, a kopó-sisakdísz, mind a két fél viselheti, de az Oettingeniek tartoznak azt egy ujnyi széles ezüst sávval megkülönböztetni.*

Az ily sisakdísz az élő heraldika korában, mikor pajzson, sisakon tényleg viseltek címet, a valóságban mindig plasztikus tárgy volt, vagyis a sisakon az volt fából, bőrből, madárszárnyból, tollból stb. kiformálva, a mi az illetőnek sisakdísz. Az ilyenmű emlékek, valamint a valóságos ezímerpajzsok a középkorból a legnagyobb ritkaságok közé tartoznak. Nekünk is van Magyarországon ily ritkaságunk. A soproni benézések templomában felfüggesztve ma is látható ily valóságos sisakdísz. Vadkecskét ábrázol; bőrből készült, mely gipszszerű festékanyaggal van bevonva. Ez a becses heraldikai emlék, melyen a szögek helye most is meglátszik, a hol az a sisakhoz volt erősítve, minden valószínűség szerint a XV. századból való.**

Az a felfogás, hogy a sisakdísz az illetőnek valóságos tulajdona és hogy ahhoz hasonlót senkinek másnak sem szabad viselnie, teljes mértékben nyilvánul legrégibb ismert ezímeradományunkban, mely az 1326-ik évből, Károly királytól való. A vasvár-szombathelyi káptalan levéltárában őrzött eredeti oklevél, mely a királyi

* Részletesebben Seyler, Geschichte der Heraldik 314–315.

** Turul 1897. 105.

privilegiumok mintájára, függő kettős peeséttel van megerősítve, elmondja a többi közt, hogy a király méltányolva a sopronmegyei Imre fiának Miklósnak (az Enyerei Herezegh-esakád feltételezett őscnek) érdemeit, neki, testvéreinek és összes ivadékainak, mint olyanoknak, kik a király zászlaja alatt kötelesek harcolni, sisakdiszt ad, melynek *czimer* a közönséges neve (cristam, que vulgo cymer dicitur). Ez a sisakdisz pedig arany sólyom, kiterjesztett kék szárnyakkal, a szárnyakról lóhere (luhere) formájú arany levelek függnek; a sólyom esőre fölfött egyenesen fölfelé álló zöld ág van, arany levelekkel. Az oklevél rajzban nem ábrázolja az adományozott ezimert, hanem hozzá tesz egy figyelemre méltó záradékot, mely a xiv. századi ezimerviselési jog természetéhez igen nevezetes tájékoztatást nyújt. Elrendeli ugyanis a király, hogy az ország nemesei közül senki se merjen a most leírt sisakdiszhez hasonlót sem arany, sem ezüst, sem bárminő más színben viselni, és senki se merje az adományosokat sisakdiszük viselésében háborgatni. Ha netalán tán a király elődjeinek valamelyike valakinek sisakdiszül sólymot adott volna, Károly király ezt az adományt visszavonja, semmissé teszi és mostantól fogva kívülök senkinek sínes joga, még a sisakdisz egyes részeinek megváltoztatásával sem, sólymot vagy sólyomhoz hasonló madarat viselni sisakdiszül.*

Az első ismeretes ezímeradomány tényén és a ezimerviselési jog körülírásán kívül ez az oklevél még két szempontból nevezetes. A záradék ugyanis sejteti velünk, hogy magyar király legelőször nem 1326-ban adott sisakdiszt kitüntetésül valamely hívének, mert Károly király elődjeinek esetleges korábbi adományairól emlékezik meg. Másrészt pedig ebben az oklevélben fordul elő legelőször a *czimer* szó. Az oklevél meg is magyarázza, mit értettek e szó alatt; értették a cristát, a sisakdiszt, a mit a franczia fejlett heraldikai nyelv a *cimiere* szóval jelöl. A magyar *czimer*-nek tehát a franczia *cimiere* az őse, és azzal eredetileg csak a czímer egy részét jelölték; az elnevezés csak később ment át a pajzsból, sisakból, ennek díszéből, takarójából és esetleges más kísérő alakokból álló teljes czímerre.

Egészen más természetű az a kitüntetés, a melyben Károly király egy évvel utóbb, 1327 okt. 23-án, *Donch* mestert, Zólyom vármegye főispánját részesíti. Miután kellőkép feldicsérte volna vitézségét, a király iránt tanúsított hűségét, megengedi neki, de esakis neki, utódainak nem, hogy valahányszor a király személyesen hadba száll, *Donch* mester aranyos ezimert, ezímeres jelvényeket, sisakdiszt és zászlót viselhet, és mindezt csillogó arannyal boríttathatja be; és ha netalán találkozna az országban oly vitéz, a ki hasonló arany vagy aranyozott ezimert vagy ezímeres jelvényeket viselne, *Donch* mesternek jogában áll ezeket tőle elvenni és az tartozik neki átadni. Ez a kitüntetés személyre szóló jog volt azzal a korlátozással, hogy ezt az aranyos fegyverzetet és ezímeres jelvényeket

* Kihagyásokkal közli Fejér VIII. 3., 63.

Donch mester sem viselhette mindig, csakis akkor, ha a király személyesen hadba száll.* Vagyis más szavakkal, a ritka kitüntetés abban nyilvánult, hogy a király Donch mester címeres pajzsának vagy a címéralaknak és a sisakdisznek mázát a Bartolus de Saxoferrato tanítása szerint legelőkelőbb heraldikai mázra, aranyra változtatta át. Ugy tudjuk, hogy Donch mester és utódai az Anjouk címéréhez teljesen hasonló alakot, stilizált liliomokat viseltek címérükben. A személyes kitüntetés lényege abban áll, hogy az aranymáz adományozásával, mely minden valószínűség szerint a címéralakra és nem a mezőre vonatkozott, Donch mester címeres pajzsa a királyi címérhez vált teljesen hasonlóvá. Az oklevél egy szóval sem tesz említést arról, hogy e kitüntető jelvényt nyel Donch utódai is élhetnek; és így ebből a címerrészlet-adományból hiányzik a címerek egyik lényeges kelleke, az állandóság, mely azt követeli, hogy az adományozott vagy ősi jogon viselt jelvény változatlanul szálljon át a címer tulajdonosának utódaira is. Ez a nagyérdékű oklevél, mely függő pecsét, privilégialis formában van kiállítva, a Nemz. Múzeum levéltárának egyik becses darabja.

Ugyancsak a Nemz. Múzeum őrzi a harmadik ismeretes címéradományt, mely az első 1326. évi sisakdisz-adományhoz nagyon sokban hasonló. Néhány évvel fiatalabb amannál, 1332 február 14-éről van keltezve. Formájában és szövegében azonban teljesen eltér az eddigiektől. Nem függő pecséttel van ellátva, hanem olyannal, mely az oklevél hártájára van nyomva; tehát nem örök jogú. Ezzé csak akkor válik, ha azt a király függő pecsétes privilégiumával meg fogja erősíteni. Erre vonatkozólag az oklevél záradékában oly mondattal találkozunk, a minő a birtokadományokról szólókban szokott előfordulni: «Megigérjük, hogy ezt az oklevelet kiváltságlevelünkkel fogjuk megerősíteni, ha azt nekünk újból bemutatják.» Birtokadományoknál ez a mondat tudvalevőleg azt jelenti, hogy az adománynyal a király senkinek sem akarja jogát sérteni; a király jóhiszeműleg adja a birtokot; az adományos kötelessége gondoskodni arról, hogy annak tulajdonába őt az illetékes személyek ténylegesen bevezessék. Csakis ha e beiktatás ellenmondás nélkül megtörtént és bizonyossá lettek a felől, hogy az adománynyal senki jogán sérelem nem esett, miről az adományos az eredeti adománylevél és a beiktatási jelentés bemutatása mellett a királyi kancelláriát biztosítani tartozott, következett be az adománynak örök jogú, privilégialis megerősítése. Ilyesforma eljárásnak kellett az első címéradományoknál is történnie. A címer, különösen a sisakdisz, az illetőnek kizárólagos tulajdona lévén, másnak ugyanolyan viselnie nem volt szabad. Már most ha valaki ugyanolyan sisakdiszt kapott adományban, a minőt a király korábban már másnak adott: ez utóbbin jogsérelem történt és ez minden megengedett törvényes vagy szokásos eszközzel tiltakozhatott a későbbi adomány ellen.

Hogy ez a jogvédelem megtörténhessen, a czimeradományt valamely nyilvános gyűlekezetben, valószínűleg a vármegye közgyűlésén ki kellett hirdetni; itt azután kiki érvényesíthette jogát. Ha tiltakozás nem történt, bekövetkezhetett az örökjogú oklevél kiadása, miként ellenmondás nélkül lefolyt beiktatás után birtokadományoknál. Ezért olvassuk ezt a záradékot az 1332. évi sisakdisz-adománylevélben; és ezért maradt el az 1326. évi, mindjárt örökjogú formában kiadott oklevélnél, mert itt a király semmisnek nyilvánít már eleve minden korábbi adományt, melylyel valaki sólymot kapott volna sisakdiszül; tiltakozásnak tehát ebben az esetben helye nincs. Megtörtént-e a kihirdetés az 1332. évi esetben és bekövetkezett-e az adománynak kiváltságlevél formájában való kiállítása, adatok híjjában nem tudjuk.

Az 1332. évi sisakdisz-adomány a Némái Kolos-esalád őse, Kolos kir. apród részére szól. A rövid oklevél elmondja, hogy a királyi szolgálatban, a hadseregben, tornákon és fegyveres gyakorlatokban a király híveit saját czimeres jelvényeikkel szokás egymástól megkülönböztetni. Ily czímert pedig nem lehet mástól kapni, csakis a királytól. Ezért mindazon hű szolgálatok fejében, melyeket udvari apródja Kolos tett attól az időtől kezdve, hogy Károly király leszármazás jogán Magyarország trónjára lépett, Kolosnak és utódainak sisakdiszül, a minek *címer* a neve, egy keskeny formájú alakot ad (formam angustarii) azzal, hogy az országban senkinek sines joga ehhez hasonló alakot viselni sisakdiszül. A sisakdisz formáját, alakját, színét, melyet az 1326. évi adomány oly részletesen körülír, nem tudjuk; a kevésszavú oklevél csak annyit sejtet, hogy az valami szűk, keskeny, talán edényformájú alak lehetett.* Ebben az oklevélben nyilvánul minálunk legelőször a felfogás, melyet azután későbbi czimeres leveleink annyiszor ismételnek, hogy czímert csak az uralkodó adhat; így tehát ez időtől kezdve czimeres emlékeink két csoportra oszlanak: az ősi jogon viselt és az uralkodói kegyből nyert czimerekre. Mint látni fogjuk, ez utóbbit igen gyakran többre beesülték az előbbinél.

Károly király idejéből e három czimeradomány emléke jutott korunkra. Egyik sem emlékezik meg a pajzson látható czimeralakról. Hosszú, több évtizedes szünet után, melyben czimeradománynak semmi nyoma, Nagy Lajos király 1369. évi oklevele folytatja a sort, mely már pajzsbeli czimerről szól; tudomásunk szerint ez egyszersmind a legrégibb czimeres levél, melyet város, tehát jogi személy kapott.

A kassai polgárok ugyanis 1369-ben azzal a kérelemmel járultak a királyhoz, hogy a városnak adjon új czímert. A király teljesíti a kérelmet és a városi titkos peeséten és a zászlón oly czímer használatát engedi meg, mely a királyi czímer egyes részeit mutatja. E czímer a következő: kék pajzsfőben három lilium, ez alatt váltakozva négy vörös és ugyanannyi fehér esik, vagyis hétszer vörössel és fehér-

* Turul 1887. 156.

rel vágott mező. A pajzsfő az Anjou-ház családi címérét mutatja, az alatta levő mező a magyar országos címert. Fontos ez utóbbi adat Magyarország címere egyik alkotó részének, a vágásoknak, színeire és számára nézve; mert ez a legrégibb, kétségtelen hitelű hazai forrás, a mely világosan mondja, hogy a vágások száma hét és hogy az osztás vörös színnel kezdődik. Az 1369 május 7-én kelt címeres levelet a legegyszerűbb királyi pátens levél formájában adták ki, melynek végén, ép úgy mint Károly király az 1332. évi adományban, a király igéri, hogy azt a kassai polgárok részére kiváltságlevéllel fogja megerősíteni, mihelyt ez első adománylevelet neki újból felmutatják.*

Nagy Lajosnak még egy címeradományáról történik — sajnos — nem teljesen megbízható említés. Szirmay Antal Szatmár vármegye ismertetésében mondja, hogy a király 1380-ban Zekell Péter mosony-óvári kereskedőt megnemesítette és neki címérül kereskedői vasmaeskát adott. Ezt az adatot azonban semmi bizonyíték sem támogatja. Ha való Szirmay adata, ez volna az első címeradomány, mely nemesítéssel járt és az első pajzsbeli új címer, melyet magánegyén kapott. Azonban Szirmay idézeteiből megtanultuk, hogy más adatok által nem támogatott oklevél-kivonatai óvatossággal használandók.**

A legelső teljes címeradomány Zsigmond királytól, attól a királyunktól való, a kivel megindul címeres leveleink hosszú sorozata. Ez az adományozott új címer, melyet különben már nemesi renden lévő egyének kapnak, pajzsból, sisakdíszből és természetszerűleg — bár az oklevél szövege külön nem említi — sisaktakaróból áll. Külső kiállítás tekintetében teljesen hasonlít az eddig kiadott címeres levelekhez, mit annak mellékelt képe is mutat; az adományozott címer ezen sincs kifestve, a leírás pedig oly zavaros, hogy — mint látni fogjuk — a címer hű képét bajos elképzelni. A nem kiváltságlevél formájában kiadott oklevél záradékában ugyanazt olvassuk, a mit az 1332. évi sisakdísz-adományban és az 1369. évi címeres levélben, hogy t. i. a király ezt az oklevelet, ha szükségesnek mutatkozik, privilégium formájában, vagyis örökjoggal fogja kiállíttatni, ha azt neki ismét bemutatják; tehát az adomány közhírré tétele után.

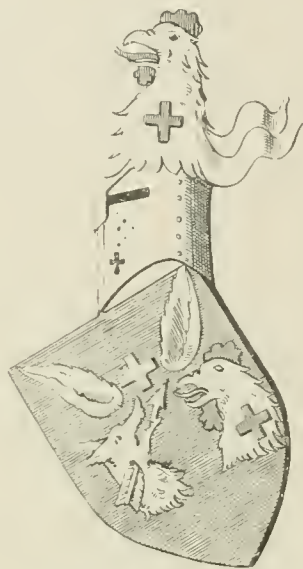
A Magyar Nemz. Múzeum levéltárában őrzött eredeti hártya oklevél 1398 október 16-ikán kelt. A fő címerszerző *Csentevölgyi* Demeter, Pálnak fia, kalocsai prépost és udvari káplán. Az ő érdemeiért személyén kívül rokonai, sőt barátai is nemesi címet kapnak jutalmúl, hogy azt Magyarország többi nemeseinek példájára maguk és utódaik viselhessék. A rokonok: *Csentevölgyi* Miklós, a prépost testvére; továbbá unokatestvérei: *Szentlőrinczi* Mihály fia János,

Tutkó, Kassa városának tört. évkönyve 220. A pajzsfő színét a szöveg «linea flavi coloris»-nak mondja; hogy ezalatt a heraldikai kék szín értendő, világos az alább említendő 1398. és 1401. évi címeradományok e szinonimáiból: «flaveum seu lazuro colore depictum», «flavum seu lazulinum»

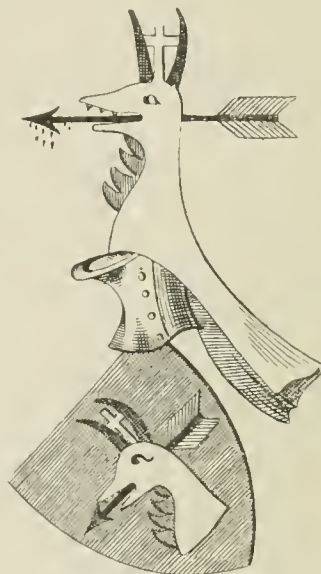
* Szirmay után Fejér Cod. dipl. IX. 5., 400.

[illegible]

Lőrincz fia Máté, György fiai Mihály és Gergely, és Mihály deák, egyéb rokonai: Dobri György és András; barátjai pedig, a kik részesek a czímeradományban: Babócsai Gergely pesti plébános és udvari káplán és ennek két testvére: Tamás és András. A czímert a szöveg bár részletesen, de igen zavarosan írja le; e szerint az következőkép volna elképzelendő: a pajzs szőke, sárga vagy kék színű (*flaveum seu lazuro colore depictum*); ebben egy szürke színű farkasfej van. A fejbe hátulról fekete nyíl fúródik, mely a szájon jön ki; a nyilvessző vasa véres. Látható két fekete fül (a fejen-e, nincs világosan megmondva), melyek úgy vannak elhelyezve, mintha egy kakasnak esőrét vagy száját alkotnák; a fülek közt

A Csentevölgyi-czímer
Csergheő Géza szerint.

A Csentevölgyi-czímer
Csoma József szerint.

kis fehér kereszt látszik oly módon, mintha a kakas esőréből jönne ki. A fejen a torok helyén vörös jegy van, mely olyan, mintha egy kakas taréja volna. «Ez a fej oldalt fordítva, a fülek, a taréj és elhelyezésük által olyanforma, mintha egy kakas feje volna.» A sisak fölött hasonló alak látható.* Tessék már most heraldikai latin nyelvünk gyarlósága miatt ily tökéletlen módon leírt czímert jól meg-rajzolni. Két kiváló heraldikusunk, Csergheő Géza és Csoma József, egy ugyanazon leírás után egészen másképp szerkesztette meg a kapott czímert, úgy hogy a két szerkezetben csak egyetlen egy alkotó rész egyezik: a pajzsnek kék színe.

Az utolsó czímeradomány, mely még a xiv. század modorában, festett czímerkép nélkül került ki a király kanczelláriájából, minden valószínűség szerint az, a melyet a Semsey család 1401 április 24-én kapott Zsigmond királytól. Az oklevél

* Fejér Cod. dipl. X. S., 439.

eredetijét nem ismerjük; újabb időben azt heraldikus nem látta. Szövegét későbbi másolatokból és kiadásokból tudjuk; de ez a szöveg semmikép sem sejteti velünk, hogy az oklevelen az adományozott ezímer képe le volt-e festve vagy sem; nincsen semmi hivatkozás a festő ügyes kezére, a mi pedig festett ezímeres levelekben mindig megvan; sőt az adott ezímer pontos leírása sejteti, hogy ennél az oklevélnél ép úgy nem volt meg a ezímerkép, mint a xiv. századi ezímerleveleknél.¹

Első ezímeradományaink mind igazolják Werbőczy Tripartitumának azt a mondatát, hogy a ezímer a magyar nemességnek nem lényeges kelléke, de ha van, annak előnyére, diszére szolgál. A xiv. századi sisakdisz- és ezímeradományok, az egy Zekell-féle megbízhatatlan adat kivételével, mind nemesi állapotban lévők részére szólnak. A Semsey-család példája is e mellett bizonyít. Semsey László királyi főpohárnokmester volt, a szereneseetlen nikápolyi ütközetben a király szeme láttára szenvedett hősi halált; az ő érdemeiért kap testvére János és ivadéka, «minden nemesi jogon és ezímen felül, melyekkel bőven ékeskednek» új ezímert, mely a következő: fehérrel és kékkel vágott pajzsban vörös ágaskodó szarvas, melynek jobb agancsa szöke vagyis kék (flavum seu lazulinum); az agancsok közt aranykereszt; sisakdísz: az aranykoronából kinövő pajzsalak. A ezímer leírása egész világos, ennél nem nélkülözzük úgy a rajzot, mint a Csentevölgyi-ezímernél.²

A kezdődő xv. század egyszerre változást hoz a ezímeres levelek kiállításába. Bizonyára a Csentevölgyi ezímeréhez hasonló leírások tökéletlen volta készítette az uralkodók kanczelláriáját arra, hogy az adományozott ezímert ne csak leírják, hanem rajzban, színekben, szemlélhető módon állítsák oda a kitüntetett elé. Szokássá lett, hogy a ezímeres levelekre kifestik az adományozott ezímer képét; sőt elhagyják a leírást is, mely úgyis tökéletlen, hanem egyszerűen hivatkoznak a képre, «a hogy azt a festő ügyes kezével az oklevél élére rajzolt ezímer mutatja» vagy «a hogy az a festményen látható». A legelső ily festett ezímer a xiv. század végén merülnek föl³ s alig pár évre reá, 1405-ben, Magyarország is követi a példát.

A magyarországi rendes gyakorlat az, hogy az adott ezímer az oklevél kezdetére van festve. E mellett, kivált Zsigmond király idejében, elég sűrűn találkozunk a német birodalmi gyakorlattal is, első sorban oly birodalmi ezímeres leveleknél, melyek magyar honosok számára szólnak, hogy a ezímer az oklevél közepén, a szövegközben van lefestve.⁴ Későbbi időben is, a xvi—xvii. században, mikor divatba jött terjedelmesebb ezímeres leveleket nem a rendes oklevél-formában, egy

¹ Fejér Col. dipl. X. 4., 67.

² Az első magán-ezímeradományozásokról l. egyébként Csoma József érdekes közleményét, Turul 1899. 1.

³ Ilyen például Venczel 1392. febr. 14-én kelt birodalmi ezímeres levele a Staffurti Conezmann testvérek számára. Sybel-Sickel, Kaiserurkunden in Abbildungen. Lief. VI. Tafel 22.

⁴ Ilyen pl. a magyarországiak közt Chapi András 1418. évi ezímere, Turul 1885. 114; a birodalmiak közt az 1434. évi Bászna-ezímer, Turul 1897. 91. Ellenben, a birodalmi gyakorlattól eltérőleg, az oklevél élén áll a többi közt a Somkerek-i Erdélyi-család birodalmi ezímere (l. a III. táblán).

hártyalapon, hanem könyvalakban, több levelen kiállítani, különbség van a magyarországi és a római szent birodalmi gyakorlat közt, még a Habsburg-házi uralkodók idejében is. A magyarországi gyakorlat a hártyafüzet első levelére festeti a címert, a németországi a füzet közepére, a 3-4-ik lapra, a szöveg terjedelme szerint.

Czímeres leveleink nyelve a legújabb időkig kivétel nélkül latin. Ebben a tekintetben eltérnek a német- és franciaországi gyakorlattól, hol a nemzeti nyelv már a xiv. század második fele óta címeres levelekben is uralkodó. Kétségtelenül egyik oka ez is annak, hogy a magyar címertan nyelve szakkifejezésekben oly szegény és hogy az úgynevezett blason-nyelvünk oly fejletlen. Címeres leveleinket azóta, hogy rajtuk van a címér festett képe, kivétel nélkül függő pecsétalakban, tehát végleges formában állították ki; csak hogy e pecsét a középkorban nem a kettős felségpecsét, hanem legtöbbször az úgynevezett közép- vagy titkospecsét, melynek csak egyik oldalán van kinyomott pecsétkép. Sajátságos, hogy címeres leveleinket a középkorban nem iktatták be a királyi könyvekbe; egyiknek eredetijén sincs meg az a jellemző jegy, mely a megtörtént beiktatás mellett bizonyítana. Eltérő ettől a Habsburg-ház alatt divó gyakorlat, a mikor a királyi könyvek tartalmát igen tekintélyes részben ép a címeradományok szövege alkotja.

Középkori címeres leveleink, a hol a címér képe ki van festve, az adományozott címert az oklevél szövegében csak igen ritkán írják le, hanem utalnak a látható festett képre. Megtörténik, hogy a szövegbeli leírás és a címerkép nem egyezik meg teljesen, mutatva ezzel azt, hogy a címerfestő munkája, melyet talán sokszor a kancellárián kívül végzett, nem állott oly szigorú kancelláriai ellenőrzés alatt, mint az oklevél szövege. Ily esetekben a heraldikus és a diplomatikus felfogása némileg különböző. A heraldikus a látható képnek, a diplomatikus — talán jogosabban — a nagyobb ellenőrzés alatt készült leírásnak fog elsőséget adni. Ott azonban megáll a heraldikusnak is, a diplomatikusnak is az esze, a hol az adományozott címér leírva sincs és valami okból a festés is elmaradt. Pedig erre is van a középkorból példa. A Bossányi-család egyik őse 1415-ben birodalmi címert kap Zsigmond királytól. A szöveg csak annyit mond, hogy az uralkodó a régi családi címert erősíti meg s a nemességet kiterjeszti a birodalom területére is. A kifestendő címér helye azonban az oklevél közepén betöltetlen maradt.* Kétszeresen sajnálhatjuk ez esetet, mert a Bossányi-család a Divék-nemzetség sarjadéka, mely ősi címeréhez, a fa alatt lépő medvéhez, hiven ragaszkodott. Ebből a címérből megtudtuk volna az ősi nemzetségi címér régi ábrázolását, megtudtuk volna színeit, s ez a forrásunk csaknem egy évtizeddel volna régibb, mint az 1424. évi pecsét, mely a Divék-nemzetség címérének legrégibb formáját mutatja.**

Maguk a festett címerek is néha oly kopott, oly megviselt állapotban jutottak

* Eredetije a M. Nemz. Múzeum levéltárában.

** Turul 1887. 112.

korunkra, hogy a bennök látható ábrázolás mivoltát pontosan megállapítani nem tudjuk. Ilyen kopás van például a *Kossuth*-családnak Mátyás királytól 1479-ben kapott, különben egészen jól fentartott ezímerében is (l. a xxii. táblán). A pajzs második felében lévő aranyos ezímeralakot egyik heraldikus kagylónak, a másik egy régi leírás után kalapnak nézi. A kép után, melyhez leírás nem járul, valóban bajos eldönteni, melyik a kettő közül. A ezímerképeknek e kopása szükségessé teszi, hogy azokat némileg rekonstruáljuk, hogy visszaállítsuk a körvonalokat, a heraldikai színeket. Célunk e régi ezímeres emlékeket oly állapotban, az eredetét híven követve, bemutatni, a hogy azok a ezímerfestő esetje alól kikerültek. Ezért bemutatandó képeink lehetőleg ép formában igyekeznek az idők viszontagságai által nagyon is megviselt ezímerképeket feltüntetni.

Első festett ezímeres levelünk, mint mondók, Zsigmond királytól való. Kelte 1405 április 15-ike; a legünnepélyesebb formában van tartva; a királyi ezim teljes, végén a királyi privilegiumoknak megfelelő záradékkal, az országnagyok felsorolásával; peesétje a függő kettős felségpeesét. Ez még nem az a külső forma, a melyben minálunk a ezímeradomány meghonosodott. A festett ezímer képe az oklevél közepén, a szöveg közt van, mint a birodalmi ezímeradományoknál. Szól egy rövid idővel azelőtt megnemesített család, Tétényi Péter budai alvárnagy, Tétényi András és rokonaik, a Haraszthiak, a kapivári Kapyak ősei részére, kiknek a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött levéltára tartotta fön a nagybeesű emléket.

Kapronezai András budai polgár, testvére Gergely, nőtestvérüknek fia Péter és rokonaik, Tétény pestmegyei birtok adományozása következtében 1405 márcz. 8-án kelt nemesítő levéllel emelkedtek magyar nemesi rangra. Az adomány által nevök is Kapronezaiból Tétényire változott. A nemességnek kihirdetése nagyobb nehézséggel nem járhatott, mert a király pátens formában kiadott oklevelét még ugyanazon napon, márcz. 8-án, kiváltságlevél alakjában örökjoggal is megerősíti.* A nemesítéstől függetlenül, már nemes emberek számára szól az öt hétre reá kiadott ezímerlevél, első festett armálisunk.

A ezímeres levél szövege már teljesen azt a felfogást tükrözi vissza, a melylyel középkori armálisainkban Zsigmond király alatt annyiszor találkozunk: «A törvényes jogú nemesség ép úgy a királyi trón fényéből ered, mint a napból a sugarak; és mindén nemesi jelvény forrása a királyi felség, úgy hogy mástól ilyesmi nem eredhet, esakis a királyi tróntól. Ezért méltányolva a kitüntetteknek érdemeit (következik gyakran igen bő részletezés), ámbár nagyobb jutalomra volnának érdemesek, mégis szolgálataik némi viszonzásául, nekik és törvényes utódaiknak ezt a ezímet (a melyet a szöveg ritkán ír le, csak hivatkozik a festett képre) adjuk, hogy ezzel háborús és békés időkben, csatákban, tornákban, vitézi játékokban

* Az eredeti oklevelek a családi levéltárban, a Nemz. Múzeumban.

(pecsétetes gyűrűkön, sátrakon, kárpitokon stb.) élhessenek és azt használhassák; és örvendjenek ők is, maradékaik is a királyi kegy illetén nyilvánulásán, és annál buzgóbb lélekkel és erősebb vágygyal törekedjenek a király szolgálatában, mennél jobban látják magukat királyi kegyelemmel elárasztva.» Ez a formula középkori armálisaink legtöbbjében, több-kevesebb változtatással visszatér.

Első festett címérlevelünk képe szerencsés és hibátlan címerrajznak nem mondható. A részletes leírás nem felel meg teljesen a képnek; ha a szerint rajzolnók meg azt, nem oly címert kapnánk, a minő a szöveg közepére festve látható. A rajz szerint a címér jobbra dőlt pajzs, mely arannyal és feketével balharánt van vágva; a felső mezőben álló természetes daru felemelt jobb lábában követ tart; az alsóban arany balharánt pólya. Sisakdísz: fekete-arany tekercsen kiemelkedő daru-nyak. Takaró: fekete-arany. A leírás szerint az alsó mezőben két fekete balharánt pólya van; a takaró pedig egy színű: fekete. Az eléggé összetett címér kivitel tekintetében sem a legszebb heraldikai alkotás. A pajzs túlságosan dült; a benne látható daru helyzete hibás; mert ha a pajzsot felállítva képzeljük, a daru hátra dől. A sisak a pajzshoz arányítva túlságos nagy s azt nem a dült pajzs felső peremére, hanem felső sarkára kellett volna illeszteni; a sisakdíszként alkalmazott daru-nyak aránytalanul nagy. Mindezen heraldikai hibák dacára azonban a legelső, Budán festett címérlevél egyike legbecsesebb emlékeinknek.*

Az 1405. évi címeres levélre néhány évvel utóbb, 1409 febr. 24-iki kelettel, a második következik, a Mecsincsei Garázda- és Horogszegi Szilágyi-családoké. Ennek kiállítása már közeledik a magyarországi címeres levelek berendezéséhez. A címér az oklevél élére van festve; egyéb tekintetben azonban még az 1405-ikinek nyomdokait követi. A szövegben leírja a címert, királyi privilégium formájában van tartva, végén az országnagyok felsorolva és kettős felségpecséttel megerősítve. Ez még nem a végleg megállapodott magyar forma. Milyen lehet az az 1411. évi címeres levél, melyről Bárczay Oszkár Heraldikájában megemlékezik, s a mely Hideghéthy Jakab számára szól, az eredetét nem ismervén, adatok híjjában nem tudjuk.**

A konstanci zsinat idejéig, 1414-ig, csak ennyi festett armálisról van tudomásunk. Ekkor azonban Eresztvényi Ferencz címérével megindul a tömeges adományozás, mely kivált Zsigmond király idejében feltünő sok. Világosan mutatja ez azt, hogy a címerek adományozásának szüksége különösen akkor merült föl nagyobb mértékben, mikor az addig nagyrészt címér nélkül szükölködő magyar nemesség az éveken át külföldön tartózkodó király kíséretében vagy követségek révén közelebbi érintkezésbe lépett a nyugatnak címerekben gazdag nemességével. Azt hisszük, nem csalódunk, ha a mohácsi vészig terjedő időből reánk jutott címeradományok számát kétszázra tesszük; ebből a mennyiségből közel nyolczvan

* Közli a címér színes rajzával együtt br. Nyáry Albert, A Heraldika vezérfonala 229.

** Bárczay i. m. 442.

Zsigmond király korára esik. Sokkal ritkábbak az Albert, I. Ulászló, Hunyadi János kormányzó, és elég ritkák V. László és Mátyás királyok ezímeradományai; míg középkorunk utolsó két királya, II. Ulászló és II. Lajos, elég szép számmal képviselvek a sorozatban. Legutolsó középkori armálisunk kétségtelenül a Vásárhelyi Gergely tordai sókamara-tiszt részére szülő, mely 1526 június végén, alig két hónappal a mohácsi vész előtt kelt. Ezt a nagyváradi Ipolyi-múzeum őrzi.

A hogy a tömeges ezímeradomány 1414 után megindul, megállapodik a ezímeres levelek magyar formája. Az armálisok túlnyomó nagy része általánosságban köztudomású adja az oklevélben foglaltakat; s csak igen esekély, kivált Zsigmond király uralkodása első felében, az olyanoknak száma, melyeket a király epistola, levél formájában intéz a kitüntetethez.* Túlnyomó nagy részek már nemesi állapotban lévőknek szól; kevés az az armális, hol a ezímeradomány egyúttal nemesítéssel is jár (pl. a XIII. és XXIII. sz. szövegben). Az oklevél szövege a ezímet ritkább esetekben írja le, hanem utal az oklevél élén (in principio presentium litterarum) látható képre. A kép igen ritka esetekben áll, a római sz. birodalmi ezímeres levelek mintájára, a szöveg közepén. Az oklevél eszmemenete legtöbbször olyan, a minőt az 1405. éviben olvastunk. A formát tekintve, az oklevél középhelyet foglal el az ünnepélyes kiváltságlevél és az egyszerű nyílt levél, a pátens között. Függő peeséttel van ugyan megerősítve, ez azonban nem az ünnepélyes kettős felségpeesét, hanem legtöbbször a közép vagy titkos peesét. A király nem használja teljes nagy ezímét, hanem az úgynevezett középczimet. Az oklevél végén nincs meg az egykorú egyházi és világi országnagyok névsora. A forma sajátosságait különben bőven megvilágítják a közlendő oklevél-szövegek.

Ezekből a nagyérdekű heraldikai emlékekből, melyek a hazai festőművészetnek is ereklýei, mutatunk be e füzetben huszonöt darabot. Képvisele vannak e sorozatban történelmi nevű és főúri családaink, képvisele van a köznemesség, nem kevésbbé tanulságos ezímerekkel.

Legelső darabunk 1409-ből való, és mint említettük, a hírneves *Garázda*-nemzetiségnek szól (l. az I. táblán). Tudvalevőleg ebből a nemzetségből erednek a Horogszegi Szilágyiak, Mátyás király anyjának családja, Csezmiezei János, költő néven Janus Pannonius, és a gróf Telekiek, kik mind híven megmaradtak az 1409-ben nyert közös családi ezímer, a lángokból kiemelkedő és fát tartó vadkeeske mellett. A ezímer különben arányainál és ábrázolásánál fogva kiváló heraldikai alkotás.

1417-ben nyerte ezímerét a *Szirmay*-család, mely szokatlan ábrázolásával, a koszorút tartó rákkal lep meg (l. a VI. táblán). E ezímeralak kétségtelenül összefüggésben van a családi hagyomány Rák vitézével, ki a mongolok keze által a

* L. például alább a XVI. sz. szövegben. Birodalmi ezímeres levelekben az ily megszólítás gyakori, pl. a III. számúban. Zsigmond király későbbi armálisában és a középkor vége felé ilyesmi nátnk is sűrűn fordul elő, pl. a XVIII., XIX., XX., XXI., XXII., XXIII. és XXV. sz. oklevélben.

muhi pusztán vérzett el. Vagy a családi hagyomány teremtette meg a címert, vagy a címer a családi hagyományt.

Ebben az időben nyernek címert a gr. Károlyiakkal egy nemzetségből, a Kaplon-genusból eredő *Nagymihályiak*, kiknek utódai a gr. Sztárayak. 1418-ban bővített címert kapnak Zsigmond királytól; a régi családi címer, a nyitott kapu és fölötte a két szarka, minővel egyes családtagok már a címeradományt megelőző időben élnek, aranykoronával bővül, melyen az egész ábrázolás nyugszik (l. a IX. táblán).

Az 1418. év különösen gazdag címeradományokban. Ebből az évből való a Vay-család legrégibb címere, nyíllal átlőtt szarvas (l. a VIII. táblán). A címerkép arról nevezetes, hogy a festő az aranytól élesen megkülönbözteti a sárga színt, a mely pedig a heraldikában az aranyat pótolja. Tudvalévő, hogy a sárga, szigorú heraldikai felfogás szerint, nem tartozik a címertani színek közé; bár régi magyar címerekben több példáját látjuk annak, hogy a sárgát az arany mellett külön színnek vették. Csoma József kiváló heraldikusunk szerint itt nem annak tekintendő, hanem természetes színnek, a melylyel a festő a szarvas természetes színét igyekezett visszaadni. Sárga pajzsmező fordul elő különben *Berényi Kakas János*-nak, a Berényi grófok őseinek, 1431. évi címerében is (l. a XIV. táblán).

Érdekes ábrázolást mutat *Keresztúri és Dausai Csese Lászlónak*, a Wesselényiek őseinek, 1418. évi címere (l. a X. táblán). A pajzsban három stilizált láncszempár; a sisakdísz pedig az állatvilág három országából, kutyából, halból és madártollból összetett csudaállat. A családi címer további fejlődésében elmarad a pajzsbeli láncszem és a sisakdísz válik pajzsalakká. A XVI. században a címer kutyafejű hal, a madártollból sisakdísz lesz; a XVII. században a kutya feje oroszlány fejévé változik, mely lábában rózságot tart; a XVIII. században az oroszlányból szíren lesz; s így három század leforgása alatt a kutya nővé változott át. Érdekes példája annak, hogy a címeralakok a használatban hogyan módosulnak és hogy mily nehéz — ha elegendő emlék nem áll rendelkezésre — a címert tiszta formáira visszavezetni.

A Budavára visszavételekor történelmi hírnévre jutott *Petneházy*-család ősei a középkor folyamán két ízben is kapnak címert. Egyszer Zsigmond királytól 1417-ben nyernek valóban harcziás jellegű, és címertani energiával festett képet címerül, melynek alakját, a nyilazó oroszlányt, maga a fő címerszerző, Petneházy Márton kérte magának adatni (l. a VII. táblán). Néhány évtizedre reá, 1462-ben, Mátyás király is ad címert a családnak, még pedig ugyanannak az ágnek, a melyikből Petneházy Dávid, a budai hős, egyenesen leszármazott. A címer, mely kék mezőben fehér egyszarvút ábrázol, a Zsigmond-féléhez semmiben sem hasonlít. Nem is teljes; hiányzik a sisak, a sisakdísz, a takaró; mint miniature azonban egyike legszebb címerfestéseinknek; különös gonddal van megfestve a címertartó angyal.

A Budán készült ezímer hazai miniature-festészetünk becses emléke (l. a xx. táblán). A Petneházy-esaládnak azonban, úgy látszik, a Mátyás királytól kapott ezímer nem volt izlése szerint való; nincs is annak nyoma, hogy a király azt 1464-ben történt megkoronáztatása után megerősítette volna; már pedig tudjuk, hogy e nélkül korábbi adományai érvényüket veszítették. A család ezentúl is, a budai hössel egyetemben, ragaszkodik a Zsigmond királytól kapott ezímerhez, melynek képe a családtagok vitézi voltának jobban megfelelt.

Némely család és jogi személy a középkor folyamán többször részesül különböző vagy egy ugyanazon uralkodótól ezímeradományban; így a többi közt a *Bakócz*-es család, melyből tudvalevőleg az Erdődyek váltak ki és leányágon belőlük erednek a Pálffyak; mind ezek átvették és viselik ma is a Bakóczok ezímerét. Az első címert Bakócz Bálint titeli prépost szerezte meg családjának Mátyás királytól 1459-ben. A ezímer késői esüesíves ízlésű; a szarvas és a kerék, a melyből az állat kinő, címertanilag jól van stilizálva; a ezímer körül egy szalagon a címerszerző neve olvasható (l. a xix. táblán). A másik ezímer szerzője Bakócz Tamás, ekkor győri püspök, a későbbi hatalmas esztergomi érsek és bíbornok, a család nagyságának és gazdagságának megalapítója. Az 1489-ben nyert új ezímer képe lényegében azonos az előbbivel, de már a magyar heraldikában korán nyilvánuló naturalisztikus felfogással. Az előbb stilizált szarvas és kerék itt természetesebb formát és színt ölt; a sisakdisz eltörpül; a takaró ornamentális díszítéssé válik (l. a xxiv. táblán). Szóval e ezímer egyike hazánkban a legelsőknek, melyeknél az Olaszországból kiinduló renaissance teljes hatását érezzük.

Főúri és előkelő történelmi szerepet vitt családok ezímerei után látni fogunk egy sorozatot a köznemesség köréből. Tapasztalni fogjuk, hogy e ezímerekben is tanulságos kulturtörténeti anyag rejlik, mert a címerszerzők foglalkozásukra, mesterségökre emlékeztető ábrázolásokat kértek ezímerül. E ezímerek legtöbbjének is van jelentése, van értelme; s a művelődéstörténet kutatója sokat olvashat ki belőlük.

Igy a *Kőszegi* és *Komjáthy*-es családoknak 1415-ben kapott ezímere, mely kardot és búzakévét tartó két kart ábrázol, világosan megmondja, hogy a család harezban karddal védte hazáját, békében pedig az ekeszarvát fogta (l. a iv. táblán). Földművelő foglalkozásra vall *Hradnai Holy Pál* 1488. évi ezímerében a búzakéve, melyet egy kakassal egyetemben akkor kap Mátyás királytól ezímerül, mikor egyúttal nem nemesi állapotából nemessé lesz (l. a xxiii. táblán). Vadászat köréből van véve a *Vesterházi*- (Mesterházi-) család 1436. évi ezímerének főalakja, a fajdkakas (l. a xvi. táblán).

Eresztvényi Ferencz Zsigmond királynak külön udvari szakácsa volt, kit külföldi útjaira is magával vitt. Az udvari szakács 1414-ben Speyerben címert kért urától. Meg is kapta a kért ezímeralakot, mely címertanilag stilizált láng fölött sülő, babérlombbal feldíszített esukát ábrázol (l. a II. táblán). A szakács tehát

mestersége köréből kérte és kapta czímerét. Mellesleg felemlítjük, hogy Zsigmond király a pozsonyi városi számadások adatai szerint igen szerette a halat, s így e czímerrel kedves ételének készítőjét tüntette ki.

Ha az udvari szakácsot nemesi czímer jutalmazta művészetéért: az udvari borbély, *Zágrábi Dabi Mihály* sem maradhatott hátra. Ő is követte királyát külföldi útjaiban s úgy látszik, gondosan ápolta ura királya testi épségét. Nemességét és nemesi czímerét kétségtelenül egy sikerült fog-operációnak köszönheti, mert 1430-ban Pozsonyban kelt czímeres levele főczímerképül fogat mutat, fölfelé irányuló gyökerével. Ezt a czímerképet a festő háromszorosan alkalmazza a különben is igen ügyesen konstruált czímerben (l. a XIII. táblán).

Művelődéstörténeti szempontból igen értékesek azok a czímerek, melyek a czímerverszerző portrait-szerű hű képét mutatják, vagy életökből egy-egy epizódot, valamely vadászati vagy csatajelenetet ábrázolnak. Becsessé teszi ezeket különösen az, hogy az alakokat egykorú, bár nem mindig nemzeti öltöndarabokban, korhű pánczéiban és megfelelő fegyverzetrel mutatják be. Heraldikai szempontból lehet ugyan e jelenetes és jelentéses czímerek ellen, melyekben a magyar czímer-tan különösen gazdag, lényeges kifogást tenni; de viselettörténeti szempontból e czímerekben első rangú kútforrást bírunk.

Igy például öltözet szempontjából nem érdektelen a *Bárczay*-család 1421. évi czímere (l. a XI. táblán). A félkarú ifjunak, kinek másik karját szarvas-aganacs pótolja, különösen jellemző a sapkája, melyet elül négy gomb diszít. Nem mondjuk, hogy a sapka és a felső ruha a nemzeti formát mutatja, mert tudjuk, hogy az ily öltöndarabok, minőket mindenütt viseltek, minálunk is eléggé elterjedtek.

A pánczél felső részét, a sisakot, a kardot és a korhű pajzsot látjuk *Berekszői Péter*nek 1448. évi czímerében (l. a XVII. táblán). A pajzsban látható vitéz kétségtelenül magát a czímerverszerzőt tünteti föl hadi öltözetében s a nyakába fűródő nyíl a Frigyes római király ellen viselt harcban szerzett sebének emléke. A kiemelkedő török a sisakdíszben a czímer szerzőjének a szerencsétlen várnai csatában tanúsított vitézségét hirdeti és talán éppen Murat szultánt akarja feltüntetni, kit a czímeres levél névszerint fel is említ. Az armálist különösen becsessé teszi az a körülmény, hogy azt Hunyadi János kormányzó adja ki, a kitől vajmi kevés czímeres levelünk van.

A török ellen viselt harcok bő anyagot adtak hazai czímereinknek. Ily hadi jelenetet örökít meg a *Dombay*-családnak II. Ulászlótól 1506-ban kapott czímere (l. a XXV. táblán). Mint costume-kép gondos kivitelével, hű rajzával, mint festmény arcképszerűségével első rangú érdeklődésre tarthat e czímer számot; mint czímer azonban nem tartozik a legsikerültebbek közé. A sisaknak sokszínű, ornamentális modorban kezelt takarója ép úgy blasonálhatatlan, mint például a Bakócz család második czímeréé.

Az ily színgazdag képek, melyek mint festmények is számot tevők, fogalmat adnak arról, hogy a heraldika nálunk is eléggé termékeny talajra akadt. Czímerképek tekintetében változatos; a fejlődés a heraldikai stilizálásból a természetes ábrázolás felé történik; az eleintén csak megkülönböztetés czéljából felvett czímerkép, melynek értelmét, jelentését nem tudjuk, utóbb beszédessé lesz, epizódokat mesél, a czímerszerző személyével függ össze, jelképe ssé válik.

A hazai czímertani felfogást nemesak azok a czímeres levelek tükrözik vissza, melyek az országban keltek, hanem magyar heraldikai érzék termékeinek tekintendők azok a czímeresek is, melyeket királyaink külföldi tartózkodásaik alatt, esetleg külföldi czímerfestők által festett armálisokkal adományoztak. Ilyesmi különösen Zsigmond király alatt fordul igen gyakran elő; sőt az ő idejében ritkaságszámba megy az, ha egy czímeres levelet magyarországi helyen adnak ki. Az illető, a ki nemesi czímert kap, legtöbbször maga kéri annak alakját s így magyar ízlést, magyar felfogást mutat a czímeres levél, bármily távol adták is azt ki a hazától. Magyar heraldikai érzék teremtette meg azokat a czímereseket is, melyeket külföldi uralkodók adnak magyarok számára, mert a külföldi fejedelem vagy az illetőnek régi esaládi czímerét erősíti meg, illetőleg annak érvényét kiterjeszti a maga országára is, vagy olyan czímert ad, a minőt az illető magyar kér magának.

Középkorunkban van arra néhány példa, hogy merőben idegen, távoli ország uralkodója részesít czímeradományban magyar alattvalót; olyanféle kitiüntetés volt ez, mint mai napság a külföldi rendjelek adományozása. Mikor Zsigmond király 1415-ben Spanyolországban, Perpignanban megfordult, hogy az aragón királylyal találkozzék, I. Ferdinánd spanyol király czímeradománynyal tünteti ki a magyar király kíséretének tagjait, a *Hettyey*- és *Báthi*-esaládok őseit. A spanyol czímeres levél ma is megvan a Hettyey-esalád tulajdonában.¹ Az adományozott czímer, mely a spanyol czímerfestészetnek nem valami remeke, magyar czímerképet ábrázol; mert szakasztott ilyen czímert ad, más színekben ugyan, de sokkal jobb kivitelben, Zsigmond király ugyanabban az évben a Hothvafői-esaládnak.² A czímerkép, a vadászezélokra betanított és nyulat fogó leopárd, tehát magyar s így a spanyol heraldika terméke a magyar czímertan anyagát gyarapítja. Zsigmond alatt még más példája is van az ily külföldi czímeradománynak. VI. Károly franczia király 1416-ban szintén czímerrel tünteti ki az akkor Párisban Zsigmond királylyal együtt időző Garai Miklós nádort. Ez a czímer is a Garaiak régi czímerképét, a koronás kígyót ábrázolja. A franczia czímeres levél Zsigmond királynak vele egy napon kelt armálisával együtt ma is megvan a Zay grófok zay-ugróczy levéltárában.³ Egy későbbi franczia király, XII. Lajos, 1502-ben

¹ Turul 1897. 187. A Magyar Czímeres Emlékek II. füzetében közölni fogjuk.

² Turul 1884. 58.

³ Br. Nyáry Albert, A Heraldika vezérfonala 238.

szintén magas kitüntetésben részesíti Telegdy Istvánt, ki követségben járt nála, hogy II. Ulászló számára a francia király rokonát, De Candale-i Annát eljegyezze. Megteszi a francia szent Mihály-rend lovagjának; ősi czímerét, mely sólymot ábrázol, a mint egy kacsát elragad, körülövezi a rend jelvényével és erről czímeres levelet állít ki.¹

Természetes, hogy a külföldi czímeradományok során a szomszédos német birodalommal elég gyakran találkozunk. Ilyen III. Frigyes császár 1459 június 19-én kelt czímeres levele a Szentgyörgyi és Bazini grófok számára, melyben ősi czímerüket bővíti és «javítja».² Ilyen Ákosházi Sárkány Ambrusnak szép czímere, melyet 1510-ben Miksa császártól kapott akkor, mikor őt a császár birodalmi bárói rangra emelte. A czímer az úgynevezett beszélő czímerek sorába tartozik, a melyek ábrázolásukkal, ez esetben a sárkánynyal, a czímertulajdonos nevét jelölik.³ Ez a czímerkép is tehát magyarul «beszél». Közjogi szempontból külföldi terméknek kell tekintenünk Zsigmond király mindazon czímeradományát, melyeket magyar alattvalók számára a római szent birodalmi kancellária adott ki, a melyekkel tehát Zsigmond a kitüntetettnek magyar czímerét és nemességét a birodalom határait is kiterjesztette; ilyen például a Somkerek-i Erdélyi-család 1415. évi czímere (l. a III. táblán). De ezekben a képekben is mindenütt magyar felfogással, magyar czímerekben megszokott ábrázolással találkozunk.

E színes képek szinte kíváncsivá tesznek, ki volt azok festője, volt-e állandó alkalmazottja a királyi kancelláriának, kinek tiszte az adományozott czímerek megfestése volt. Sajnos, czímeres leveleink nem nevezik meg a mestert, a ki a czímert néha valódi művészettel festette meg. Csak a díszítés hasonló voltából, a rokon felfogásból és az egyező stílusból következtethetünk arra, hogy több czímer egy ugyanazon festő ecsetje alól került ki. Így például kétségtelen, hogy akkor, mikor Zsigmond király 1415-ben Konstanczban tartózkodott, a magyar és a birodalmi kancelláriának egy ugyanazon egyén volt a czímerfestője. Kitűnik ez abból, hogy a most említett Somkerek-i Erdélyi birodalmi czímer kerete ugyanolyan, mint az ugyanazon évi Tamásfalvi- és Hothvafői-czímereké,⁴ pedig ez utóbbiak a magyar kancellária termékei. Kétségtelen az is, hogy Nagymihályi Albertnek, Keresztúri és Dansai Csese Lászlónak (l. a IX. és X. táblán), továbbá Chapi Andrásnak és a Lászlókarcsai Török-családnak Konstanczban 1418-ban kelt czímeres levelein a czímert egy ugyanaz a festő festette meg.⁵ Világosan kitűnik ez a czímerkeret és a czímertábla azonos voltából.

Zsigmond király czímereinek szépsége nagyban függ attól a helytől, a hol a

¹ Turul 1890. 63. Az Emlékek II. füzetében közöljük.

² Br. Nyáry Albert i. m. 111.

³ Eredetije a gr. Festetich-család keszthelyi levéltárában.

⁴ Br. Nyáry Albert i. m. 109. és Turul 1884. 58.

⁵ Turul 1885. 114; 1895. 38. Az utóbbi az Emlékek II. füzetében közölni fogjuk.

ezímeres levél kelt. Ez arra vall, hogy a királynak csak ott volt állandóan alkalmazott ezímerfestője, a hol a király huzamosabb ideig tartózkodott, mint például Konstanezban. Az átmeneti állomásokon, hol a király rövid ideig maradt, minden valószínűség szerint arra az egy esetre alkalmazott az udvar ezímerfestőt és ennek az ügyességétől függött azután a kivitel. Ezért lehetett oly gyarló a Kisfaludy-családnak 1419-ben Passauban kelt ezímere, mert az ott rendelkezésre álló helyi festő nem tartozott a kiválóbbak közé.¹ Ezért oly egyszerű, bár ezímertanilag korrekt, Aszuivölgyi Benedeknek 1437-ben Prágában festett birodalmi ezímere.² Ellenben mint festmények is kiválóak a király azon ezímeres levelei, melyek bármilyen rövid tartózkodása alatt Olaszországban, a művészetek hazájában készültek. Egy pillantás Paczali Peres Andrásnak Milanóban 1431-ben és Szlopnai Péternek Sienában 1432-ben festett ezímereire,³ meggyőz arról, hogy azok festője nemesak a ezímerábrázolásban, hanem a festészetben is teljesen otthonos volt, és hogy azok mint miniature-ök is messze kiválnak Zsigmond király egyéb ezímeres levelei közül.

Hogy a renaissance-kornak, festmények közt is számot tevő ezímerábrázolásait a királyi kanczelláriában alkalmazott olaszok festették, kétségtelen. Közülök csak egyetlen egynek ismerjük nevét, mert az egész középkoron keresztül csak egy ezímeres levél nevezi meg a művészt. Ennek neve a latin oklevélben «nobilis Desiderius, pictor italicus», a nemes Dezső, olasz festőművész. Ő festi azt a ezímert, melyet II. Lajos uralkodása utolsó évében, 1526 január 22-én Budán kelt oklevelével, melynek eredetijét a közös pénzügyminiszterium levéltára őrzi, szintén egy olasznak, De Campanellis de Bursel Jánosnak ad. A művészi érzékkel festett ezímer ornamentikájából, melyhez hasonlót ez időtájt többet találunk, sejtethjük, hogy Dezső mester a királyi udvarnak állandóan alkalmazott festője volt, kinek esetje alól nem egy ezímer került ki. Ő a középkori királyi kanczelláriának utolsó hivatalos ezímerfestője és az első, a kit névszerint ismerünk.

*

Ha végig tekintünk a mohácsi vész előtt kelt ezímereink sorozatán, arra a tapasztalatra jutunk, hogy köztök vegyest akad jó és rossz minta, szép és gyarló festés. Sőt legtöbb esetben, kivált a renaissance-kor termékeinél, a sikerült festésnek a heraldikai kompozíció szépsége nem felel meg. A mily szép ezímertani stilizálás szempontjából például az 1417. évi Barrwy-, az 1428. évi Kökényesi- vagy az 1453-ból való Leövey-ezímer, pedig festésök minden művészet nélkül való (l. az v., xii. és xviii. táblán), annyi kifogást tehet a heraldikus a renaissance hatása alatt festett második Bakócz- és a Dombay-ezímer ellen (l. a xxiv. és a

¹ Turul 1884. 105.

² Turul 1885. 166.

³ Turul 1886. 18; 1887. 18.

xxv. táblán). A renaissance-kor általában címereink heraldikai szépségét nem fokozta.*

A magyarországi címeres levelek ama berendezése, hogy az adományozott címér képe az oklevél elére van festve, bizonyos egyhangúságot hozott létre a címerek helyzetében. A magyar címerek, igen csekély kivétellel, követik a heraldikának azt a szabályát, hogy a pajzs és képe amaz oldalra hajlik és fordul, a hol valami tisztelet gerjesztő tárgy vagy név van. Minthogy minálunk a festett címerre közvetlenül a király neve következik, a címerpajzs és vele együtt a címerkép is a királyi név felé, tehát címertanilag balra hajlik, balra néz. Ha valami okból a címerkép az oklevél közepén van, a helyzet mindjárt más. Legrégibb festett címerlevelünkben, melynek címere az oklevél közepére van festve, a Tétényi- és Haraszthi-családjában, a címerpajzs jobbra dől; így van az Csapi András 1418. évi címerében is, hol a kép szintén a szöveg közepét foglalja el. A késő esztésíves izlésben és a renaissance idejében divatba jő, hogy a pajzs álló, nem hajlik egyik oldalra sem; és feledésbe megy a heraldikának az a régi etikett-törvénye, hogy a címerkép a király neve felé fordul. Az 1459. évi Bakócz-, az 1462. évi Petneházy-, az 1488. évi Hradnai Holy- és az 1489. évi Bakócz-címerekben a pajzs egyenesen álló ugyan, de a címér képe és a sisak éppen ellentétes irányba van fordítva, nem arra, a merre a mondott heraldikai szabály követelné; sőt az 1475. évi Palugyay-címerben a pajzsaknak balfelé egy kis hajlása van, az egyik címerkép a sisakkal együtt mégis jobbra néz. (L. a XIX., XX., XXI., XXIII. és XXIV. táblákon.)

A heraldika azon felállított szabályát, hogy ércz mellett ércz, szín mellett szín helyet nem foglalhat, régi címereink sokszor megsértik. Így például az 1415. évi Kőszegi-Komjáthy címernél e hibát a címerfestő igen könnyen elkerülhette volna, ha a fekete pajzslábat nem keskeny vörös pólyával fűdi, melyből egy ugyanolyan színű vörös mankó nyúlik lefelé, hanem a vörös szín helyett aranyat vagy ezüstöt választ (l. a IV. táblán). Különösen gyakori az, hogy a sisaktakaró két színből, legtöbbször kékből és vörösből van összetéve, holott a szabály azt rendelné, hogy színes takarónak ércz legyen a bélése és megfordítva. Így van ez pl. az 1414. évi Eresztvényi-, az 1421. évi Bárczay-, az 1428. évi Kökényesi-, az 1475. évi Palugyay- és az 1479. évi Kossuth-címereknél (l. a II., XI., XII., XXI., XXII. táblákon).

A késői gothika és a renaissance új motivumot hoz be az armálisok címerébe, olyat, a mivel pecséteken, mint üresen maradt hely kitöltőjével, már a XIV. század óta sűrűn találkozunk: a pajzstartót. Ugy tudjuk, hogy pajzstartóként alkalmazott angyal, ki a háttérben áll és a címeres pajzsot maga előtt tartja, legelőször abban a címeres levélben fordul elő, melyet Bártfa városa részére V. László király

* L. erről bővebben Csoma József dolgozatát: «Az olasz renaissance a magyar heraldikában.» Turul 1892. 147.

1453-ban ad; egészen oly modorban, a hogy az a Bakóczok 1459. évi és a Petneházyak 1462. évi címereiben látható (l. a XIX. és XX. táblákon). A renaissance azután a címertartók tekintetében nagy változatossággal lép föl. Angyalok, geniusok, férfi- és nő-alakok szerepelnek ilyenek gyanánt.

Ez új ezimeralkatrészszel kapcsolatban azonban ugyanez a korszak elhanyagolja azt a részt, a melyre a XIV. század és a XV-iknek is első fele nagy gondot fordított, t. i. az úgynevezett felső címert, a sisakot, a sisakdísz és a takarót. A most említett Bakócz- és Petneházy-címerekben ez teljesen hiányzik; a címmer csupán az angyal által tartott pajzsból áll; a renaissance korában pedig a felső címmer eltörpül; ha van is sisak, a sisakdísz vagy jelentéktelenül kicsiny, vagy ornamentális díszítéssé válik az ékességszerűleg kezelt, szingazdag takaróval egyetemben. Ennek jellemző példája az 1506. évi Dombay-címmer (l. a XXV. táblán).

Az adományban kapott címerek további fejlődésének iránya a természetes ábrázolás, a jelentéses kép felé hajlik. Valószínű, hogy a régi, adományozás előtti címereknél is megvolt az ok, miért választotta egyik vagy másik nemzetség és család ezt vagy amazt a képet címmeréül; annak okának kell lennie, miért volt a Csák nemzetség címere az oroszlány, az Oslé szárnyas sasláb, a Győr nemzetségé lilium, a Gutkeledéké az ékvágás; csak hogy ez az ok előttünk ismeretlen, nem oly nyilvánvaló, mint a címmeradományok korában. Az a heraldikai elmélet, hogy a címmer eredetileg értelem és jelentés nélkül való jelvény, melynek csak az a czélja, hogy a címmer tulajdonosát másoktól megkülönböztesse, azt hisszük, tarthatatlan, mint minden heraldikai szabály, mely elméletből és nem az emlékek megfigyelése alapján készült.

Ha az ilyen ősi nemzetségi egyszerű címmernek értelme és jelentése, és így értéke is, a leszármazottakra nézve megszűnt, szívesen cserélik fel egy újabbal, olyannal, a melyet a királytól kapnak s a mely vagy foglalkozásukra vagy esetleg valamely vitézi tettnek vagy más átélte epizódnak megtörténtére emlékezteti őket és az utódokat. Ezért cserélik föl a Boksa-nemzetségből eredő Chapi András és rokonai a nemzetség ősi címmerét, mely két arany kosszarvat mutat, 1418-ban olyannal, mely Chapi András életéből, ki egy vár ostrománál hajító dárda által szemén megsebesült, ábrázolt egy átélte eseményt. A Zsigmond királytól kapott új címmerben szemén átlőtt oroszlányt látunk; az oroszlány kétségtelenül a fő címmer szerzőt, a Zsigmond király által alapított sárkány-rend első lovagjainak egyikét jelképezi, ki oroszlány bátorsággal küzdött a király érdeke mellett.*

Elég gyakran van arra példa a középkorban, hogy az ősi szép nemzetségi címmer helyébe az annál heraldikailag sokkal sikerületlenebb felvett vagy adományozott címmer lép. Így például a Kaplon-nemzetségből eredő Nagymihályiaknak

* Turul 1885. 114.

sem lehetett ősi nemzetségi címere az, a melylyel a család már az 1418. évi királyi megerősítést és címérbővítést megelőző időkben élt. Ily összetett címér, mely leveles kaput és fölötte két szarkát ábrázol, nem lehetett a Kaplon-nemzettség ősi megkülönböztető jelvénye, annyival kevésbbé, mert az ugyanezen nemből eredő Károlyiak címérében egészen más alakot, karvalyt látunk a főhelyen. Valószínűleg ez utóbbi ábrázolásban kell keresnünk a nemzetség régi egyszerű címérét. A Nagymihályiak által felvett címérmkép a kor felfogása szerint törvényessé vált akkor, mikor Zsigmond király annak használatában a családot megerősítette (l. a IX. táblán).

A régi nemzetségi címér ily módon sokszor feledésbe ment. A Kisfaludyak például, kik a Csák-nemzetség sarjadékai, elhagyják a nemzetség oroszlányját, és Zsigmond királynak 1419. évben Passauban kiadott címéres levele alapján olyan címérrrel élnek, mely az amahhoz semmiben sem hasonlít; e címér: ezüst (fehér) mezőben fekete hármás halmon álló fekete holló, mely lábánál magas aranykeresztet tart. Előttiünk ismeretlen motívumok, de bizonyára ő előttiük számot tevő okok birhatták reá a családot, hogy éppen ezt az ábrázolást válaszszaák címérről az ősi helyébe. Ily címér-változtatáson mentek át a Huntpázmán-nemzetségből eredő *Vajdai-* és *Jánoki-családok* is. Tudvalévöleg, a nemzetség ősi címere a csillag és a félhold; a Vajdaiak és Jánokiak azonban Zsigmond király 1431. évi címéradományára alapján olyannal éltek, mely az ősitől merőben különböző (l. a XV. táblán).

Mohácsi vész előtt kelt címereink képeiben, melyek változatosság szempontjából is figyelemre méltók, legtöbbször könnyű felismerni a vonatkozást és az okot, mely a családot egyik-másik címérmkép kérésére s a királyt annak adományozására bírta. Ezért jelentéses és jelenetes címerekkel sűrűn találkozunk, még az élő heraldika virágzó korában is, mikor ilyenek a külföldön igen ritkák. A magyar heraldikát általában bizonyos józanság, a realizmushoz való ragaszkodás jellemzi; stilizált alakokat természetessékké változtat, a címérmképben keresi az értelmet, a jelentést. Szereti a jelenetes ábrázolást, szereti a szimbolikát, melynek értelmét könnyű kitalálni. Sokszor vét a heraldika szabályai, az arányok, az ábrázolás és a színek törvényei ellen. Az elméleti heraldikus, ki a szabályokat a középkor legjobb példáiból alkotja meg, mindez okokból nem sorolja a magyar heraldikai fejlődést a mintaszerűek közé; de mint a nemzeti érzék nyilvánulása és a magyar gondolkodás eredménye: régi címértani anyagunk azért reánk nézve nem kevésbbé becses.

És most beszéljenek maguk e címéres emlékek; mutassák be a címérlevelek szövegével és a címerek képével, a nemzeti múlt mit alkotott e téren.

CZIMERES LEVELEK ÉS CZIMEREK

1409. FEBRUÁR 24.

ZSIGMOND KIRÁLY MECSINCEI GARÁZDA MIKLÓSNAK, DÉNESNEK ÉS SZILÁGYI LÁSZLÓNAK CZÍMERT ÁD.

*(Eredetije a gr. Teleki-család gyömrői levéltárában. — Barabás, A gr. Teleki-család oklevéltára I. 344; Furul 1894. 9.)*Relatio comitis Piponis per Benedictum
prepositum Wesprimiensem.

Sigismundus dei gratia Hungarie, Dalmatie, Croatie, Rame, Servie, Gallicie, Lodomerie, Cumanie, Bulgarieque rex ac marchio Brandenburgensis, sacri Romani imperii archica(me)rarius, necnon Bohemie et Lucemburgensis heres, universis Christi fidelibus presentibus pariter et futuris, presentium notitiam habituris, salutem in omnium salvatore. De claro throni lumine, velud e sole micantes radii, nobilitates legitimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia a regia maiestate dependent, ut non sit dare alicui nobilitatis seu generositatis insigne, quod a gremio non provenit regie claritatis. Proinde universorum, tam presentium quam futurorum, notitie harum serie volumus fieri manifestum, quod nos regalis peritie diligenti contemplatione attendentes multiplicia fidelia et virtuosa servitia fidelium nostrorum Nicolai et Dionisii dictorum Garazda de Mechynche ac Ladizlai de Zylagh, quibus ipsi a multis retroactis temporum curriculis se ipsos atque eorum bona pro status nostri regii honoris incremento, regnique et regnicolarum nostrorum proficua utilitate, fortuitis ymmo formidabilibus casibus et periculis creberime exponendo et intrepide submittendo, presertim eo tempore, cum alias illustris dominus Herwoya dux Spaleti et partium inferiorum comes, regnique nostri Bozne barones, nobiles et procures ac incole universi, pronunc occulto dei indicio ad veram obedientiam et fidelitatis observantiam reversi et redeuntes, maiestati nostre regnoque et regnicolis nostris prefatis partem adversariam gerebant et se ab* observantia pure fidelitatis retraxerant et declinaverant, annotati Nicolaus Garazda et Ladizlaus de Zylagh ex nostre maiestatis speciali intentione in castro Zrebernyk vocato, in dictis partibus Bozne situato, quod protunc et etiam ad presens nostro regimini existebat et existit subiectum, se cum nonnullis suis benivole et ad impendendum maiestati nostre varia, que inibi incumbabant, servitiorum obsequia

* Az eredetiben hibásan: *adl.*

recludentes et fere quatuor annorum preteritorum per spatia in eodem castro et medio protunc dictorum nobis, regnoque et regnicolis nostris adversariorum* tanquam luporum rapacium persistentes, per famis et sitis ac aliorum necessariorum victui humano congruentium sustinentiam et defectus, casus formidabiles et periculosos per sepiissimos fortuitos de eodem castro exitus et egressus in eorum et suorum personas suscipiendo, nostre laudabiliter et sollerter conplacuerunt et placere ipsos speramus in futurum maiestati; volentes itaque et nichilominus in animo nostro regio perpensius considerantes hos regiis attolli debere presidii, quorum fidelitates et merita redduntur virtutibus redimita, pensatis et diligenter ruminatis** premissis, eisdem Nicolao et Dyonisio Garazda ac Ladizlao de Zylagh a nobis multo plura promerentibus, ut iidem aliquantulum nostre bone intentionis primordia sive indicia erga se sentientes ad maiora conplacentie et fidelitatis opera nostre claritati devotius exhibenda ferventius animentur et incitentur, hec armorum insignia, videlicet scutum triangulare campi argentei albi, in medio superiorem mediam partem capre silvestris cornuorum et pilorum superiorum colli ac unguularum deaureatorum in flama ardenti ab inferiori positam et arborem abietis viridium ramorum in medio pedum habentem et de ramis ipsius comedentem, galeam denique albam in margine inferiori deauratam super idem scutum cum retro et antipendio coloris albi nigro commixti, super coopertorium vero ipsius galee arma seu insignia prescripta similiter in flama ardenti posita et collocata, prout presentibus supra scripta literis appropriatis coloribus pictura expresse denotat, de regalis munificentie benignitate et potestatis nostre plenitudine ac ex certa scientia, animo deliberato, sano etiam prelatorum, baronum et procerum ac potiorum regni nostri nobilium ad id accedente consilio, in eorundem Nicolai, Dyonisii et Ladizlai, necnon heredum suorum ab eis legitime descendentium personas devolvenda, nove nostre donationis titulo duximus conferenda, tali modo, quod quicumque ex eisdem vel ipsorum heredibus legitimis militari dignitate fuerint conspicui, hi in premissis armorum insigniis album colorem mutari possint in aureum, et ut hec armorum insignia ubique bellorum et pacis tempore libere habeant et secure portent, ipsisque insigniis seu armis memorati Nicolaus et Dyonisius Garazda ac Ladizlaus de Zylagh ipsorumque posteritas universa legitime nascitura in preliis, tournamentis, hastiludiis et generaliter omni exercitio militari uti possint et gaudere, iidemque Nicolaus, Dyonisius et Ladizlaus favore regio se conspicientes insignitos gaudeant et de tante pietatis indicio ipsorum etiam proles exultent, tantoque fideliore animo et ferventiori desiderio ad servitia culminis regii merita ipsorum et posteritatum suorum semper solidentur, quanto ampliori studio se aspicient et in effectu sentient monere gratiarum, preterea ut virtutum opera fulcita et pre gestorum insignia

* Az eredetiben hibásan: *adversarium*. — ** Hibásan: *rimatis*.

eorundem Nicolai, Dyonisii et Ladizlai omni laudum preconio constantia in orbe terrarum latius et copiosius diffundantur, de tantoque nostri muneris beneficio non tantum superstites et heredes eorum proprii, sed et sic fratres condivisionales et eorundem heredes gaudere et letari valeant, ad humilime precis eorundem instantiam premissa arma seu insignia fidelibus nostris, universis eorundem Nicolai, Dyonisii et Ladizlai fratribus condivisionalibus et eorum heredibus et cunctis posteritatibus auctoritate premissa gratiosius elargimur. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes concessimus eisdem litteras nostras privilegiales pendentis et autentici sigilli nostri novi dupplicis munimine roboratas. Datum per manus reverendi in Christo patris domini Eberhardi episcopi Waradiensis, aule nostre sumptui cancellarii, fidelis nostri dilecti, anno domini millesimo quadringentesimo nono, sexto kalendas Martii, regni autem nostri anno vigesimo, venerabilibus in Christo patribus et dominis, Johanne Strigoniensis, Nicolao electo Colocensis, Jadriensi sede vacante, Andrea Spalatensis et altero Andrea Ragusiensis archiepiscopis, eodem domino Eberhardo Waradiensis, Stephano Transsilvanensis, Andrea Zagrabienensis, Johanne Jauriensis, Philippo Waciensis, Johanne Wesprimiensis, Thoma Seniensis, fratribus Dosa Chanadiensis et Hynkone electo Nitriensis ecclesiarum episcopis, ecclesias dei feliciter gubernantibus, Agriensi, Quinqueecclesiensi, Bozneni, Sirimiensi, Tininiensi, Sibinicensi, Traguriensi, Scardonensi, Nonensi, Makarensi, Pharensi et Corbaviensi sedibus vacantibus, necnon magnificis viris Nicolao de Gara regni Hungarie predicti palatino, Johanne filio Herici et Jacobo Lachk wayvodis nostris Transsilvanis, honoribus iudicatus curie nostre ac banatum Dalmatie, Croatie et totius Selavonie, necnon Zewriniensis regnorum nostrorum vacantibus, Johanne de Maroth Machouiensi bano, Nicolao de Zeech tavarnicorum, Symone filio condam Konye bani ianitorum, Johanne Groff de Corbavia dapiferorum, Johanne filio Gregorii de Alsam pincernarum, Petro Cheh agazonum magistris, Georgio Groff comite Psoniensi, aliisque quampluribus regni nostri comitatus tenentibus et honores etc.

Korra nézve második festett ezímeresleवलंक. Az oklevél élén látható ezímer a következő: Balradólt pajzs ezüst mezejében a pajzs alján levő stilizált lángnyelvekből kiemelkedő, balra néző, aranynyal fegyverzett fekete vadkecske, első lábaiban gyökerestől kitépelt stilizált fenyőfát tart és annak zöld ágait rágja. Sisakdísz: a pajzsbeli ábrázolás. Takaró: feketével szegett arany. Ezt a ezímer a szöveg is leírja, de némi kis eltérés van a kép és a leírás között. A kép szerint a pajzs alul kerek, a leírás szerint háromszögletű; a sisaktakaró a képen feketével szegett arany, a leírás azt vegyesen fehérnek

és feketének mondja, s ez utóbbi színösszetétel valóságban jobban felel meg a pajzsmező és a főalak színeinek. Nevezetes az oklevélnek az a rendelkezése, hogy a ezímer-szerzők leszármazottai közül azoknak, kik katonai méltóságban vannak, a király megengedi, hogy a ezímernek fehér vagyis ezüst színét aranyra változtathassák. E máz-esere tehát a pajzsmező színénél és esetleg a sisaknál fordulhat elő; a takarónál, a szöveggel ellentétben, már az egykori rajz is megtette a változtatást. E különös királyi kegy eszünkbe juttatja az 1327. évi ezímeradományt, mikor

Károly király Donch mesternek megengedi, hogy aranyos czimerjelvényeket viselhessen. E ritka kitüntetésnek alig akad párja a régi magyar heraldikában. Az is nevezetes és nem mindennapi királyi kegy, hogy az adományozott czímert, az oklevél szerint, a Garázdák föl nem sorolt osztályos atyjafiai is viselhetik.

A czimerszerzők leszármazottjai tudvalevőleg a Horogszegi Szilágyiak, kiknek családjából való Erzsébet, Mátyás király anyja, és Mihály az ország kormányzója; a czimerazonosságból tudjuk meg, hogy a xv. század nagy humanista költője, Janus Pannonius, a Garázda nemzetség leszármazottja; és hogy a nemzetség a Telekiekben ma is virágzik. E történelmi nevek viselői után maradt emlékekből ki tudjuk mutatni, hogy az 1409-ben kapott czímer használatában folytonosság van és hogy azon lényeges változás nem történt. A tapasztalható változatok a következők: a czímerábrázolás a későbbi használatban jobbra fordul; a vad kecske sokszor nem lángokból, hanem arany koronából emelkedik ki. Gyakran hiányzik a fenyőfa, vagy azt egy lombos ág pótolja. A czímer legutolsó változata a Teleki grófok összetett czímerének szív-pajzsában látható és ez: vörös (sokszor arany) mezőben természetes (sokszor fekete) ágaskodó vadkecske, a mely jobb első lábában (sokszor mindkettőben) háromlevelű zöld ágat tart. Habár a színek és az ábrázolás változtak, de a lényeg, a főczímeralak megmaradt. Az 1409. évi czímeradományt s a királynak azt az engedélyét, hogy katonai pályán kitűnt családtagok a czímer ezüst színét arannyal válthatják föl, legjobban megközelíti az a változat, mely a grófi czímer szív-pajzsának mezejét arannak, a czímeralakot pedig feketének mutatja.

A czímereslevél nemcsak szép czímerképe által válik ki, mely Zsigmond király többi armálisától eltérőleg a czímert keret vagy tábla nélkül mutatja, hanem érdekessé válik szövegével is. A czimerszerzők, a két Garázda testvér és Szilágyi László, Zsigmond királynak régi, kipróbált hűségű emberei. Hűségüket különösen akkor bizonyították be fényesen, mikor a király trónja a Nápolyi László trónkövetelő jogai érdekében szított délvidéki forron-

gás és ennek utójátéka gyanánt Hervoja spalatói herceg által keltett mozgalmak miatt veszélyben forgott. A lázadás középpontja és tán legveszedelmesebb színtere Bosznia volt, mely az egyre terjeszkedő török hatalom érdeksphaerájába is közvetlenül beleesett. Boszniának egyik erőssége, mondhatni egyik részének kulesa Szrebernik vára volt; ennek a várnak volt védelmezője ezernyi veszély közepette közel négy éven át a három czimerszerző. Átszenvedett éhség, szomjúság, nélkülözések, fenyegető veszedelmek nem tántorították el őket a király hűségétől. Céljuk teljesedésbe ment; Hervoja a király pártjára tért át, és Bosznia fontos vára megmaradt Zsigmond kezén. Ezt a hű szolgálatot meséli el ékes szavakkal az oklevél elbeszélő része.

Ennyi hűség, ennyi kitartás nem maradhatott méltó jutalom nélkül. A jutalmak közt az új czímer nem volt az egyedüli, sőt az már befejezője volt a királyi kegy egyéb nyilvánulásainak. A sort 1407-ben és a következő évben birtokadományok nyitják meg. Balázsfalva, Szentimre Erdélyben és a temesvármegyei Horogszeg birtoka, mely utóbbi ezután a Szilágyi-család előnevét is adta, jutalmazták meg legelsőben Szrebernik hős védelmezőit. Ezekre következett 1409. febr. 24-én az ünnepélyes formában kiadott czímereslevél. Az oklevél a hatalmas Seolari Fülöpnek, a későbbi Ozorai Piponak, Zsigmond király egyik legbefolyásosabb hívének Benedek veszprémi prépost által közvetített jelentésére kelt. Az ügy a nagyobb országtanácsot is foglalkoztatta és ennek tagjai hozzájárulásukkal a czímeradománynak nagyobb súlyt, nagyobb értéket kölcsönöztek.

A czímeradomány formájában eltér a későbbiektől és eltekintve az oklevél élére festett czímertől, mindenben az 1405. évi Tétényi- és Haraszthi-féle armálisoz hasonló. A királyi kiváltságlevelek alakját mutatja jellemző részeiben. A királyczím teljes, a formulák ünnepélyesek, a szöveget az egykorú egyházi és világi méltóságok viselőinek névsora rekeszti be; függő kettős pecséttel volt megerősítve, melynek azonban ma már csak nyomai látszanak.

I. A GARÁZDA-NEMZETSÉG CZÍMERE 1409.

II.

1414. SEPTEMBER 16. SPEYER.

ZSIGMOND KIRÁLY UDVARI SZAKÁCSÁNAK, ERESZTVÉNYI FERENCZNEK, TESTVÉREINEK ÉS ROKONAINAK,
A FEJÉREGYHÁZIÁKNAK CZÍMERT AD.

(Eredetije a gróf Festetics-család Keszthelyi levéltárában. — Turul, 1895. 110.)

Commissio propria domini regis.

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. rex, omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, presentium notitiam habituris, salutem in eo, qui dat regibus regnare et victoriosè triumphare. A claro lumine throni, velud e sole radii, nobilitates legitimo iure procedunt et omnium nobilitatum insignia a regia dignitate dependent, ut non sit dare alienius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat regie dignitatis. Sane ad universorum notitiam, tam presentium quam futurorum, harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster Franciscus filius Pauli de Erezthwen, specialis cocus nostre maiestatis, nostri culminis accedens conspectum, propositis suis fidelibus servitiis et fidelium obsequiorum meritis, quibus ipse nobis et celsitudini nostre regie a longinquis temporibus in diversis nostris agendis, prosperis et adversis, indefesse se ipsum reddidit gratum et acceptum, arma seu nobilitatis insignia in presentium litterarum nostrarum capite depicta maiestati nostre exhibendo, ab eadem maiestatis nostre celsitudine eadem arma seu nobilitatis insignia sibi et per eum Johanni filio Nicolai patruo et Ladislao filio Petri de Feyreg haz patrueli, neenon Cherubin et Petro carnalibus fratribus suis, heredibusque et posteritatibus universis ipsorum, ex liberalitate nostra dari et conferri humiliter et devote supplicavit. Unde nos prefati Francisci specialis et fidelis coci nostre maiestatis gratis affectibus intuentes servitiorum merita, quibus nedum sui officii magisterio, verum etiam actibus strenuis, locis et temporibus incumbentibus, totis nisibus studiisque indefessis hactenus erga nostram claruit maiestatem et deinceps tanto studiosius clarere poterit, quo se et suos singularibus honorum gratiis senserit decoratum, ex certa nostre maiestatis scientia et animo deliberato prefato Francisco et per eum memoratis patruo et fratribus suis neenon consanguineis et successoribus ipsorum universis, prescripta arma seu nobilitatis insignia hic depicta ac pictoris magisterio distincte descripta conferimus, concedimus et elargimur, ut prefatus Franciscus et predicti patruus et fratres sui ipsorumque heredes et quelibet eorum posteritas universa nata et nascitura hec arma seu nobilitatis insignia, prout presentibus litteris circa principium appropriatis coloribus diversis

inserta pictura denotat et declarat, amodo in antea in preliis, hastiludiis, torneamentis et in omni exercitio militari gestare valeant pariter et deferre, harum nostrarum, quibus sigillum nostrum, quo velut rex Hungarie utimur, est appensum, testimonio litterarum mediante. Datum cis Renum in civitate Spirensi, die dominica proxima post festum exaltationis sancte crucis, anno domini millesimo quadringentesimo quartodecimo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. vicesimo octavo, Romanorum vero quarto.

Az adományozott czímer: Kékkel és ezüsttel vágott, balra hajló pajzsban a pajzslábat teljesen kitöltő s onnét egész a vágó vonalig nyúló stilizált vörös lángnyelvek; az egész fölött czölöpösen állított és félholdszerűleg balra hajlott ezüst hal (csuka), melynek kopolyáján fanyárs van átszúrva, a nyárs két vége derékszögben felfelé irányuló és ezeket zöld lomb díszíti. Sisakdísz: két lombos faközt a hálnak feje és nyaka, balra fordított helyzetben; a hal színe a sisakdíszben vörös. Takaró: kék-vörös (az első szín mindig a takaró külső színét, a második a belését jelenti.) Valóban méltó czímer a főczímerszerző foglalkozásához, ki maga kérte királyát, hogy hű szolgálatait ezzel a czímerrel jutalmazza meg.

Az Eresztvényi czímeres levél minálunk a legrégibb, mely a középkori czímeradományok szokásos formájában van tartva. Az adományozott czímer az oklevél élére festve látható, a szöveg minden leírás nélkül erre a rajzra utal. Az oklevél középfaj a privilégium és a pátenzlevél között; a király középcímét használja, a záradékban nincs meg a méltóságviselők névsora.

A czímeradomány különösen kettő által kelti föl a figyelmet: az egyén által, a kinek szól, és a kép által, a mit az czímerül kap.

Az egyén Zsigmond királynak belső udvari szakácsa, régi nemes ember, kinek családja a somogymegyei Szakácsiból ered. Tudvalévő, hogy e község lakói a névnek megfelelő foglalkozást űztek és hogy többnyire királyi szakácsokként szolgáltak az udvarban. A közeli Balaton és annak híres gazdagsága halakban, megmagyarázza, miért tűnhetett ki Eresztvényi Ferencz a hal elkészítésében és miért választott halat czímere képéül. Mindenesetre jellemző és az udvari szakács ügyességére nézve

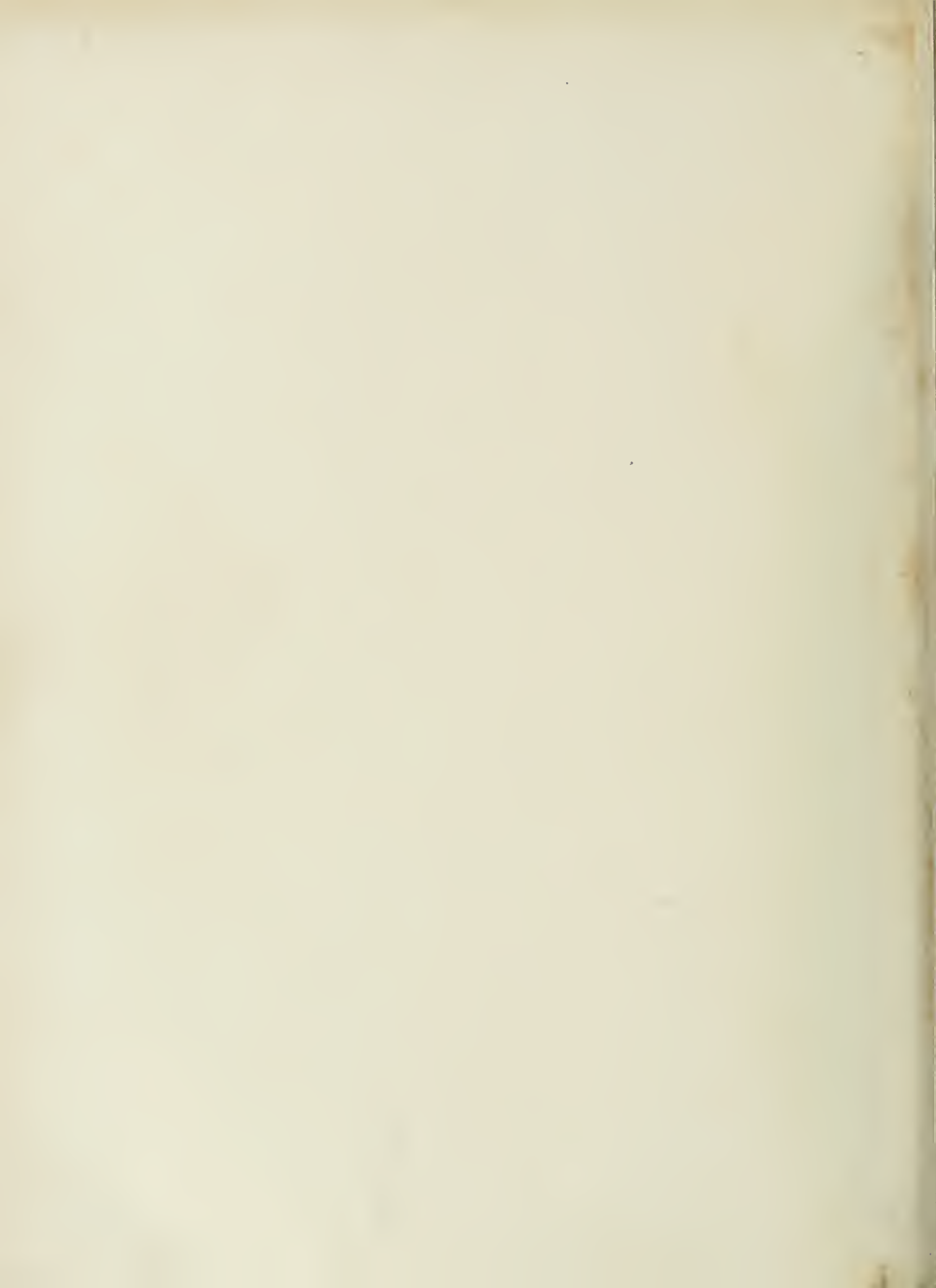
hízelgő, hogy Zsigmond király, mikor a konstanci zsinat végett és az egyházi nagy szakadás megszüntetése érdekében külföldi hosszú útjára indult, Eresztvényi Ferencz is kíséretében volt és útközben czímeres levelet is kieszközölt királyától. E királyi kegyben részesített két testvérét, Cherubint és Pétert, nagybátyját Jánost és unokatestvérét Fejéregyházi Lászlót is.

A családról már a XIV. század közepe óta tudunk egyet-mást; egyik tagja kiváló állásban is volt, az országbírónak volt ítélő-mestere. Egy-két oklevélből és a czímeradomány részeseinek nevéből megtudjuk, hogy a család négy nemzedék alatt három különböző helyről (Szakácsiról, Eresztvényről és Fejéregyházáról) írta nevét és hogy a czímerlevélben szereplő Fejéregyháziak voltaképen az Eresztvényiekkel egy vérből valók.

Az adományban kapott czímer minden tekintetben nevezetes. Az a heraldikai hiba, hogy a takarók kék és vörös színűek, hogy a sisak úgyszólván a pajzs felső csúcsán lebeg és nem nyugszik rajta teljes súlyával, és az a szokatlan ábrázolás, hogy a pajzsbeli czímeralak ezüst színe a sisakdíszben vörösre változik, a czímertani felfogás helyes voltán, a jó stilizáláson és a kép művelődéstörténeti érdekén nem változtat. A lángon süllő, feldisztett nyárson forgó halat a czímerfestő heraldikai érzékkel állítja elénk; a lángok stilizálása, a hal alakja és elhelyezése, a díszítésül alkalmazott lomb, mely a sisakdíszben egész fává nő, jó czímertani felfogásról tesznek számot. Művelődéstörténeti érdeke pedig az udvari szakács mestersége köréből választott czímerképben és a hal feldíszítése módjában van. E nyilvánvaló értelemmel, jelentéssel bíró adományozott czímer egyike a legrégiebbeknek, hol a kép a czímerszerző foglalkozására utal.

II. ERESZTVÉNYI FERENCZ CZÍMERE 1414.

III.

1415. JANUÁR 26. KONSTANCZ.

ZSIGMOND KIRÁLY SOMKEREKI ANTALNAK BIRODALMI CZÍMERT ÁD.

(Eredetije a gróf Teleki-család marosvásárhelyi levéltárában. — Turul 1892. 105., Barabás, A gróf Teleki-család oklevéltára I. 306.)

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. rex, nobili Anthonio quondam Nicolai de Somkerek, nostro et sacri imperii fideli dilecto, gratiam regiam et omne bonum. A claro lumine troni cesaree (maiestatis), velud e sole radii, nobilitates alie legitimo iure procedunt et omnium nobilitatum insignia ab imperatoria maiestate dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat cesaree claritatis. Sane attendentes multiplicia merita probitatis ac experte constantie fideique merita, quibus progenitores tui ac tu similiter apud nos atque sacrum Romanum imperium diligentibus studiis ac indefessis hactenus claruisti, cottidie clares et in antea eo quidem studiosius clarere poteris, quo te singularibus honorum gratiis senties decoratum, animo deliberato, non per errorem aut improvide, sed sano principum, comitum, baronum et procerum nostrorum et sacri imperii fidelium dilectorum accedente consilio ac de certa nostra scientia, tibi et omnibus fratribus, consanguineis ac heredibus tuis legitimis hic depicta arma tua seu nobilitatis insignia virtute presentium concedimus, necnon de habundantiori plenitudine specialis gratie nostre ad maiorem gloriam tue nobilitatis motu proprio confirmamus ac presentibus elargimur, ut tu et iidem heredes tui arma hic depicta, sicut in presentibus figuris oculis subiecta visibilibus pictoris magisterio distinctius sunt depicta, in preliis, hastiludiis, torneamentis et in omni exercitio militari gestare valeatis pariter et deferre. Gaudeant igitur favore regio, ac de tanto singularis gratie antidoto tua progenies merito exultet, tantoque fideliori studio ad honorem sacri Romani imperii earum in antea solidetur intentio, quanto ampliori favore preventos se conspiciunt munere gratiarum. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc nostre concessionis, elargitionis et confirmationis paginam infringere aut ei quovis ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attemptare presumpserit, indignationem nostram gravissimam se noverit incursurum; presentium sub * nostre maiestatis

* Az eredetiben hibásan: *sum*.

sigilli appensione testimonio litterarum. Datum Constancie, anno domini millesimo quadringentesimo quinto decimo, vicesimo sexto die mensis Januarii, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. vicesimo octavo, Romanorum electionis quinto, coronationis vero primo.

Ad mandatum domini regis
Johannes prepositus de Strigonio, vicecancellarius.
Per dominum Nicolaum palatinum.

Az adományozott birodalmi címér: Balra dőlt pajzs kék mezejében fején arany koronás ezüst gólya, kiterjesztett szárnyakkal. Nyakára kétszer arany kígyó csavarodik; a gólya a kígyó nyakát, melyen feje lefelé csügg, csőrében tartja, a kígyó hajlott farka jobb-haránt irányban felfelé áll. A sisak koronás. Sisakdísz: a kiemelkedő pajzsalak. Takaró: kék-ezüst.

A Somkerek-család a Becse-Gregor nemzetség ivadéka; nyyanabból a genusból ered, a melyből a Bethleni Bethlenek és az Apaffyak. E nemzedékrendi kapcsolaton kívül van még egy közös címerkép, mely legalább a nemzetség két családjának címerében azonos. A Bethlenek címerében főalakként megtaláljuk a kígyót; az mellékes, korona van-e a fején és tart-e szájában valmit. Kígyó van a Somkerek-címerben is; igaz, a főalak nem ez, hanem a gólya, a mely a kígyót tartja. E közös vonás az ugyanazon nemzetségből eredő és már a XIII. század folyamán teljesen szétvált két család címerében arra mutat, hogy a nemzetség ősi címerképe a kígyó, mely csak a magyar heraldika naturalisztikus irányzata miatt vált a Somkerek-címerben mellékalakká az által, hogy valami tartja. Így lett például a Boksa-nemzetség ősi címeréből, a két arany kosszarvból, a Soós-címerben női törzs, arany szarvakkal; a Huntpázmán nemzetség holdsarlójából a Forgáchok címerében szintén női törzs, melyet jobbról és balról holdsarló kísér; a Szenté-Mágoes nemzetség stilizált rózsájából az Alsáni-címerben természetes rózsaszál, melyet egy kar tart. Van nézet, és tán nem is alaptalan, mely a Garai nádorok családjának nemzetségét, a Dorosma-nemet, címerazonos-

ság révén a Becse-Gregorok sarjadékának tartja. Az eltérő Apaffy-címer, mely összetételénél fogva minden valószínűség szerint újabb eredetű, nem bizonyíthat e felfogás ellen.

Az 1415. évi birodalmi címeradomány nem új címet ad a Somkerekieknek, hanem az oklevél szerint a már viselt családi címet «nemességöknek nagyobb dicsőségére» megerősíti. Érdekes a megerősítés birodalmi módja, mely merőben eltér a magyarországi gyakorlattól. A címerlevél szerkezete egészen más. Az oklevél egyenesen a kitüntettet szólítja meg és mindig hozzá beszél; a társ-címerszerzőket nem sorolja föl névszerint, hanem sommásan végez velők: «ezt a címet adom neked, minden testvéreidnek, vérrokonaidnak és törvényes ivadékaidnak». Magyarországi címereslevélben nem fordul elő az a biztosítás, hogy a kitüntetés «nem tévedésből, nem meggondolatlanul, hanem a szent birodalmi fejedelmeknek, grófoknak, báróknak és főuraknak érett tanácsára» történik. Természetes, hogy a hol magyar címerlevélben királyi kegyről, királlyságról van szó, azt a birodalomban a császári kegy és a római szent birodalom helyettesíti. Teljesen ismeretlen magyar armálisban az a tiltó és fenyegető záradék, melyet Zsigmond birodalmi kancelláriája a pápai bullák szerkezetéből vett át. Nálunk sokkal ritkább, címerlevelekben pedig ez időtájt ismeretlen a hónap napjainak sorszámmal való jelzése, mint a hogy ez az oklevél keltetve van. Abban azonban megegyezik, de csak kivételesen, a mi gyakorlatunkkal, hogy a címer itt is az oklevél élén áll és hogy a szöveg ezt sem írja le.

III. SOMKEREKI ANTAL BIRODALMI CZÍMERE 1415.

IV.

1415. MÁRCZIUS 27. KONSTANCZ.

ZSIGMOND KIRÁLY A KÖSZEGI-, KOMJÁTHY-, NENKEI- ÉS THOKAI-CSALÁDOK TAGJAINAK CZÍMERT ÁD.

(Eredetile Komjáthy Béla orsz. képviselő családi levéltárában. Fuvol 1892. 72.)

Stephanus de Rosgon aule regie miles.

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie etc. rex, omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, presentium notitiam habituris, salutem in eo, qui dat regibus regnare et victorioso triumphare. A claro lumine troni regii, velut e sole radii, nobilitates legitimo iure procedunt et omnium nobilitatum insignia a regia dignitate sic dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat regie dignitatis. Sane ad universorum, tam presentium quam futurorum, notitiam harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster Ladislaus filius Jacobi de Kewzeg, aulicus nostre maiestatis, coram nostra celsitudine personaliter constitutus, propositis et recensitis suis fidelibus servitiis et fidelium obsequiorum gratuitis meritis sincerisque complacentiis utique acceptis et laudandis, quibus ipse sacro dyademati ac celsitudini nostre maiestatis in Lombardie et Almanie partibus in prosperis nostris agendis et adversis, persone et rebus suis non parcendo, indefesse studuit complacere, reddiditque se gratum et acceptum, arma seu nobilitatis insignia, in presentium litterarumstrarum capite depicta, maiestati nostre exhibendo, ab eadem maiestate nostra eadem arma seu nobilitatis insignia sibi et per eum Johanni et Briccio carnalibus, necnon Adalberto filio Bedew patrueli de eadem, item Stephano filio Andree, Johanni filio Luce de Komiath, ac Mathie filio Ladislai, Nicolao filio Thome, Laurentio filio Johannis, Nicolao filio Nicolai et Georgio filio Nicolai de Nenke, necnon Johanni et Briccio filiis Clementis et Jacobo de Thoka, consanguineis fratribus suis, eiusdem ac heredibus et posteritatibus ipsorum universis ex liberalitate nostra dari et conferri humiliter et devote supplicavit. Unde nos prefati Ladislai gratis affectibus intuentes obsequiorum merita, quibus studiis diligentibus ac indefessis actibus erga nostram claruit maiestatem, cottidieque claret et in antea eo quidem studiosius clarere poterit, quo se et suos singularioribus honorum gratiis sentiet decoratos, animo deliberato ac ex certa nostra scientia eidem Ladislao et per eum predictis Johanni, Briccio, Adalberto, Stephano, Johanni, Mathie, Nicolao, Laurentio, Nicolao, Georgio, Johanni, Briccio et Jacobo, ipsorumque heredibus et posteritatibus universis, ad prefati Ladislai supplicationis instantiam prescripta arma

seu nobilitatis insignia, hic depicta ac pictoris magisterio distincte descripta, virtute presentium conferimus, ymmo de habundantiori plenitudine specialis nostre gratie ad maiorem eiusdem Ladislai et aliorum supradictorum nobilitatis gloriam proprio motu concedimus et presentibus elargimur, ut idem Ladislaus et alii supradicti eorumque heredes et posteritas universa nata et nascitura hec arma seu nobilitatis insignia, prout presentibus litteris circa principium appropriatis et coloribus diversis inserta pictura denotat et declarat, amodo in antea in preliis, hastiludiis, torneamentis et in omni exercitio militari gestare valeant et deferre. Gaudeant igitur favore regio ac de tanto munere singularis gratie antefatus Ladislaus necnon alii supradicti [et ipsorum heredes] merito exultent, tantoque fideliori studio ad honorem regum eorundem in antea solidetur intentio, quanto ampliori favore se preventos conspiciunt munere gratiarum. Presentes etiam ad premissorum memoriam perpetuam cum pendentem secreto nostro regio sigillo, quo ut rex Hungarie utimur, prelibatis Ladislao et aliis supradictis duximus concedendas. Datum Constantie, feria quarta proxima ante festum Pasce domini, anno eiusdem millesimo quadringentesimo quinto decimo, regnorum nostrorum anno Hungarie [etc. vigesimo octavo], Romanorum vero quarto.

A czímer leírása: Balra dőlt kék mezejű pajzsban fekete pajzsláb, mely vörös keskeny pólyával van fedve; a pólyából középen vörös mankós nyújtvány nyúlik lefelé. A kék mezőben lebegő sárga leveles korona, melyből két vörös mezbe öltözött, könyökben kissé hajlott balkar nyúlik czölöpösen fölfelé. A jobb oldali kar markában hegyével balharánt hátra és lefelé irányított egyenes pалlost tart; a baloldali jobbharánt helyzetben kalászával felfelé irányított sárga buzakévt. Sisakdísz: a koronából kiemelkedő két kar, mint a pajzsban. Takaró: kék-sárga. A sisak koronának nem tekinthető, mert a sisakon látható korona a pajzsbeli czímerkép ismétlése.

A czímer konstrukcióját hibátlanak nem mondhatjuk. A vörös pólyával fődött fekete pajzsláb és fölötte kék pajzsmező a színeknek oly összetételét állítja elénk, mely által a czímer a gáncsolhatók közé tartozik. A pajzs alakja túlságosan széles és nagy; a fölötte lévő sisak pedig aránytalanul kicsiny. A lebegő sárga korona idomtalanul nagy és helyzete ferde; hiba az is, hogy a két kar mindegyike balkar, pedig a czímerszerzők által kért ábrázolás minden valószínűség szerint azt akarja

jelképezni, hogy ők békében a földet művelték, harczban pedig karddal védték a hazát; ezért van egyik kézben kéve, a másikban fegyver.

A czímerszerzők a Kőszegi, Komjáthy, Nenkei (a xvi. század óta Lenkey) és Thokai, egymással vérrokonságban álló családok tagjai. A czímert Kőszegi László, Zsigmond király udvarnoka érdemeinél fogva kapják, ki a királynak tett szolgálatait Lombardiában és Németországon tanusított hűségével tetézte. A czímer már régi nemesi állapotban lévő családok tagjai számára szólván, kik ősfájokat a xiii. század végén élt Vidig vihetik föl, a czímeradomány külön nemesítéssel nem járt.

A czímernek további használatában a Komjáthy-családnál nagymérvű változtatásokat látunk. Így pl. van olyan pecsét, hol a karok egyike pалlost, a másik pedig — a buzakéve alakjának félreismerése miatt — buzagányt tart. Egy másik czímerben pedig kék pajzsban lebegő vörös szívre tűzött három buzakalász, és a sisakdíszben kivont kardot tartó könyöklő pánczélos kar látható. Mindezen változatokban azonban könnyű az eredeti motívumokra ráismerni.

IV. A KŐSZEGI-, KOMJÁTHY-, NENKEI- ÉS THOKAI-CSALÁDOK CZÍMERE 1415.

V.

1417. MÁJUS 20. KONSTANCZ.

ZSIGMOND KIRÁLY BARRWY-I SIMONNAK ÉS TESTVÉREINEK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije a M. V. Múzeum levéltárában. — Fuvul 1894-1895.)

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. rex, omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, prese[ntium] notitiam] habituris, salutem in salutis largitore. Quamvis regalis maiestas universos sibi fideles et dilectos sinceris favoribus libenter prosequatur, illos tamen, quos per fid[elium] servitioru]m merita maioribus dignoscit dignitatibus laborare, non indigne amplioribus dignatur gratiis et favoribus promovere ac gratiarum libertatibus merito insignire. Proinde ad universorum, [presentium pariter] et futurorum, notitiam harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster Simon filius Francisci de Barry, aule nostre familiaris, coram nostra celsitudine personaliter constitutus, pro[positis et] in memoriam nostri [reda]ctis suis [fidel]ibus servitiis, (quibus) celsitudini nostre a diuturnis temporibus in prosperis nostris agendis et adversis, persone et rebus suis non parcendo, indefesse studuit compla[cere reddidi]tque se gratum [et acceptum], arma seu nobilitatis insignia in presentium litterarum nostrarum capite depicta maiestati nostre exhibendo, ab eadem maiestatis nostre celsitudine eadem arma seu nobilitatis insignia sibi et per eum Paulo, [Mathie], Johanni, Emerico, Stephano et alteri Emerico de predicta Barry, fratribus suis carnalibus, ac ipsorum heredibus et successoribus universis ex liberalitate nostra regia dari et conferri humiliter [et devot]e supplicavit. Unde nos prefati Simonis gratis affectibus intuentes obsequiorum merita, quibus diligentibus studiis ac indefessis in diversis mundi partibus, presertim in Istria et Lombardia, Francie, [Aragonie et Anglie] regnorum et presentibus Almanie partibus non sine sue persone gravibus discriminibus et expensarum suarum oneribus hactenus erga nostram claruit maiestatem, cottidieque [claret et] in antea eo quidem [studiosi]us clarere poterit, quo se et suos singularioribus honorum [gratiis] sentiet decoratos, animo deliberato et ex certa nostra scientia eidem Simoni et per eum memoratis Paulo, Math[ie, Johanni], Emerico, Stephano et alteri Emerico carnalibus fratribus suis ipsorumque heredibus et posteritatibus [universis] ad prefati Simonis supplicationis instantiam prescripta arma seu nobilitatis [insignia] hic depicta [ac pictoris ma-

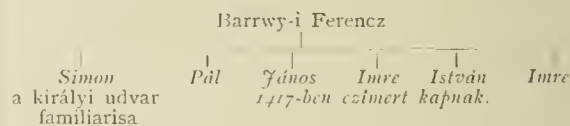
gisterio distincte] descripta [virtute presentium] conferimus, ymmo de habundantiori plenitudine specialis nostre gratie ad maiorem eiusdem Simonis et aliorum supradictorum [nobilitatis] gloriam [proprio motu concedimus, damus et elargimur], ut ydem Simon et alii supradicti [et eorum here]des ac quelibet* ipsorum posteritas universa nata et nascitura hec arma seu nobilitatis insignia, prout [presentibus litteris circa principium appropriatis] coloribus diversis inserta pictura denotat et declarat, ammodo in antea in preliis, hastiludiis, torneamentis, bellis, duellis et in omni excercitio militari [gestare] valeant par[iter et deferre]. Gaudeant igitur favore regio ac de tanto munere singularis gratie antefatus Simon et alii prenotati eorumque posteritas merito exultent, tantoque fideliori studio ad honorem regum eorundem in antea solidetur intentio, quanto ampliori favore [preventos se conspiciunt munere gratiarum. Presentes autem ad premissorum memoriam perpetuam cum pendenti [secreto nostro regio sigillo, quo] ut rex Hungarie utimur, prelibatis Simoni et aliis [supradictis] ipsorumque heredibus et successoribus universis duximus concedendas. Datum Constantie, in festo ascensionis domini, anno eiusdem millesimo quadringentesimo decimo septimo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. tricesimo primo, Romanorum vero septimo.

A címér: Balra dőlt pajzs; kék pajzsfővel és kék hullámos (felhőszerű) pajzslábbal ellátott arany mező; a pajzslábon balra fordult arany koronás fekete holló áll, kiterjesztett ezüstözött szárnyakkal, esőrében arany karika-gyűrűt tart. A pajzsalak fejével és szárnyaival a pajzsfőbe nyúlik. Koronás sisak. Sisakdisz: a pajzsbeli holló. Takaró: kék-sárga (arany).

A címerkép színeivel és arányaival a sikerültebbek egyike. Kompozíciója és színei ellen nem tehetünk kifogást. Feltűnő az ábrázolás hasonlósága a Hunyadiak ismeretes hollós címeréhez, mely igen nagy valószínűséggel szintén Zsigmond király adományából ered.

A családról, mely ezt a címet kérte magának adatni, a címereslevélbe foglaltakon kívül semmit sem tudunk, még azt sem, hol volt az a Barrwy nevű hely, melyről a család nevét írta. A címereslevél pedig szájszavú, a szokott chablonos formában van tartva. Csak annyit tudunk meg belőle, hogy a fő címér-

szerző Zsigmond király udvarának belső tagja volt (aule nostre familiaris), ki a királyt külföldre is elkísérte, még pedig isztriai, lombardiai, francia-, spanyol- és angolországi útjaira. Ezek szerint tehát már legalább is az 1412. év óta állott a király belső szolgálatában. A kitüntetés ebben az esetben is már nemesi rangban levőket ér, kik részére a címér «nemességöknek nagyobb fényűl» szolgál. A címeradományban részesek Barrwy-i Simon testvérei is, kik közt feltűnő, hogy két Imre nevű van. Az oklevél adatai nyomán a következő kis leszármazási töredék állítható össze:

Jövendő genealogiai kutatásoknak van fentartva, hogy Barrwy-i Simon családjáról többet tudjunk meg.

* Az eredetiben hibásan: *quilibel*.

NYCZÁI M. AN. BUDAPEST

V. BARRWY-I SIMON CZÍMERE 1417.

VI.

1417. JÚNIUS 27. KONSTANCA.

ZSIGMOND KIRÁLY A SZIRMAY-CSALÁDBELI EREKELT CZIMERT AD.

(Eredetije Szirmay Andor tulajdonában Budapestben — 1899. é.)

Commissio propria domini regis.

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. rex, omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, presentium notitiam habituris, salutem in eo, qui dat regibus regnare et victorioso triumphare. A claro lumine throni regii, velud e sole radii, nobilitates legitimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia a regia dignitate sic dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat regie dignitatis. Sane ad universorum, tam presentium quam futurorum, notitiam harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster Georgius filius Pauli de Zirma celsitudinis nostre accedens presentiam, propositis et recensitis suis fidelibus servitiis et fidelium obsequiorum gratuitis meritis sincerisque complacentiis utique acceptis et laudandis, quibus ipse in Istrie, Lombardie, Burgundie, Francie, Anglie, Hollandie et presentibus Alamanie regnorum partibus nobis et sacro dyademati ac nostre celsitudini a longinquis temporibus in prosperis nostris agendis et adversis, persone et rebus suis non parcendo, indefesse complacere studuit reddiditque se gratum et acceptum, arma seu nobilitatis insignia in presentium litterarum nostrarum capite depicta maiestati nostre exhibendo, ab eadem maiestate nostra eadem arma seu nobilitatis insignia sibi et per eum honorabili viro domino Petro filio Petri, custodi capelle nostre maiestatis, necnon Nicolao, Petro et Paulo filiis Johannis, Anthonio et Jacobo filiis Dominici, ac Johanni et Dominico filiis Johannis filii Fabiani, fratribus suis condivisionalibus de eadem Zirma, ipsorumque Georgii, Nicolai, Petri et Pauli, Anthonii et Jacobi ac Johannis et Dominici heredibus et posteritatibus universis ex * liberalitate nostra regia dari et conferri humiliter et devote supplicavit. Unde nos annotati Georgii gratis affectibus intuentes obsequiorum merita, quibus studiis diligentibus ac indefessis hactenus erga nostram claruit maiestatem cottidieque claret et inantea eo quidem studiosius clarere poterit, quo se et suos sentiet singularioribus honorum gratiis decoratos, animo deliberato et ex certa nostra scientia eisdem Georgio, Nicolao, Petro et Paulo, Anthonio et Jacobo, ac Johanni et Dominico, ipsorumque heredibus et posteritatibus universis, ad prefati

* Az eredetiben hibásan: *cl.*

Georgii supplicationis instantiam prescripta arma seu nobilitatis insignia, hic depicta et pictoris magisterio distincte descripta, virtute presentium conferimus, ymo de habundantiori plenitudine nostre gratie ad maiorem prelibatorum Georgii, Nicolai, Petri et Pauli, Anthonii et Jacobi, ac Johannis et Dominici, suorumque posteritatum ac heredum nobilitatis gloriam proprio motu concedimus, damus et elargimur, ut iidem necnon heredes et posteritates ipsorum universe nate et nasciture hec arma seu nobilitatis insignia, prout presentibus litteris circa principium appropriatis coloribus diversis inserta pictura denotat et declarat, ammodo inantea in preliis, hastiludiis, torneamentis et omni exercitio militari gestare valeant pariter et deferre. Gaudeant igitur favore regio et de tanto munere singularis gratie antefati nobiles necnon heredes et posteritates ipsorum universe merito exultent, tantoque fideliori studio ad honorem regium eorundem inantea solidetur intentio, quanto ampliori favore preventos se conspiciunt munere gratiarum. Presentes autem ad premissorum memoriam perpetuam cum pendenti secreto nostro regio sigillo, quo ut rex Hungarie utimur, prelibatis Georgio ac domino Petro custodi, necnon Nicolao, Petro et Paulo, Anthonio et Jacobo, ac Johanni et Dominico, eorundemque Georgii, Nicolai, Petri et Pauli, Anthonii et Jacobi, ac Johannis et Dominici heredibus predictis universis duximus concedendas. Datum Constancie, in die festi beati Ladislai regis, anno domini millesimo quadringentesimo decimo septimo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. tricesimo primo, Romanorum vero septimo.

A czímer: Balra dűlt pajzsban fekete pólyával vágott ezűst pajzsláb fölötti kék mezőben a pajzslábból kiemelkedő, háttal kifelé fordított vörös rák, kinyújtott lábakkal; fölfelé irányított ollóiban maga fölött váltakozó vörös és fehér rózsákból és levelekből font koszorút tart. Sisakdisz: a pajzsbeli egész rák. Takaró: kék-ezüst.

A czímerkép korrekt ábrázolásával lep meg; sem a választott tárgy, sem annak stilizálása, sem a színek ellen nem tehetünk kifogást. A pólyával vágott ezűst pajzsláb minden valószínűség szerint a heraldikai szimbolika szerint vizet jelent, a melyből virágdiszszal ékesített fött rák emelkedik ki. Ez a czímer ezóta az utóbb bárói és grófi rangra is emelt családnál folytonos használatban van, esakhogy természetesen azon több változás történt. Így az 1695. évi bárói oklevél szerint a czímer kék mezőben zöld alap fölött balharánt helyezett vörös rák, mely ollóiban ék-köves gyűrűt tart; sisakdisz a czölöpösen elhelyezett pajzsalak, fölötté zöld babérkoszorú.

Az 1707. évi grófi diploma a bárói czímert erősíti meg. Az 1723. évi czímerujítás a Zsigmond-adta czímerhez már igen közeledik; e szerint az: fehér hullámos pólyával vágott zöld pajzsláb, fölötté kék mező, ebben ezölöpszerű vörös rák ollói közt fehér virágos zöld koszorút tart. Kétségtelen, hogy a család által Zsigmond királytól kért épen nem harcziás jellegű czímer és a családi monda szerint a Szerémségből (Syrmium) származott Rák vitéz közt, ki a Sajó mellett mongolok keze által vesztette életét 1241-ben és a kit a családi hagyomány ősnek tart, összefüggés van; de az is valószínű, hogy előbb a czímer volt meg.

Az armális az akkor élő összes Szirmayakat az adomány részeseivé teszi. A főczímerszerző György, kinek Isztriában, Lombardiában, Burgundiában, Francia- és Angolországban, Hollandiában és Németországon a király útjai alatt tett jó szolgálatairól az oklevél igen elismerőleg, de a czímereslevelekben megszo-kott általános formák közt emlékezik meg.

VI. A SZIRMAY-CSALÁD CZÍMERE 1417.

VII.

1417. JÚLIUS 25. KONSTANCZ.

ZSIGMOND KIRÁLY A PETNEHÁZY CSALÁDEKNEK CZIMERT ÁD

(Eredetije a M. N. Múzeum levéltárában. — *Évford.* 1888. II.)

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. rex, omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, presentium notitiam habituris, salutem in eo, qui dat regibus regnare et victorioso triumphare. A claro lumine throni regii, velud e sole radii, nobilitates legitimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia a regia dignitate sic dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat regie [clari]tatis. Sane ad universorum, tam presentium quam futurorum, notitiam harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster Martinus filius Stephani filii Nicolai de Petenychaza ad nostre maiestatis accedens presentiam, propositis et recensitis suis fidelibus servitiis et fidelium obsequiorum gratuitis meritis sincerisque complacentiis, utique acceptis et laudandis, quibus ipse sacro diademati ac celsitudini nostre maiestatis a longinquis temporibus in prosperis nostris agendis et adversis, presertim in Lombardie et presentibus Alamanie, nec non Arragonie, Francie et Anglie regnorum et aliis diversis mundi partibus, persone et rebus suis non parcendo, indefesse studuit complacere, reddiditque se gratum et acceptum, arma seu nobilitatis insignia in presentium litterarum nostrarum capite depicta maiestati nostre exhibendo, ab eadem maiestate nostra eadem arma seu nobilitatis insignia sibi, et per eum annotato Stephano patri, nec non Georgio carnali, item Andree, Benedicto et Blasio filiis Johannis, Andree, Jacobo, Georgio et Nicolao filiis Ladislai, Gallo [filio] Petri et Jacobo filio Thome de eadem Petenychaza, condivisionalibus fratribus suis, ipsorumque heredibus et posteritatibus universis, ex liberalitate nostra regia dari et conferri humiliter et devote supplicavit. Unde nos prelati Martini gratis affectibus intuentes ob[sequiorum merit]a, quibus [studii]s diligentibus ac indefessis hactenus erga nostram claruit maiestatem, cottidieque claret, et in antea eo studiosius clarere poterit, quo se et [suos] singularioribus honorum gratiis sentiet decoratos, animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia eidem Martino et per eum predictis Stephano patri, Georgio carnali, Andree, Benedicto, Blasio, Andree, Jacobo, Georgio, Nicolao, Gallo et Jacobo condivisionalibus fratribus suis, ipsorumque heredibus et posteritatibus universis, ad prefati Martini supplicationis instantiam, prescripta arma seu nobilitatis insignia, hic depicta ac pictoris magisterio distincte descripta, virtute presentium conferimus, ymmo

de habundantiori plenitudine specialis nostre gratie ad maiorem prelibati Martini et aliorum supradictorum nobilitatis gloriam proprio motu concedimus, damus et elargimur, ut idem Martinus et alii supradicti, ipsorumque heredes et posteritas universa, nata et nascitura, hec arma seu nobilitatis insignia, prout presentibus litteris circa principium appropriatis coloribus diversis inserta pictura denotat et declarat, ammodo in antea in preliis, hastiludiis, torneamentis et in omni exercitio militari gestare valeant pariter et deferre. Gaudeant igitur favore regio, ac de tanto munere singularis gratie antefati Martinus et alii supranominati eorumque posteritates merito exultent, tantoque fideliori studio ad honorem regium eorundem in antea solidetur intentio, quanto ampliori favore preventos se conspiciunt munere gratiarum. Presentes autem ad premissorum memoriam perpetuam cum pendentem secreto nostro regio sigillo, quo ut rex Hungarie utimur, prelibatis Martino et aliis supradictis, eorumque heredibus et posteritatibus universis duximus concedendas. Datum Constantie, in festo beati Jacobi apostoli, anno domini millesimo quadringentesimo decimo septimo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. tricesimo primo, Romanorum vero septimo.

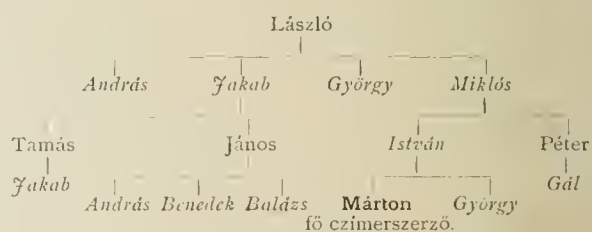
A ezímer: Balra dőlt pajzs vörös mezejében lebegő arany leveles-koronából kinövő, balra fordult ezüst oroszlán, első bal lábával arany íjjat az ív közepén, jobb lábával pedig az íj húrját feszítve, rajta ezüst hegyű arany nyilat lövésre készen tart. Sisakdísz: a koronából kinövő pajzs-alak. Takaró: vörös-arany. A sisakon lévő korona itt is, mint a Kőszegi-ezímernél (IV. szám), a pajzsbeli ismétlésének tekinthető.

A ezímer valódi heraldikai energiával van megfestve; igen helyes a festő ama törekvése, hogy a pajzs mezejét a ezímerekkel lehetőleg ki akarja tölteni s ezért az oroszlán testét hátra feszíti, hogy ezzel is az íj felhúzásához nagyobb erőt fejtsen ki. A színek megválasztása sem eshetik kifogás alá. Egyetlen észrevételt a sisakdísz nagysága ellen tehetünk. A sisakdísz a Zsigmondkori ezímerekben rendszerint nagyobb a pajzs hosszúsági tengelyénél; azonban arra nincs más példa, hogy az a pajzs magasságát ennek kétszeresénél is többlel felülmúlja. Ez által a pajzs és ábrázolása a sisakdíszhez arányítva eltörpül, nyomottá lesz.

A fő ezímerszerző Petneházy Márton, ki urát királyát külföldi útjaira, Lombardiába, Aragoniába, Angol-, Francia- és Németországokba elkísérte. Itt és egyéb alkalmakkor

szerzett érdemeit az oklevél a megszokott módon beszéli el. A ezímert a látható formában a fő ezímerszerző kéri magának és családjának, s az minden valószínűség szerint az összes akkor élő Petneházyaknak, kiket közeli vérség kapcsa fűz egymáshoz, szól.

A ezímerszerzők rokonsági fokát a következő kis táblázat mutatja, hol az oklevélben felsorolt ezímer-nyerők nevei dűlt betűkkel szedvék:

A Petneházy-család más tagjai, kik az itt megnevezettektől is levezethetők, a xv. század folyamán más ezímert kapnak 1462-ben Mátyás királytól (l. a XX. táblán); azonban ez újabb ezímer használata a családtagoknál ki nem mutatható; azok egész a jelen időkig, köztük a család kimagasló alakja, Petneházy Dávid az 1686. évi budai hős is, a Zsigmond királytól kapott és valóban harezias jellegű ezímerekkel éltek, melylyel a király «nemességöknek nagyobb díszességére» ajándékozta meg őket.

VIII.

1418. FEBRUÁR 27. KONSTAN CZ.

ZSIGMOND KIRÁLY VAY ÁBRAHÁMNAK ÉS ROKONAINAK CZÍMERT ÁD.

(Eredeti je a gróf Vay-család berkeszi levéltárában. Turul 1900. 39.)

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. rex, omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, presentium notitiam habituris, salutem in eo, qui dat regibus regnare et victorioso triumphare. A claro lumine throni regii, veluti e sole radii, nobilitates legitimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia a regia dignitate sic dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat regie claritatis. Sane ad universorum, tam presentium quam futurorum, notitiam harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster dilectus Abraham filius Nicolai de Waya coram nostra celsitudine personaliter constitutus, propositis et recensitis suis fidelibus servitiis et fidelium obsequiorum gratuitis meritis sincerisque complacentiis, utique acceptis et laudandis, quibus ipse nobis et sacro nostro regio diademati a longinquis temporibus in nostris agendis prosperis et adversis, persone et rebus suis non parcendo, indefesse studuit complacere, reddiditque se gratum et acceptum, arma seu nobilitatis insignia in presentium litterarum nostrarum capite depicta maiestati nostre exhibendo, eadem a nostra celsitudine sibi et consequenter Stephano fratri suo carnali, item Thome et alteri Stephano filiis Benedicti, necnon Georgio filio Ladislai, fratribus condivisionalibus et consanguineis, ex nostra liberalitate regia dari et conferri humiliter et devote supplicavit. Unde nos prefati Abrahe gratis affectibus intuentes obsequiorum laudabilia merita et actus strennuos, quibus ipse in plerisque nostris et sacre ipsius regni nostri Hungarie corone agendis a longinquis temporibus sub diversitate locorum et temporum, et presertim Istrie, Foriuli et presentibus Alamanie partibus, quas nos pro sacrosancte universalis ecclesie et sacri imperii status reformatione, duce Christo, qui lux vera est luminum, feliciter perlustravimus, non parcendo rebus suis et persone, sed variis periculis imminetibus se ipsum exponendo, celsitudini nostre studuit gratum reddere et acceptum; volentes itaque eum premissorum suorum laudabilium meritorum intuitu regalis munificentie antidoto prosequi speciali, animo deliberato et ex certa scientia eidem Abrahe, et per eum supradictis, cunctis quoque ipsorum fratribus et consanguineis ac heredibus et successoribus universis, ad prefati Abrahe supplicationis instantiam, prescripta arma seu nobilitatis insignia, hic depicta ac pictoris magisterio distincte descripta, virtute presentium conferimus, ymo de

habundantiori plenitudine specialis gratie nostre ad maiorem eiusdem Abrahe et aliorum supradictorum nobilitatis gloriam motu proprio concedimus ac presentibus elargimur, ut idem Abraham et alii supradicti, eorumque heredes et posteritas universa, nata et nascitura, hec arma seu nobilitatis insignia, prout presentibus litteris circa principium appropriatis coloribus diversis inserta pictura denotat et declarat, a modo in antea in preliis, hastiludiis, torneamentis et in omni exercitio militari et clientali gestare valeant pariter et deferre. Gaudeant igitur favore regio, et de tanto munere singularis gratie antefatus Abraham et alii supradicti eorumque posteritates merito exultent, tantoque fideliori studio ad honorem regium eorundem in antea solidetur intentio, quanto ampliori favore preventos se conspiciunt munere gratiarum. Presentes autem ad premissorum memoriam perpetuam sigilli nostri secreti, quo ut rex Hungarie utimur, appensione pro prefato Abraham et aliis supradictis iussimus communire perpetuo et in evum valituras. Datum Constantie, dominica Oculi, anno domini millesimo quadringentesimo decimo octavo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. tricesimo primo, Romanorum vero octavo.

A ezímer: Balra dőlt pajzs kék mezejében balra fordult sárga szarvas, arany aganesesal; jobb szemébe felülről jobb-haránt irányban fehér tollú arany nyíl vessző fúródik; az állat feje, nyaka, szügye, első lábai fönt és a kinyomuló nyílhegy vérrel esepgetvék. Sisakdísz: a növekvő pajzsalak. Takaró: sárga-kék; a takaró úgy van stilizálva, hogy az az állat mezből közvetlenül folytatódik.

A ezímer minden tekintetben korrekt szerkesztű. A festésben több heraldikai érzék mint művészet nyilvánul. Feltűnő, a mi különben régi magyar ezímerekben elég gyakran fordul elő, hogy a festő az aranyat élesen megkülönbözteti a sárga színtől, vagyis ezt mint külön ezímerszínt használja, holott általános nézet szerint a sárga szín az arany helyettesítője. Ebben az esetben a festő a szarvas természetes barnás színét igyekezett a sárgával visszaadni, és azt mint takarószínt is alkalmazta.

Ez a régi ezímer, melynek tervét a ezímer-szerző mutatta be a királynak, a használatban és későbbi ezímeradományok által lényeges változáson nem ment keresztül. Legtöbb változtatás 1507-ben II. Ulászló király ezímerbővítésében történt. Ibrányi Gergely egyetlen leánya ugyanis még a xv. század első felében férjhez ment Vay Istvánhoz, kinek neve a ezímereslevélben is előfordul. Az utódok a

esaládot Vajai Ibrányi néven folytatták. E házassági kapocs emlékére II. Ulászló a Vay és Ibrányi esaládok tagjainak 1507. febr. 3-án új ezímert ad, melyben a Vay-ezímert a Péez-nembeli, akkor már kihalt Ibrányi-esalád ezímerével egyesíti egy pajzsban ekképen: Kék mezőben zöld alapon álló jobbra fordított természetes szarvas, arany aganesesal; jobb szemébe felülről jobbháránt aranytollú nyíl vessző nyomul; a nyíl vasa nem látszik ki. A szarvast fent jobbról hétéágú arany csillag, balról ezüst növény hold kíséri. Az egész fölött aranysegélyű ezüst balharánt pólya, fönt vörös rózsával, lent arany lilómmal megakva. A haránt-pólyát lent a pajzs esücskében természetes kődarab támasztja meg. Ezt az ábrázolást örökíti meg az 1783. évi bárói ezímer is. Míg az 1830. évi grófi diplomában az a változás történik, hogy az öt ezímermezőre osztott grófi ezímer szív-pajzsában látható az ősi ábrázolás: kék mezőben patakkaál átszelt zöld alapon természetes szarvas homlokába fúródó nyíllal; a szarvast fönt jobbról nyolezágú arany csillag, balról ezüst növény hold kíséri. A ezímerképen átvonuló haránt-pólya olyan, mint az 1507. évi ezímerben. És így az 1418-ban kapott esaládi ezímer, mely kétségtelenül egy vadászati eseményt örökít meg, némi esekély változtatással ma is használatban van.

ULLMANN J. BUDAPEST

VIII. A VAY-CSALÁD CZÍMERE 1418.

IX.

1418. MÁRCZIUS 29. KONSTANCZ.

ZSIGMOND KIRÁLY NAGYMIHÁLYI ALBERT VRÁNAI PERJELNEK ÉS ÁLTALA A TOBBI NAGYMIHÁLYIAKNAK
CZÍMERT ÁD.

(Eredelije a gr. Szláray-család nagymihályi levéltárában. Nagy Gyula, A gr. Szláray-család oklevéltára II. 189,
Furul 1889. 115.)

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. rex, omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, presentium notitiam habituris, salutem in eo, qui dat regibus regnare et victorioso triumphare. A claro lumine throni regii, velud e sole radii, nobilitates legitimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia a regia dignitate sic dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat regie claritatis. Sane ad universorum, tam presentium quam futurorum, notitiam harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster dilectus venerabilis vir dominus Adalbertus filius Gregorii de Nagmihal, prior cruceiferatus Aurane, coram nostra celsitudine personaliter constitutus, propositis et recensitis suis fidelibus servitiis et fidelium obsequiorum gratuitis meritis sincerisque complacentiis utique acceptis et landandis, quibus ipse nobis et sacro nostro regio diademati a longinquis temporibus in nostris agendis prosperis et adversis, presertim pridem in expeditionibus exercituum, primum contra et adversus perfidissimos Turcos, crucis Christi inimicos, et alias nationes barbaricas et scismaticas, versus partes inferiores Themesienses, demum vero contra Boznenses, puta tunc nostros infideles et rebelles, instauratis, sub nostre maiestatis banderio, non sine effusione sui sanguinis ac plurimorum charorum suorum fratrum et familiarium vulneratione et interemptione, agilitate strennua, virili audacia et solitudine indefessa, nuper vero Istrie, Foroiulii, ac novissime presentibus Almanie partibus, sumptibus copiosis et persone suis non parcendo, se et sua pro nostri regii honoris exaltatione fortune casibus et formidabilibus periculis exponendo, studuit complacere reddereque se gratum et acceptum, arma seu nobilitatis insignia in presentium litterarum nostrarum capite depicta, quibus idem ac cuncti sui progenitores sine corona usi fuissent, utereturque ipse de presenti, cum prescripte corone adiectione maiestati nostre exhibendo, eadem a nostra celsitudine sibi et per eum Johanni, Ladislao et Georgio filiis, nec non Johanni, Ladislao, Paulo, Stephano et Michaeli filiis Odyn, Nicolao filio Ladislai, Johanni filio Jacobi, alteri Johanni et Andree filiis Ladislai, Georgio filio Michaelis,

ac Dionysio et Ladislao filiis Pangratii, ac Pangratio filio Andree, et filiis Laurentii de predicta Nagmihal, condivisionalibus fratribus ac consanguineis quibuscunque suis, ac predictorum filiorum, fratrum et consanguineorum heredibus et posteritatibus universis, ex liberalitate nostra regia de novo dari et conferri humiliter et devote supplicavit. Unde nos prefati domini Adalberti prioris gratis affectibus intuentes obsequiorum merita, quibus diligentibus studiis ac indefessis hactenus erga nostram claruit maiestatem, cottidieque claret et in antea eo quidem studiosius clarere poterit, quo se et suos singularioribus honorum gratiis sentiet decoratos, animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia, eidem domino Adalberto priori et per cum predictis Johanni, Ladislao et Georgio filiis, nec non Johanni, Ladislao, Paulo, Stephano et Michaeli filiis Odyn, Nicolao filio Ladislai, Johanni filio Jacobi, alteri Johanni et Andree filiis Ladislai, Georgio filio Michaelis, ac Dionysio et Ladislao filiis Pangratii, ac Pangratio filio Andree, et filiis Laurentii de predicta Nagmihal, condivisionalibus fratribus ac consanguineis quibuscunque suis, ac eorundem filiorum, fratrum et consanguineorum ipsius domini Adalberti heredibus et posteritatibus universis, ad prefati domini Adalberti supplicationis instantiam, prescripta arma seu nobilitatis insignia, hic depicta ac pictoris magisterio distincte descripta, virtute presentium conferimus, imo de habundantiori plenitudine specialis nostre gratie ad maiorem eiusdem domini Adalberti et aliorum supradictorum nobilitatis gloriam proprio motu concedimus, damus et elargimur; ut iidem dominus Adalbertus et alii supradicti, eorumque posteritates et heredes universi, hec arma seu nobilitatis insignia, pr(o)ut presentibus litteris circa principium appropriatis coloribus diversis inserta pictura denotat et declarat, a modo in antea in preliis, hastiludiis, torneamentis et in omni exercitio militari gestare valeant pariter et deferre. Gaudeant igitur favore regio, ac de tanto munere singularis gratie antefati dominus Adalbertus et alii supradicti eorumque posteritas merito exultent, tantoque fideliori studio ad honorem regium eorundem in antea solidetur intentio, quanto ampliori favore preventos se conspiciunt munere gratiarum. Presentes autem ad premissorum memoriam perpetuam, sigilli nostri secreti, quo ut rex Hungarie utimur, appensione, pro prefatis domino Adalberto priore et aliis supradictis iussimus communiri perpetuo et in evum valituras. Datum Constantie, feria tertia proxima post festum Pasche domini, anno eiusdem millesimo quadringentesimo decimo octavo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. tricesimo secundo, Romanorum vero octavo.

A czímer: Balra dőlt pajzs kék mezejében arany leveles-koronán álló arany kapu, fél-szárnya kinyitva; a félig nyílt kapun fönt arany rostély látszik; a kapun két természetes szembe néző szarka esőrével egy veres-

köves arany gyűrűt tart; a gyűrű köve felfelé áll. Aranysisak. Sisakdísz: a koronán álló pajzs-alak. Takaró: kék-sárga.

Zsigmond király adománya voltaképen czímerbővítés; mert a család már korábban

IX. A NAGYMIHÁLYI-NEMZETSÉG CZÍMERE 1418.

is ugyanezt a képet használta ezímerül. A xiv. század folyamán két Nagymihályi, apa és fiú, viselte Ungvármegye alispáni tisztét: György (1362–1366.) és János (1370–1376.); mind a kettőnek reánk jutott ezímeres pecsétje is, teljesen azonos ezímerképpel. E ezímer: népies faragott kapu, az egyik szárny nyitva; a kapun két szembenéző szarka. Hiányzik még a korona, a melyen az egész ábrázolás nyugszik és az ékköves gyűrű, a mit a két szarka tart. Zsigmond ezímerbővítése éppen e két rész hozzáadásában áll. A fő ezímerszerző, Nagymihályi Albert, ugyanis azzal a kéréssel járul a királyhoz, hogy családi ezímereket, melyet ő, a családtagok és az elődök korona nélkül használtak, koronával bővítse meg és hogy az új tárggyal bővült régi ezímer használatában a családot erősítse meg. Be is mutatja az ekképen változtatott ezímer rajzát. Zsigmond király teljesíti a kérést és a koronát oly módon alkalmazza, hogy a családi ezímert arra helyezetté. Az ily módon, ezímeralapúl rajzolt korona nem a legszerencsésebb formát mutatja. A széles ezímerképnél fogva a korona is túlságosan széles; míg rendes körülmények közt a címerekben előjövő nyílt leveles-korona látható ágainak száma három, itt öt levél látszik; vagyis ha a koronát kereknek képzeljük, az ágak száma nyolcz lesz. A sisakdíszben lévő korona ágainak száma is felülmúlja egygyel a rendes számot. Mindezt a széles ezímerkép okozza, melyet nem lehetett heraldikailag természetesen koronára helyezni. A ezímeres levél nem szól semmit az ékköves gyűrűről, pedig ez is hozzátoldás a régi ezímerhez; mert Nagymihályi György és János xiv. századi pecsétjein ennek még semmi nyoma. Zsigmond király ezímerbővítésében tehát a korona kitüntető kiegészítése a régi családi ezímernek, a mint hogy kitüntetésnek veendő, bár erről az oklevél nem szól, a ezímer arany sisakja is; előjön ez a kitüntetés a Garai Miklós nádor részére szóló 1416. évi ezímeradományban is, a hol a szöveg ezt világosan megmondja. Sajátságos, hogy maga a fő ezímerszerző 1424. évi pecsétjén Zsigmond király ezímerbővítését nem veszi figyelembe és családi ezímerébe koronát nem véset; a gyűrű azonban már szerepel.

Ez a régi ezímer a Nagymihályiak ma is

élő leszármazottainak, a Sztáray grófok ezímerében nagy változáson ment keresztül. Az 1725. évi bárói ezímer a régi ábrázolást több mező közt osztja meg és a félig nyílt kaput várfallá változtatja oly módon, hogy a ezímerpajzs vágva és felső osztályában hasítva van. Az első arany mezőben zöld halmon, esőrükben ékköves arany gyűrűt tartó szemközt fordult két természetes szarka látható; a szarkák között pedig egy ezölöpszerűen állított, arany nyelvű és hegyű, két esüesba futó vörös zászló ezüst kereszttel megrakva; a második vörös mezőben egy zöld ág híján ágaitól megfosztott fatörzs (merőben új motívum); a harmadik alsó kék mezőben pedig sarokbástyákkal ellátott, közepén tornyos, ormózott várfal van, vörös tetővel, fekete ablakokkal és félig nyílt fekete kapuval. A bárói ezímer tehát szétszedte és megváltoztatta az ősi ezímerképet. Az 1747. évi grófi diploma ismét közeledik a régi ábrázoláshoz; e szerint a most is használatban lévő ezímer: kék mezőben arany faragott kövekből rakott négy ormóju várfal, félig nyílt arany kapuval; a várfalon a két szarka, mint a Zsigmond király-adta ezímerben.

Tudvalévőleg, a Nagymihályiak a Sztárayakkal egyetemben a Kaplon-nemzetség ivadéka és oklevelileg kimutatható első ősiük Jákó, a xiii. század első felében. Ismeretes, hogy a gróf Károlyi család, a Vetéssyekkel, Bagosyakkal, Csomaközyekkel együtt, szintén a Kaplon-nemből veszi eredetét, és kimutatható első őse András, ki a mondott Jákóval körülbelül ugyanabban az időben élhetett. A Kaplon-nemzetség azonban már a xiii. század derekán annyira szétágazott, hogy a két őst nemzedékrendileg egymással összekötni nem lehet. A hogy genealogiai szempontból lehetetlen a két elágazás közös törzsatyját megtalálnunk: épp úgy ezímertanilag sem vagyunk képesek felfedezni azt a közös jelvényt, melylyel a Kaplon-nemzetség leszármazottai a vérségi kapcsolatot kifejezésre juttatták. A Károlyiak ősi ezímere, mely az összetett grófi ezímer szív-pajzsában látható: karvaly, mely felemelt jobb lábában szívet tart; Vetéssy László veszprémi püspök családi ezímere a xv. század végén: sas; a Nagymihályiaké és a velők egy eredetű Sztárayaké, Ödöntfyeké,

Nagymihályi Pongráczoké stb., Nagymihályi Albert saját bevallása szerint, leveles kapu két szarkával. Nincs a nemzetség leszármazottainak címérében egyetlen egy közös vonás sem azon kívül, hogy mindegyikben madáralak látható. Nem csalódunk tehát, ha feltételezzük, hogy a Kaplon-nemzetség ősi címere valamilyen madár-tipust mutathatott.

A Nagymihályi családnak messze kimagasló alakja Ungi Albert vránai perjel, a fő címerszerző. Maga a címeres levél a megszokott formulák korlátai daczára igazi melegséggel emlékezik meg azokról a szolgálatokról, melyeket az országnak és a királynak a török ellen viselt harcokban, az alsó temesi részeken, Bosniában, majd Istriában, Friaulban és Németországon tett. A harcokban vérokonai közül nem egy hullott el és ő is magát a legnagyobb veszedelmeknek tette ki. Egyéb forrásokból tudjuk, hogy 1411–1412-ben Ozorai Pipo temesi főispánnal egyetemben Velenczét győzi le. Még ekkor fiatal ember, mert 1410-ben még udvari apródnak írják. 1417. február 12-én vránai perjellé lesz, és mint ilyen vesz részt a konstanezi zsinaton. 1422-től e mellett Horvát- és Dalmátország bánja is. Hadat visel Radul havasalföldi bitorló vajda ellen s a török által elűzött Dánt székebe visszaülteti.

Nagymihályi Albert családja fényének és gazdagságának föllendítésére sokat tett. A címeradományban részelvetti nemzetségének, úgy látszik, összes akkor élő ágazatait. Mint a Johannita-rend tagja és e mellett családapa is, új adományt, biztosítást eszközöl ki a királytól alig egy évre perjellé kineveztetése után, hogy ősi családi birtokaira sem a Johanniták-rendje, sem pedig a vránai perjelség igényt nem táplálhat. Albert perjelnek három fiáról kellett gondoskodnia. Volt is mivel. A havasalföldi hadi vállalat jutalma 1427-ben óriási adomány volt, melylyel az ősi javak megsokszorozódtak.

Zsigmond király túlélte kiváló hívét, mert ez már 1434-ben nincs az élők között. Fiainak egyike sem érte el atyja nagyságát. Egyikből, Györgyből, pap lett és a pozsegi prépostságig vitte; a másiknak, Lászlónak, nyoma vész; a

harmadik, György, tovább folytatta a családot, mely a horvát-dalmát bán emlékére Nagymihályi Bánfi nevet vett föl.

A Nagymihályiak egyéb leszármazói közül a XIV–XV. században kiváltak még: Nagymihályi László, ki a XIV. század végén Bolgárországban, Szlavoniában hadakozott, majd 1391–1396. között Ungmegye főispánja; továbbá Nagymihályi János, Jakab fia, ki Zsigmond királynak 1398-ban udvari apródja; egy másik János, Ödön fia, 1409-ig Zemplénmegye alispánja, ki tevékeny részt vett Zsigmond harcaiban és 1399-ben királyát Morvaországba kíséri; hűségeért 1404-ben több hűtlen lázadó birtokát kapja. Ennek testvére Mihály a husziták ellen viselt harcokban tüntette ki magát és Prága városát hosszabb ideig őrizte; Nagymihályi László fia, János, 1412-ben udvari apród. Szóval Zsigmond király kora a családra nézve az emelkedés, gazdagodás kora volt. A most felsoroltak mind megnevezvék az 1418. évi címeradományban.

Érdekes és hazai bírósági gyakorlatunkban talán egyedül álló eset, hogy a Nagymihályi-címernek más családok által való használata a XVIII. században évtizedeken át tartó pör tárgyát képezte. Sztáray Imre gróf ugyanis 1752-ben azzal a kérelemmel járult a királyi táblához, hogy tiltaná el a Villei Pribék- és Iványi Fekete-családokat azon címer viselésétől, mely a Nagymihályi-címerhez teljesen hasonló. A címerbitorlás miatt indított tárgyalás, melyben az ügyvédek minden furfangjokat kimerítették, 1774-ben hozott táblai ítélettel ért véget, mely a Pribék- és Fekete-családokat, miután a pör folyamán a Nagymihályiakkal való osztályos atyafiságukat kimutatták és bebizonyították azt is, hogy a Nagymihályi-címer századokon át használták, a címerbitorlás vádjá alól felmenti és őket a címer használatában megerősíti. (Turul, 1900. 39.)

Az 1418. évi címer festője oly jellemző kerettel övezte a címerképet és annak oly sajátos színezést adott, hogy esetjét könnyen felismerhetjük a következő címerben is.

X.

1418. MÁRCZIUS 29. KONSTANCZ.

ZSIGMOND KIRÁLY DANSAI ÉS KERESZTÚRI CSESE LÁSZLÓNAK ÉS ROKONÁNAK PÉTERNEK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije a br. Wesselényi-családnak az Erdelyi Múzeum-egylet könyvtárában őrzött levéltárában Kolozsvárott Turul 1899. 153.)

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. rex, omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, presentium notitiam habituris, salutem in eo, qui dat regibus regnare et victoriose triumphare. A claro lumine throni regii, velud e sole radii, nobilitates legitimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia a regia dignitate sic dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat regie claritatis. Sane ad universorum, tam presentium quam futurorum, notitiam harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster Ladislaus dictus Chese filius Demetrii de Dansa et de Kerezthur eorum nostra celsitudine personaliter constitutus, propositis et recensitis suis fidelibus servitiis et fidelium obsequiorum gratuitis meritis sincerisque complacentiis utique acceptis et laudandis, quibus ipse nobis et sacro nostro regio diademati a longinquis temporibus in nostris agendis prosperis et adversis, persone et rebus suis non parcendo, indefesse studuit complacere reddiditque se gratum et acceptum, arma seu nobilitatis insignia, in presentium litterarum nostrarum capite depicta, maiestati nostre exhibendo, eadem a nostra celsitudine sibi et per eum Petro filio Dominici de eadem, condivisionali fratri suo, ipsorumque heredibus et posteritatibus universis ex liberalitate nostra regia dari et conferri humiliter et devote supplicavit. Unde nos prefati Ladislai Chese gratis affectibus intuentes obsequiorum merita, quibus ipse in Bosne et signanter in presentibus Almanie partibus, quas nos pro sacrosancte universalis ecclesie, que iam superni luminis gratia illustrante ad unitatem per verum et unicum eius sponsum pervenit, et sacri imperii status reformatione, duce Christo, qui lux vera luminum, feliciter perlustravimus, se variis periculis imminentibus ipsum exponendo, celsitudini nostre intentissimis animi desideriis studuit gratum reddere et acceptum, animo deliberato et ex certa nostra scientia eidem Ladislao Chese et per eum predicto Petro filio Dominici, ipsorumque heredibus et posteritatibus universis, ad prefati Ladislai Chese supplicationis instantiam, præscripta arma seu nobilitatis insignia, hic depicta ac pictoris magisterio distincte descripta, virtute presentium conferimus, ymmo de habundantiori plenitudine specialis nostre gratie ad maiorem eiusdem Ladislai dicti Chese et aliorum supradictorum nobilitatis gloriam proprio motu concedimus, damus et elargimur, ut iidem Ladislaus et Petrus

eorumque heredes et posteritas universa, nata et nascitura, hec arma seu nobilitatis insignia, prout presentibus litteris circa principium appropriatis coloribus diversis inserta pictura denotat et declarat, a modo inantea in preliis, hastiludiis, torneamentis et in omni exercitio militari gestare valeant pariter et deferre. Gaudeant igitur favore regio, ac de tanto munere singularis gratie antefati Ladislaus et Petrus eorumque posteritates merito exultent, tantoque fideliori studio ad honorem regium eorundem inantea solidetur intentio, quanto ampliori favore preventos se conspiciunt munere gratiarum. Presentes autem ad premissorum memoriam sigilli nostri secreti, quo ut rex Hungarie utimur, appensione prefatis Ladislao et Petro ipsorumque heredibus supradictis iussimus communiri perpetuo et in evum valituras. Datum Constantie, feria tertia proxima post festum Pasche domini, anno eiusdem millesimo quadringentesimo decimo octavo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. tricesimo secundo, Romanorum vero octavo.

A czímer: Balra dőlt pajzs kék mezejében a pajzs három szegletében elhelyezett egy-egy ezüst hosszúkás láncszempár, befelé szétálló láncszemekkel. Sisakdísz: fehér halfarkban végződő, balra néző vörös kutya előteste, mely két első lábával a sisakon áll; az alak hátán, ott a hol kutya teste halfarkba megy át, egy ívalakban hátra hajló fehér madártoll. Takaró: fehér-vörös.

A czímer minden tekintetben nevezetes. A láncszemek elhelyezése és stilizálása kifogástalan; különösen érdekes a sisakdísz, mely kutyából, halból és madártollból összetett csudaállat. Jellemző a festő felfogása, ki a takarót nem a pajzsbeli ábrázolás, hanem a sisakdísz színeivel hozza összhangzásba.

A czímereslevélben a Wesselényi nevet nem olvassuk és mégis valószínű, hogy az abban megnevezett két egyén a családdal régen szoros kapcsolatban volt; mutatja ezt a czímerazonosság, illetőleg a czímer további fejlődése is. Dansai László szomszédos birtokosa a nógrádmegyei Veselénynek, honnét a család nevét vette; Dansa Veselénytől délre, a füleki vár tartozékainak közvetlen közelében feküdt; és Veselény mellett van Keresztúr is, mely a Csesék másik előnevét adta. Keresztúrt utóbb a xvi. században a Wesselényiek kezén is látjuk. Volt-e még szorosabb, esetleg vérségi kapcsolat is a szomszédságon kívül a Csesék és a Wesselényiek között, adatok híjjában nem tudjuk; annyi tény, hogy

a czímereslevél a nagy változásokon átment czímerképpel egyetemben a Wesselényiek tulajdonába került.

A czímer további alakulásaiban eltűnik a pajzsból a láncszem-pár és a tetszetősebb fantasztikus sisakdísz válik pajzsalakká. A Wesselényiek xvi. századi czímerében a pajzsalak: kék mezőben fatörzshöz lánczott kutya előtestű lebegő hal. A sisakdísz csuda-állatának egyik alkotó része, a toll, még pedig három struccotoll, megmarad sisakdísznek. Világos, hogy e czímer az 1418. évinek közvetetlen leszármazottja. Egy századdal utóbb a Wesselényi-czímer ismét változáson megy át; a kutya előtestéből koronás oroszlán teste lesz, mely halfarkban végződik; a fatörzsből pedig három-virágos róza ág, melyet az oroszlány tart. Legutolsó és most is használatban lévő változat az, hogy a koronás oroszlánból halfarkban végződő koronás női törzs, szirén lesz. Természetes, hogy a takaró színe is fehér-vörösből a pajzsbeli színeknek megfelelő kék-ezüstre változott át.

A czímeres levél Csese Lászlónak különösen Boszniában és Németországon, a király kíséretében szerzett érdemeit emeli ki a szokott módon. Ő is bemutatja az óhajtott czímer képét, melynek láncszemei kétségtelenül valamely átélte fogságra emlékeztetnek; a király változatlan formában hagyja jóvá a kért czímer. A királyi kitiüntetés Csese László családja régi nemességének szintén nagyobb dicsőségére történik.

X. DANSAI ÉS KERESZTÚRI CSESE LÁSZLÓ ÉS PÉTER CZÍMERE 1418.

XI.

1421. FEBRUÁR 10. MYSA VÁROSA.

ZSIGMOND KIRÁLY AZ ALSÓ- ÉS FELSŐ-BÁRCZAY CSALÁD TAGJAINAK CZÍMERT ÁD.

(Érdeklje a Bárczay-család levéltárában. Turul 1891. 85.)

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatie etc. rex, omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, presentium notitiam habituris, salutem in eo, qui dat regibus regnare et victorioso triumphare. A claro lumine throni cesaree vel regie maiestatis, velut e sole radii, nobilitates legitimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia ab imperatoria vel regia maiestate sic dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a [gremio] non proveniat cesaree seu regie dignitatis vel claritatis. Sane ad universorum notitiam, tam presentium quam futurorum, harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster Ladislaus filius Mathius de Felsew-Barcza ad nostre celsitudinis accedens presentiam, recensitis propositisque et declaratis suorum progenitorum et per consequens suis fidelitatibus et fidelium obsequiorum meritis, per ipsos claritati nostre locis et temporibus opportunis laudabiliter exhibitis et impensis, quedam arma seu nobilitatis insignia sibi et per eum Elye carnali ac Ladislao filio Clementis de Also-Barcza condivisionalibus fratribus suis, ipsorumque suorum fratrum et consanguineorum heredibus et posteritatibus universis ex liberalitate nostra dari et conferri humiliter et devote supplicavit. Unde nos prefati Ladislai gratis affectibus intuentes obsequiorum merita, quibus diligentibus studiis ac indefessis in diversis nostris et ipsius regni nostri Hungarie arduis expeditionibus, sicuti prosperis sic et adversis, sub diversitate locorum et temporum non sine sue persone gravibus discriminibus et expensarum suarum oneribus actenus erga nostram claruit maiestatem cotidieque claret, et [in futurum] eo quidem studiosior clarere poterit, quo se et suos singularioribus honorum gratiis sentiet decoratos, animo deliberato et ex certa nostra scientia eidem Ladislao et per eum memoratis Elye carnali ac Ladislao filio Clementis de dicta Also-Barcza condivisionalibus fratribus suis cunctisque eorundem fratrum et consanguineorum heredibus et successoribus universis, ad prefati Ladislai filii Mathyus supplicationis instantiam, prescripta arma seu nobilitatis insignia, hic depicta ac pictoris magisterio distincte descripta, virtute presentium conferimus imo de plenitudine specialis nostre

gratie ad maiorem eiusdem Ladislai ac aliorum supradictorum nobilitatis gloriam proprio motu concedimus ac presentibus elargimur, ut idem Ladislaus et alii supradicti eorumque heredes ac quelibet ipsorum posteritas universa, nata et nascitura, hec arma seu nobilitatis insignia, prout presentibus litteris circa principium appropriatis coloribus diversis inserta pictura denotat et declarat hastiludiis, torneamentis et [aliis] exercitationibus militaribus gestare valeant . . . (következik a szokásos záradék). Datum in nostra civitate Mysa nuncupata, in festo beate Scholastice virginis et martiris, anno domini millesimo quadringentesimo vigesimo primo, regnorum nostrorum etc.

A czímer: Balra dőlt pajzs kék mezejében lebegő sárga koronából kiemelkedő szembenéző ifjú felsőteste, szőke hajjal, fején két oldalt lehajló fekete sapka, elől négy gombbal díszítve. Gallértalan ruhája vörös; bal karját feje fölé emeli és ezzel a jobb karja helyét pótló természetes szarvasagancsot feje fölött tartja. Sisakdísz: a pajzsalak. Takaró: kék-vörös. A sisakon látható korona voltaképpen a pajzsbeli ábrázolás ismétlése.

A czímer nem tartozik a legjobbak és legszebbek közé. A pajzsban látható korona idomtalanul magas. A belőle kinövő alak, a jobbját helyettesítő szarvasagancsossal, kétségtelenül vadászlegényt ábrázol; azonban ez a jelképes ábrázolás sem szépnek, sem heraldikainak nem mondható. Legérdekesebb még az alak ruhája, mely a vadászlegények akkori öltözetét mutatja. Ez a ruha gallértalan, testhez simuló szűk öltöny, minden dísz nélkül, a melyre hideg ellen való oltalmul újj nélküli köntöst öltöttek. A fekete lapos sapka puha anyagból készült, mely azután két oldalt a fülek felé lecsüngött. Ez az öltözet éppenséggel nem magyar, hanem általában a szolgaszemélyzetnek, ez esetben a vadászlegénynek, europaszerte viselt hétköznapi ruhája. Ebben a czímerben is előjön az a nálunk gyakorta előforduló hiba, hogy a sisaktakaró két színt, kéket és vöröset mutat.

A czímereslevél, nem adatván ki a konstanci zsínat és az ennek érdekében tett európai út alatt, hanem később, némileg eltérő formát mutat az 1414. év óta megszokot-

taktól. A kitüntetettnek érdemei, melyeket a király külföldi utazásai alatt szerzett, még oly szűkszavú részletezéssel sincsenek elmondva, mint azokban, a melyek az 1414—1418. közötti években keltek; az oklevél elbeszélő része teljes általánosságban emlékszik meg a czímernyerő hűségéről és jó szolgálatairól. Az oklevél nem emeli ki, hogy a czímerkérő a rajzot előre bemutatta a királynak, azonban valószínű, hogy itt is úgy történt, mint az esetek legtöbbszörében. A czímeradomány ebben az esetben is már régi nemesek részére szól, tehát az oklevél a megfelelő formulával él.

A fő czímerszerzőről, ki a család felső-bárczai ágából ered, sok adatot nem tudunk; úgy látszik, országos vagy megyei hivatalt nem viselt. A család vagyonát azonban nagy mértékben gyarapította. A czímerlevélben is megnevezett testvérével, Illéssel egyetemben, még Zsigmond királytól 1430-ban új adományt nyert Bárcza, Haradicska, Kisfalud és Tisza abauj-megyei birtokokra; utóbb Szepesmegyében is szerzett birtokokat.

A czímereslevélben czímertársként szereplő Alsó-Bárczai Kelemen fiát, Lászlót, távolabbi vörökönság köteléke fűzi a fő czímerszerzőhöz, a mennyiben a család alsó-bárczai ága az 1225—1276. közt élt közös ősnek, János comesnek Miklós fiától veszi eredetét, míg a felső-bárczai ág alapítója e Miklósnak testvére Illés.

A család a czímer ma is ugyanabban az alakban viseli, a hogy azt Zsigmond király adományozta.

XI. A BÁRCZAY-CSALÁD CZÍMERE 1421.

XII.

1428. JUNIUS 22. GALAMBÓCZ VÁRA ALATTI TÁBORBAN.

ZSIGMOND KIRÁLY KÖKÉNYESI GYÖRGY FIAINAK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije a Vizeki Tallián-család őtvösi ágának a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött levéltárában. — Turul 1899. 97.)

Nos Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatie [etc. rex, omn]ibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, presentium notitiam habituris, salutem in eo, per quem reges regnant et principes princi[pant vic]torioso cum triumpho. Humane [co]nditionis circumspecta sagacitas et bonorum operum assidua percunctatrix sic artis ingenio naturalibus se conf[ormare didicit,] quod ex causis nobilibus effectus [insignes] producit, ut quos natura superior interioribus dotibus nobilibus illustravit, ipsorum animos sapien[tie et scient]ie altitudine pre ceteris decora[vit, horum] consilio thronus regius roboratur, et eorum virtuosus actibus regalis sublimitatis gloria optata [presidia suscipit et] salutaribus omni tempore [proficit] incrementis. Proinde ad universorum, tam presentium quam futurorum, notitiam harum serie volumus pervenire, quod [fidelis noster] Jacobus filius Georgii de [Keky]nes celsitudinis nostre veniens in presentiam, propositis suis fidelitatibus et fidelium obsequi[orum] gratuitis meritis sinceris]que complacentiis, [per ipsum nostre] maiestati locis debitis et temporibus opportunis [exhibitis et impensis, nostre] humiliter [et devote] suppl[icavit maiestati, ut] arma seu nobilitatis [insig]nia, circa principium presentium pictoris magisterio [appropriatis coloribus depicta, sibi et per eum suis heredibus et] successoribus dare et conferre dignaremur. Nos itaque attendentes [multiplicia merita probitatis et preclare devotionis ac fidelitatis demonstrata opera, quibus idem Jacobus diversis] in nostris negotiis* cum omni sinceritatis zelo et sollicitudine indefessa pre ceteris suis [participibus, velut aurum puritatis suo splendore cete]rorum [metallorum] precellens nitorem, nostre maiestati obtutibus gratum se reddidit et acceptum, vo[lentes et] animo cupientes [eidem pro premissis] et aliis causa pro[lixitatis] obmissis fidelium servitiorum preclaris meritis munificentia regalis benignitatis respondere, de regie [potestatis plenitudine, an]imo deliberato, ex certa scientia nostre maiestatis et gratia speciali arma seu nobilitatis insignia, prout circa principium seu [caput presentium pictoris ma]gi-

* Az eredetiben hibásan: *negogoliis*.

sterio appropriatis coloribus sunt depicta, eidem Jacobo ac Blasio filiis Georgii de Kekynes ipsorumque heredibus et posterita[tibus universis dedimus, dona]vimus et contulimus, ymmo damus, donamus et conferimus; ut ipsi simul vel divisim, eorumque posteritas universa, nata et [nascitura, a modo in poster]um eadem arma seu nobilitatis insignia ubique bellorum et pacis tempore libere habeant et secure portant seu deferant, ip[sisque armis seu nobilita]tis insigniis in preliis, torneamentis, hastiludiis, anulis, cortinis et generaliter in omni exercitio militari et clientali uti possint prepetuo [et gaudere], harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum in descensu nostro campestri sub castro Galambacz, feria tertia proxima ante festum nati[vitatis] beati Johannis Baptiste, anno domini millesimo quadringentesimo vigesimo octavo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. XLII., Romanorum decimo octavo et Bohemie octavo.

A címér: Balra dőlt pajzs ezüst mezejében lebegő arany leveles-koronából kinövő, arannyal fegyverzett kék griff, vörös szárnyakkal. Sisakdísz: a koronából kinövő pajzsalak. Takaró: kék-vörös. A címér a legszebben stilizáltak egyike; csak az egy takaró ellen lehetne kifogást tenni, hogy az két színből van összetéve, mikor a takaró egyik mázául a pajzsbeli ezüst kínálkozott.

Ez már második eset Zsigmond király címereslevelei közt, hogy az adomány tárgyát alkotó címerkép képzeleti alak (v. ö. a X. táblával.) A griff különben kedvelt magyar czímertárgy, mit bizonyít az is, hogy egyik ősi nemzetségünknek, a Tomaj-genusznak, a melyből a többi közt a Losonczy Bánffyak erednek, griff a címere. Zsigmond királynak ismerjük ezen kívül még egy címeradományát, mely 1434-ben a Karcasai- és Gencsi-családoknak szól; ebben ugyanaz a címerkép, változtatott színekkel, a mi az előttünk fekvő címerben (I. a II. füzet XIV. tábláját.)

A címeres levél a következő Dabi-félével egyetemben, mely a jelen szöveg hézagainak kiegészítésére igen jó szolgálatot tett, feltűnik az eddigiektől eltérő szövegezésével, szokatlan formuláival. Különösen érezhető ez a bevezető arengában, mely Zsigmond király eddigi armálisaiban tipikus volt. Abban azonban egyezik az előbbiekkal, hogy itt is a címerkére óhajtja ebben a formában a címert, és hogy azt a szöveg itt sem írja le.

A címert Kökényesi György fia Jakab

kéri és kapja a maga és testvére Balázs számára. Érdemeit az oklevél nem részletezi, csak általánosságban beszél rólok; a címeres levél keltének helye azonban sejteti, hogy a címerszerző a királyi hadban vitézkedett.

A család nemessége ősrégi. A családi név már a XIV. század elején ismeretes Zala vármegyében. A vasvári káptalan és a zalavári konvent kiadványai a század folyamán sokszor emlékeznek meg róluk. A század vége felé a családi név, vérségi kapcsolat, házasság és összeolvadás következtében Szentbalázsira, majd Szentbalázsi Szelére változott, minek előzménye az volt, hogy Szentbalázsi Lőrincz 1369-ben testvérévé fogadta Kökényesi Bertalant és Lőrinczet; 1406-ban pedig Szentbalázsi Jakab, János és István testvérek kötnek vérségi frigyet Kökényesi Györggyel és Bereczkkel. A most említett Györgynek két fia volt a címerszerző. A XV. század negyedik évtizede óta a család Szentbalázsi Szele néven virágzik tovább.

Érdekes, hogy a két címerszerző néhány évvel utóbb, 1431-ben, újabb címert kap. Ennek a címernek fő szerzője Irsai László, Alsóindvai Bánffy Pál familiarisa; az adományban a többi közt részesek rokonai, most már Szentbalázsi Szele Jakab és Balázs testvérek is. (L. a II. füzet XIII. tábláján.) Ez a címér semmiben sem hasonlít a most leírt-hoz; és mégis van annak nyoma, hogy egyik-másik utód az Irsai László társaságában nyert címerrel él.

XII. A KŐÉNYESI-CSALÁD CZÍMERE 1428.

XIII.

1430. JANUÁR 8. POZSONY.

ZSIGMOND KIRÁLY UDVARI BORBÉLYÁNAK, ZÁGRÁBI DABI MIHÁLYNAK, MAGYAR NEMESSÉGET ÉS
CZÍMERT ÁD.

(Eredetije Máramaros vármegye levéltárában. — Turul 1887. 105.)

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatie etc. rex, omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, presentium notitiam habiturus, salutem in eo, per quem reges regnant et principes dominantur victorioso cum triumpho. Humane conditionis circumspecta sagacitas et bonorum operum assidua pereunetatrix sic artis ingenio naturalibus se conformare didicit, quod ex causis nobilibus effectus insignes producit, ut quos natura superior interioribus dotibus nobilibus illustravit, ipsorum animos sapientie et scientie altitudine pre ceteris decoravit, horum obsequio thronus regius roboratur, et eorum virtuosus actibus regalis sublimitatis gloria optata presidia suscipit et salutaribus omni tempore proficit incrementis. Proinde ad universorum notitiam, tam presentium quam futurorum, harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster Mychael filius Mathei de Dab alias de Zagrabia, barbirius nostre maiestatis, celsitudinis nostre veniens in presentiam, propositis suis fidelitatibus et fidelium obsequiorum gratuitis meritis sincerisque complacentiis, per ipsum nostre maiestati exhibitis et impensis, nostre humiliter et devote supplicavit maiestati, ut arma seu nobilitatis insignia, circa principium presentium pictoris magisterio appropriatis coloribus depicta, sibi et per eum suis heredibus et successoribus universis dare et conferre dignaremur. Nos itaque, qui ex innata nobis regia liberalitate cunctorum nobis fideliter obsequentium consuevimus in eorum supplicationibus nostram serenitatem exhibere favorosam, attendentes multiplicia merita probitatis et preclare devotionis ac fidelitatis demonstrata opera, quibus idem Mychael in diversis nostris et regnorum nostrorum agendis, sienti prosperis sic et adversis, et presertim alias nobis in partibus Almanie, Lombardie, Francie, Anglie et Aragonie pro sacrosancte ac universalis ecclesie unione et communi bono procedentibus et laborantibus, lateri nostre maiestatis iugiter et sine intermissione adherendo, cum omni sinceritatis zelo et sollicitudine indefessa cum sudorosis suis laboribus et non sine expensarum suarum pluralitate pre ceteris suis participibus, velut aurum puritatis suo splendore ceterorum metallorum precellens nitorem, nostre maiestati

obtutibus gratum se reddidit et acceptum, volentes et animo cupientes eidem pro premissis et aliis causa prolixitatis obmissis fidelium servitiorum preclaris meritis munificentia regalis benignitatis respondere, de regie potestatis plenitudine, animo deliberato, ex certa scientia nostre maiestatis et gratia speciali, arma seu nobilitatis insignia, prout circa principium seu caput presentium pictoris magisterio appropriatis coloribus sunt depicta, eidem Mychaeli et per eum suis heredibus et posteritatibus universis dedimus, donavimus et contulimus, ymo damus, donamus et conferimus et elargimur; ut ipse et sua posteritas universa, nata et nascitura, a modo in posterum eadem arma seu nobilitatis insignia ubique bellorum et pacis tempore libere habeant et secure portent seu deferant, ipsisque armis seu nobilitatum insigniis in preliis, torneamentis, hastiludiis, sigillis, anulis, cortinis et generaliter in omni exercitio militari et clientali uti possint et gaudere. Preterea ut eidem Mychaeli de ignobilitate generis aut alia quacumque exilitatis conditione intra vel extra iudicium obiectum opponi et ascribi non possit, eundem et cunctos suos successores ex habundantiori nostra regia liberalitate nobilitamus, in cetumque et catervam verorum regni nostri nobilium connumeramus et aggregamus, decernentes, ut ipse et sui successores antedicti universis et singulis iuribus et privilegiis et libertatibus, quibus ceteri veri regni nostri nobiles gaudere consueverunt, a modo et imposterum temporibus successivis universis uti, frui et gaudere valeat atque possint, harum nostrarum, quibus sigillum nostrum secretum appensum est, vigore et testimonio litterarum mediante. Datum Posonii, die dominico proximo post festum epiphaniarum domini, anno eiusdem millesimo quadringentesimo tricesimo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. XL. tertio, Romanorum vigesimo et Bohemie decimo.

A czímer: Balra dőlt pajzs kék mezejében keskenyített arany szarufa (cantherius, Sparren); a pajzs két felső sarkában és a pajzslában egy-egy stilizált ezüst fog, hármassal gyökerével felfelé fordítva. Koronás sisak. Sisakdísz: kék mezbe öltözött, czölöpszerűleg elhelyezett balkar, markában hármassal gyökerével felfelé irányított ezüst fogat tart. Takaró: kék-arany.

A czímer ábrázolásánál, jó heraldikai stílizálásánál fogva legérdekesebb czímeres emlékeink egyike. A czímerkép kétségtelenül az udvari borbély foglalkozása köréből van véve, ki az oklevél szavai szerint, hosszú éveken át híven szolgálta királyát, mellette volt németországi, lombardiai, francia-, angolországi és aragoniai útjai alatt és a király oldala mellől nem távozott. A borbélyi érdemek közt egy

szerencsés fogműtét nem lehetett a legutolsó; mert ennek emlékét örökíti meg a kapott czímer. A czímerkép, a mint egyrészt szokatlan tárgyánál fogva költi fel az érdeklődést, ép oly mértékben ébreszti fel azt a mód, a hogy a festő ezt a nem aesthetikus czímertárgyat élénk állítja. A fogat gyökerével felfelé fordítja s a gyökereket úgy stilizálja, hogy a nem szép alakból virágkehelyhez hasonló ábrázolás lesz. Minthogy egy fog a mezőt ki nem töltene, a kis czímeralakot háromszor ismétli. Nem lehetetlen, hogy az arany szarufa, a foghúzó borbély műszerét akarja a heraldikai szabályok szerint alkalmazott mesteralakkal élénk állítani. Érdekes az is, hogy a festő a sisakdíszben a pajzsalaknak ismétlésére kart használ kisegítő sisakdíszül. Egyes fog a

Vyomt Ullmann J. Budapestén. 1.

XIII. ZÁGRÁBI DABI MIHÁLY CZÍMERE 1430.

sisakon jelentéktelen, fel nem ötlő dísz lett volna. Hogy e kis ezimerkép jobban jusson érvényre, a festő egy kéz ujjai közé helyezi azt. A magyar heraldika naturalisztikus irányzata következtében a rendes fejlődés az, hogy egyes tárgyak, pl. virág, gyümölcs, fegyver stb., utóbb kar által tartva lépnek föl, úgy a pajzsban, mint különösen a sisakdíszben; sőt a magyar heraldika az első, mely a külföldön elterjedt segédsisakdíszekhez (szarv, szárny, kalap, emberi és állati törzsek, tollak, párnák, táblák) még a kart is hozzávette. E magyar heraldikai sajátágnak legelső példája Zágrábi Dabi Mihály ezimere. A sisakon lévő korona valósággal a sisakhoz tartozó és nem ismétlése a pajzsbeli alaknak, mint a Zsigmondkori ezimerek többségében látjuk. A sisaktakaró egyenesen a sisakdísz színének folytatása, mi az úgynevezett felső ezimert igen tetszetőssé teszi. A ezimert a kitüntetett udvari borbély ebben a formában kéri királyától; mutatva ezzel, hogy érdemei közt kiválónak tartja azt az epizódot, a melyre ez a jelentés ezimere emlékeztet.

A ezimeres levél azon kisebb csoportba tartozik, hol a ezimeradomány nemesítéssel járt; ezt az oklevél, a szöveg vége felé, a ezimeradománytól elkülönítve hangsúlyozza.

Az oklevél formulái tekintetében is eltér a Zsigmond király alatt megszokottaktól; több részében szóról-szóra megegyezik azzal a ezimeres levéllel, melyet a király másfél évvel azelőtt, a Galambóc vára alatti táborban, Kökényesi Györgynek adott; kétségtelen, hogy a kettő egy fogalmazatból került ki. A kettő közt az egyezés különösen az úgynevezett arengában nyilvánul, abban a részben, mely a királyi intézkedésnek úgyszólván általános indokolása. Ezen kívül eltér a szöveg a többi armálisétól az által, hogy ebben a ezimeradomány együtt jár a nemesítéssel.

Tudvalevő, hogy a nemességnek akkor volt igazi értéke, ha az birtokadománnyal együtt járt, vagy ha a király azt a birtokot, melynek élvezetével bizonyos feltételek és szolgáltatások voltak egybekötve, szabad nemesi birtokká tette. Ennél a birtokos nemességnél tekintélyben kisebb volt az, melyet a király ezimeradomány kapesán adott; az ily

nemesek az úgynevezett armalisták. Így armalista nemessé tette Zsigmond király udvari borbélyát is.

Azt várnók, hogy a két adomány közül a nemesítés logikus rendben megelőzi a ezimeradományt, mert a ezimer az általános fel fogás szerint a nemességnek tartozéka. Ebben az oklevélben azonban a király előbb adja a ezimert és csak azután a nemességet, körülbelül ezzel a formulával: «azután pedig, hogy Zágrábi Dabi Mihálynak nem nemesi állapotából bíróságok előtt vagy másutt semmi hátránya se származzék, őt és összes ivadékait királyi kegyelmünkből megnemesítjük s az ország igazi nemesei sorába ígtatjuk, elrendelvé, hogy ő és maradékai mindazon jogokkal és kiváltságokkal élhessenek, a melyek az ország igaz nemeseit megilletik». Ebből a sorrendből az következik, hogy hazai jogszokásunk szerint — a mit különben Werbőczyből is tudunk — a nemességnek a ezimer nem volt szükségképen járuléka és viszont, hogy nem nemes embernek is lehetett ezimere, még esetleg uralkodói adomány alapján is. Későbbi ezimeresleveleinkben, hol a király a kitüntetett egyúttal nemességre is emeli, a szöveg sorrendje legtöbbször logikusabb; így pl. mikor Mátyás király 1488-ban Hradnai Holy Pált nemessé teszi és neki ezimert ad, oklevelében előbb szól a nemesítésről és csak azután, ennek természetesen következő következménye gyanánt, a ezimerről (l. alább a XXIII. számot).

A heraldikailag szép ezimeres levél abból a tekintetből is nevezetes, hogy az — ellentétben Zsigmond király armálisainak nagy többségével, melyek valamely külföldi városban keltek — Magyarországon, Pozsonyban készült. Ez előtt tíz-húsz esztendővel még azt hittük, hogy Zsigmond királynak Magyarországon kiadott ezimeres levelei a legnagyobb ritkaságok közé tartoznak; azóta sokról van tudomásunk. Maga a legrégebb festett ezimereslevél, az 1405. évi Tétényi-Haraszti-féle, bár helyről keltezve nincs, kétségtelen, hogy Budán készült, mert a király azon a napon, mikor az oklevél kelt, ápr. 15-én, Budán tartózkodott. Galambóc vára alatt adta ki Zsigmond a Kökényesiek 1428. évi, Pozsonyban Kistárkányi Dénes 1434. és a Szentbenedeki-

család 1435. évi címeres leveleit, Budán kelt 1436-ban a Mesterházyak armálisa stb., sőt még bírodalmi címerlevél is akad, mely hazánk területén készült, ilyen pl. a Kölkedi-család részére szóló 1429-ben, melynek keltezési helye Pozsony. És így Zsigmond királynak hazánkban kelt címeres levelei nem tartoznak többé a ritkaságok közé. Egyébként, mint ezt a Bevezetésben kifejtettük, bárhol adják is ki a címeres levelet, bárhol és bárki festi is rá a címerképet, a kivitelben lehet különbség, de maga a címertárgy, a felfogás és a heraldikai érzék a nemzeti szellemnek eredménye.

A Dabi-család történetéről semmit sem tudunk. Valószínűleg régen kihalt. Leányágon belőle egy Szegedi nevű család ered, melynek egyik tagja, Szegedi Zsigmond, a XVII. század közepe táján ezeket írta az armális hátára: «Az réghi Sigmond királtól az eősöm eösi eösinek attyának Zágrábi Dabi Mihálnak armálissa». A szintén kihalt Szegedi-család után az oklevél a velők leányágon vérségi kapcsolatban álló Csebi Pogányokhoz jutott, s ezeknek egyik tagja helyezte el az értékes heraldikai emléket ott, a hol jelenleg is van, Máramaros vármegye levéltárában.

XIV.

1431. MÁRCZIUS 12. NÜRNBERG.

ZSIGMOND KIRÁLY BERÉNYI KAKAS JÁNOSNAK ÉS TESTVÉREINEK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije a gróf Berényi-családnak a M. N. Múzeumban őrzött levéltárában. — Turul 1889. 26.)

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatie etc. rex, omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, presentium notitiam habituris, salutem in eo, qui dat regibus regnare et victorioso triumphare. A claro lumine throni cesaree aut regie maiestatis, velud a sole radii, nobilitates alie legitimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia ab imperatoria seu regia maiestate sic dependent, quod non sit dare alicuius generositatis insigne,* quod a gremio non proveniat cesaree vel regie claritatis. Sane ad universorum, tam presentium quam futurorum, notitiam harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster Johannes filius Ladizlai dicti Kakas de Beren, familiaris fidelium nostrorum dilectorum magnificorum Stephani et Georgii de Rozgon, Posonien-sis, Nitriensis et de Komaron comitatum comitum, in nostre serenitatis accedens presentiam, propositis et declaratis suis fidelibus servitiis, per ipsum maiestati nostre exhibitis et impensis, hec arma seu nobilitatis insignia, in presentium scilicet litterarum capite depicta, a nostra maiestate sibi ipsi ac patri et fratribus suis infrascriptis ipsorumque heredibus ex nostra regia liberalitate dari et conferri humiliter et devote supplicavit. Unde nos attentis et consideratis fidelitatibus et fidelium servitiorum gratuitis meritis annotati Johannis filii Ladizlai, quibus ipse maiestati nostre in nonnullis nostris agendis et expeditionibus iuxta sue possibilitatis exigentiam studuit eoque ferventius et diligentius in antea studebit complacere, quo se et suos singularibus honorum gratiis sentiet fore decoratos, prescripta arma seu nobilitatis insignia, in principio seu capite presentium litterarum nostrarum depicta et arte pictoria figurata ac distinctius expressata, prefato Johanni et per eum annotato Ladizlao Kakas patri, ac honorabili viro Stephano canonico ecclesie Veterisbudensis et Blasio, filiis prefati Ladizlai Kakas de predicta Beren, fratribus scilicet eiusdem Johannis carnalibus, ipsorumque Johannis, Ladizlai et Blasii heredibus et posteritatibus natis et nascituris universis, animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia, dedimus, donavimus et contulimus, ymmo ex habundantiori plenitudine specialis nostre gratie proprio motu concedimus et pre-

* Az eredetiben hibásan: *insigne*.

sentibus elargimur, ut ipsi eorundemque Johannis, Ladizlai et Blasii heredes ac posteritates universe predicta arma more aliorum armis huiusmodi utentium a modo in antea ubique in preliis, hastiludiis et aliis omnibus exercitiis nobilibus et militaribus, necnon sigillis, anulis, cortinis, velis, papilionibus, domibus et generaliter quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub mere et sincere nobilitatis titulo gestare, eisdemque uti, frui et gaudere valeant atque possint, quodque ipsi et eorum quilibet, cunctaque ipsorum Johannis, Ladizlai et Blasii posteritas eisdem gratiis, honoribus et libertatibus, quibus ceteri proceres et clientes regni nostri armis huiusmodi utentes quomodolibet, consuetudine vel de iure, freti sunt et gavis, gaudeant et fruantur, ac de tanto singularis et specialis gratie antidoto exultent, tantoque ampliori studio ad honorem regalis dignitatis eorum in antea solidetur intentio, quanto se largiori favore regio preventos conspiciunt et munere gratiarum. In cuius rei memoriam perpetuam presentes litteras nostras secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungarie utimur, inpendenti communitas, prefato Johanni filio Ladizlai aliisque prescriptis duximus concedendas. Datum in civitate nostra imperiali Newrumberga vocata, in festo beati Gregorii pape, anno domini millesimo quadringentesimo tricesimo primo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. XLIII., Romanorum XXI. et Bohemie undecimo.

A czímer: Balra dőlt pajzs sárga mezejében ezüst koronán ülő feketés mókus, mely első lábaival természetes mogyorót tart szájához; a pajzs bal felső sarkában hatágú szürke (ezüst?) csillag. Sisakdisz: az ezüst koronán ülő mókus. Takaró: sárga-fekete. Valószínű, hogy a festő a mező sárga színével az aranyat akarta pótolni és azért választott — elég szokatlanul — ezüst koronát, hogy az arany mezőbe ne kerüljön még egy arany czímerkép.

A czímeres levél teljes általánosságban emlékezik meg a Berényi grófok czímerszerző ősének érdemeiről. Ez az ős: Berényi Kakas János, ki Rozgonyi István és György pozsonyi, nyitrai és komáromi főispánoknak volt bizalmas belső embere. Vele együtt két testvére: István a budai káptalan kanonokja és Balázs, valamint atyjuk Kakas László is részesei a czímeradományoknak. Mindezek már az adomány korában régi nemesi állapotban voltak.

A Berényi grófok családjának multja még teljes homályban van; annyi kétségtelen, hogy a kimutatható első ős a Berényfalvából való Bertalan, a nógrádi vár jobbagya, ki a XIII. század első felében élt. Tőle azután négy nem-

zedék a XIV. század közepéig levezethető. Ekkor azonban majd egy századon keresztül hézag következik és a czímerszerzőket e régi nemzedékekkel összekötni sehogys tudjuk. A czímerszerzőktől sem kétségtelen a további leszármazás. Ez csak a XVI. század első felében élt és előbb János király, utóbb I. Ferdinánd pártján volt Berényi Andrástól, a család további nagyságának megalapítójától kezdve bizonyos.

Ismeretes, hogy a család rangja az újabb időben többször emelkedett. 1655-ben a bárói czímet kapja meg; s az egyik ág 1700. táján, a másik pedig 1720. április 5-én emelkedik grófi rangra. A grófi czímer mindenben meg egyező az 1431. évvel. Megmarad a pajzsmező sárga színe, az ezüst korona, a balra fordított helyzet, annak dacára, hogy a pajzs egyenesen álló. Csak a csillag és a takaró színe változik át aranyra. A közhasználat ettől a pontosan megállapított ábrázolástól némi lényegtelen eltéréseket engedett meg; így pl. a balra néző mókus akárhányszor jobbra fordul, a csillag néhol nyolczágú és színe arany, ezüst, fekete közt váltakozik; a korona pedig legtöbbször arany.

XIV. A BERÉNYI KAKAS-CSALÁD CZÍMERE 1431.

XV.

1431. NOVEMBER 1. FELDKIRCH.

ZSIGMOND KIRÁLY A VAJDAI- ÉS JÁNOKI-CSALÁDBELIEKNEK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije Csoma József birtokában Abauj-Devecserben. Tarul 1890. 112.)

Commissio propria domini regis.

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatie etc. rex, omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, presentium notitiam habituris, salutem in eo, qui dat regibus regnare et victorioso triumphare. A claro lumine throni cesaree aut regie claritatis, velut e sole radii, nobilitates legitimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia ab imperatoria seu regia sic dependent serenitate, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat cesaree aut regie maiestatis. Sane ad universorum, tam presentium quam futurorum, notitiam harum serie volumus pervenire, quod nos consideratis fidelitatibus et fidelium servitiorum meritis fidelis nostri Georgii litterati filii Michaelis filii Bartholomei de Wayda, quibus ipse in diversis nostris expeditionibus iuxta sue possibilitatis exigentiam maiestati nostre studuit eoque diligentius in antea studebit complacere, quo se et suos singularibus honorum gratiis sentiet fore decoratos, hec arma seu nobilitatis insignia, in principio scilicet seu capite presentium litterarum nostrarum depicta et arte pictoria figurata ac distinctius expressata, prefato Georgio litterato et per eum Ladislao carnali, necnon alteri Ladislao et Michaeli filiis Egidii filii predicti Bartholomei, ac Ders filio Ladislai filii Egidii de Janok, item Thome et Paulo filiis Gregorii filii eiusdem Bartholomei de eadem Janok, patrue libus et condivisionalibus fratribus suis, ipsorumque heredibus et posteritatibus universis, animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia dedimus et donavimus, ymmo ex habundantiori plenitudine nostre specialis gratie concedimus et presentibus elargimur, ut ipsi cunctaque ipsorum posteritas predicta arma more aliorum armis huiusmodi utentium amodo in antea ubique in preliis, hastiludiis, torneamentis, duellis et aliis quibuslibet exercitiis nobilibus scilicet et militaribus, necnon anulis, sigillis, cortinis, velis, papilionibus et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub mere et sincere nobilitatis titulo gestare, eisdemque uti, frui et gaudere valeant

atque possint, quodque ipsi cunctaque ipsorum posteritas eisdem gratiis, honoribus et libertatibus, quibus ceteri nobiles, milites et clientes regni nostri armis huiusmodi utentes quomodolibet, consuetudine vel de iure, freti sunt et gavis, gaudeant et fruuntur, ac de tanto singularis et specialis gratie antidoto merito exultent, tantoque ampliori studio ad honorem regalis dignitatis eorum in antea solidetur intentio, quanto se largiori favore regio preventos conspiciunt et munere gratiarum. In cuius rei memoriam perpetuam presentes litteras nostras secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungarie utimur, inpendenti communitas memorato Georgio litterato aliisque supradictis duximus concedendas. Datum in Feldkirchen, feria quinta proxima post festum beatorum Symonis et Jude apostolorum, anno domini millesimo quadringentesimo tricesimo primo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. quadragesimo quinto, Romanorum vigesimo secundo et Bohemie duodecimo.

A czímer: Balra dőlt pajzs kék mezejében arany leveles-koronából kiemelkedő, behajtott könyökkel kifelé fordult, ezüst mezű két (bal és jobb) kar, markukban három veres rózsával ellátott egy-egy zöld leveles ágat tartanak, melyeknek a koronán áthúzott és belőle alul kilátszó zöld szárai a korona fölött keresztezik egymást. Sisakdísz: a koronából kiemelkedő pajzsalak (itt az ágakon 2—2 virág van). Takaró: kék-ezüst.

A czímernek legfőbb érdekessége a szép szerkezeten kívül abban van, hogy oly családok részére szól, melyek kétségtelenül egy régi elterjedt nemzetségnek, a Huntpázmánoknak leszármazottai. A Vajdai és Jánoki rokonsaládoknak a nemzetségbeli Ders, ki 1266—1272. táján élt, volt a törzsatyja. A czímerszerző Vajdai György ágazata már a xv. század végén unokáiban kihalt; a másik kitüntetettek, a Jánokiak a xviii. század közepéig folytatják a családot és fiágon 1740. táján halnak ki Jánoky Lászlóban.

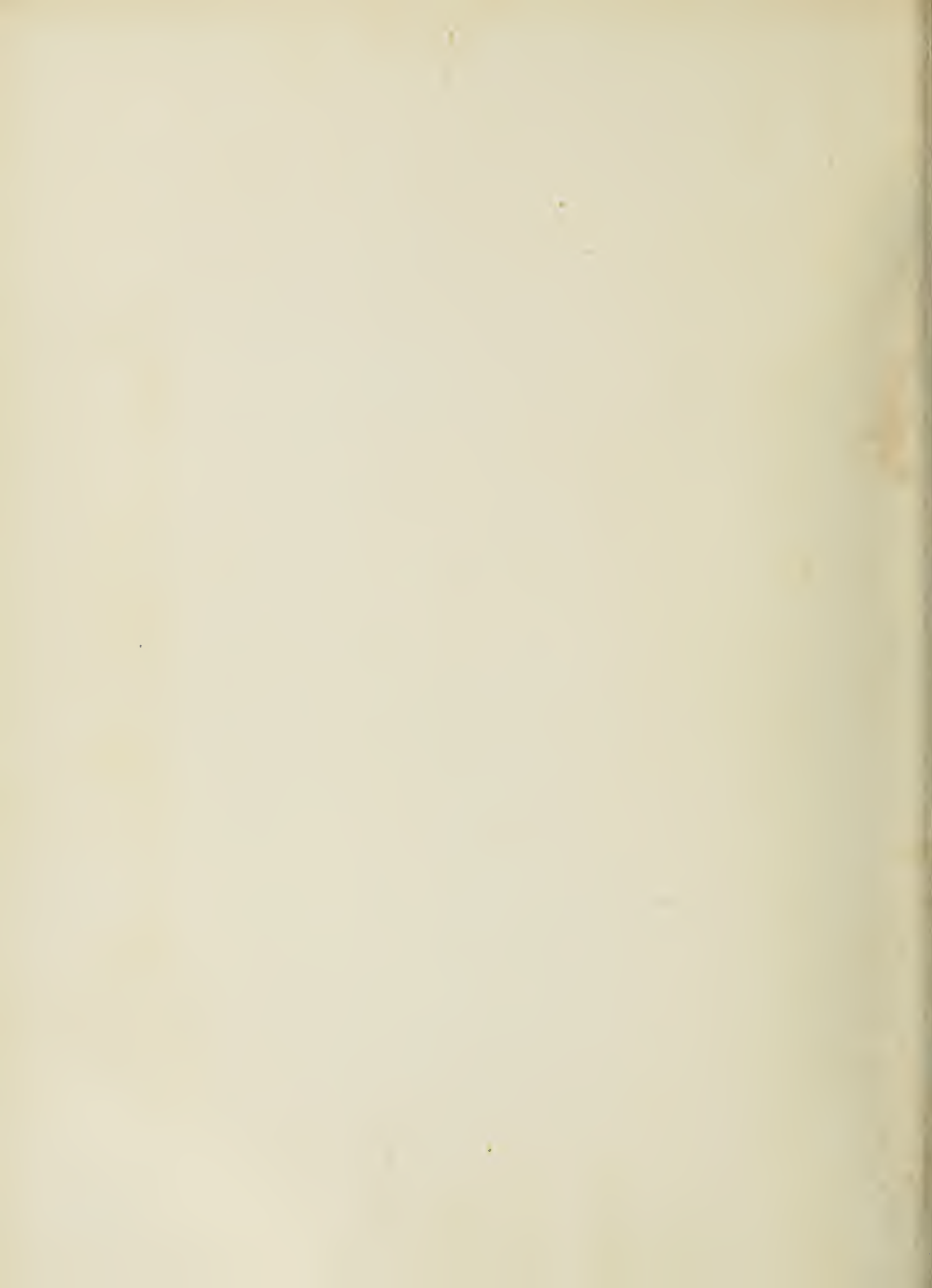
A hogy a Chapiak és rokonaik elhagyják 1418-ban a Boksa-nemzetség ősi czímerét, a hogy a Kisfaludyak 1419-ben Zsigmond király czímeradományára alapján új czímerrel viselnek a Csák-nemzetségnek őket megillető oroszlánya helyett: úgy cselekesznek a Vajdaiak és Jánokiak is. Ennek oka kétségtelenül abban a heraldikai érzékhiányban keresendő, mely a magyar köznemességet a középkorban jellemzi. Ennek az érzékhiánynak tulajdoníthatjuk, hogy

régi hírneves nemzetségekből eredő oly családok, melyek a czímeradományok korában, a xv. században nem töltötték be előkelő szerepkört, nem viseltek országos méltóságokat, csakhamar megfejtkeznek a nemzetségi összetartozást jelző ősi czímerről; a nemzetségi kapocs lazulásával feledésbe ment az a jelvény is, mely e kapocsnak volt kifejezője. Az ily családok azután könnyen cserélik fel az elfeledett ősi czímerrel, melynek értelmét, jelentését nem tudják, olyannal, melyet a király ad és melynek többnyire általuk kért képében a czímerszerzőre és utódaira nézve van értelem, van jelentés.

A Huntpázmán nemzetség czímerét az újabb heraldikai kutatások pontosan megállapították. Tudjuk, hogy a teljes czímer fekvő holdsarló ölében csillag. A Huntpázmánok némely leszármazottai előszeretettel használják a csillagot (pl. a Szentgyörgyi és Bazini grófok), mások (pl. a Forgáchok ősei) a félholdat czímerül; sok családi czímerben pedig a két czímerkép együtt fordul elő, így a Bucsányiak, Korláthköyek, a régi Fancsikaiak czímerében. Így használta azt Jánoki és Vajdai Demeter, 1389—1391. közt veszprémi püspök, a czímerszerző nagyatyja nagyatyjának, Vajdai Istvánnak testvére is. Mily okok miatt hagyták el ősi czímerüket és miért választottak annak helyébe ily ártatlan és békés jellegű czímerrel, nem tudjuk.

XV. A VAJDAI- ÉS JÁNOKI-CSALÁDOK CZÍMERE 1431.

XVI.

1436. JÚLIUS 2. BUDA.

ZSIGMOND CSÁSZÁR ÉS KIRÁLY VESTERHÁZI BÁLINT DEÁKNAK, TESTVÉRÉNEK JÁNOSNAK, ÉS A BOGOTHI-
CSALÁDBELIEKNEK CZÍMERT AD.

(Eredetije a Mesterházy-család levéltárában Pátyon, Vas megyében. — Útmut. 1899. 34.)

Sigismundus dei gratia Romanorum imperator semper augustus ac Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatie etc. rex, tibi fideli nostro Valentino litterato filio Andree de Vesterhaza salutem gratiamque nostram cesaream atque regiam et omne bonum. A claro lumine throni cesaree aut regie maiestatis, velut e sole radii, nobilitates legitimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia ab imperatoria seu regia claritate sic dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat cesaree seu regie maiestatis. Sane attentis et consideratis tuis fidelitatibus et fidelium obsequiorum meritis, quibus tu in nonnullis nostris et regni nostri Hungarie predicti agendis et expeditionibus, sicuti prosperis sic et adversis, cum omni fidelitatis constantia maiestati nostre studuisti eoque ferventius in antea studebis complacere, quo te et tuos singularibus honorum gratiis a nostra celsitudine conspexeris fore insignitos, tibi et per te Johanni fratri tuo carnali, item Sebastiano de Bwgwth ac Osvaldo, Valentino, Nicolao et Marco filiis ipsius Sebastiani, necnon Petro et Sigismundo filiis Georgii de eadem Bwgwth, vestrisque successoribus, heredibus ac posteritatibus universis, hec arma seu nobilitatis insignia, que in principio seu capite presentium litterarum nostrarum suis appropriatis coloribus arte pictorea figurata sunt et depicta ac distinctius expressata, animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia dedimus, donavimus et contulimus, ymmo ex habundantiori plenitudine nostre specialis gratie concedimus et presentibus elargimur, ut vos vestrique heredes et successores universi predicta arma seu nobilitatis insignia more aliorum armis utentium a modo in antea ubique in preliis, hastiludiis, duellis, torneamentis et aliis omnibus exercitiis nobilibus scilicet et militaribus, necnon sigillis, anulis, velis, papilionibus et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub mere et sincere nobilitatis titulo, quali vos ab universis et singulis cuiuscunque conditionis, preeminentie, status, gradus vel dignitatis existant, harum notitiam evo habituris, insignitos dici, nominari et teneri volumus ac etiam reputari, gestare ac omnibus et singulis gratiis, honoribus et libertatibus, quibus ceteri proceres nobilesque et clientes regni nostri armis

utentes quomodolibet, consuetudine vel de iure, freti sunt et gavisi, frui et gaudere possitis et valeatis; de talique singularis et specialis gratie nostre antidoto merito exultetis, et tanto ampliori studio ad honorem nostre casaree ac regie maiestatis vestra in antea solidetur intentio, quanto vos largiori favore cesareo et regio preventos conspiciatis et munere gratiarum. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras sigillo nostro secreto, quo ut rex Hungarie utimur, inpendenti communitas vobis duximus concedendas. Datum Bude, in festo visitationis beate Marie virginis gloriose, anno domini millesimo quadringentesimo tricesimo sexto, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. quinquagesimo, Romanorum XXVI., Bohemie XVI., imperii vero quarto.

A címér: Balra dőlt pajzs kék mezejében lebegő fekvő zöldleveses ágon álló fekete fajdkakas, fején és szeme körül vörös folttal. Koronás sisak. Sisakdísz: négy zöld felálló leveles ágon a fajdkakas. Takaró: kék-sárga (arany). A címérkép minden valószínűség szerint egy vadászat zsákmányát örökíti meg. A fajdkakas a természetet utánozó ábrázolásával figyelmet érdemel. A címéres levelen éppen a festmény igen rongált állapotban jutott korunkra; ezért képiünk azt az eredetinek megfelelő kiegészítésben mutatja be.

A fő címérszerző Vesterházi Bálint deák, kinek hűségéről és jó szolgálatairól az oklevél csak annyit mond, hogy magyarországi ügyekben, jó és rossz kimenetelű hadi vállalatokban hűségét sokszorosan kimutatta. A címéradományban részes testvére János és a Bödőthi család több tagja. Ez utóbbiakról nem tudjuk, mily összeköttetésben vagy vérségi kapcsolatban állottak a fő címérszerzőhöz, a kiről szintén csak annyit tudunk, hogy a címernyerés idején, 1437 táján, Pál fraknói gróf ügyvédje volt egy pörben. Tanult ember voltát a neve mellett álló *deák* (litteratus) szó mutatja. A ma Mesterházy néven élő családnak nem ő volt az őse, hanem a címéres levélben is szereplő testvére János.

Vesterháza régi neve a vasvármegyei Mesterházának. A név a XV. század végéig ebben a formában fordul elő. Mesterháza alakban egy 1479. évi oklevél említi legelőször; ettől kezdve természetesen a család neve is Mesterházyra változott. A család tekintélyének megalapítói, úgy látszik, a címéres levélben szereplő testvérek, mert ezek és egyéb rokonaik 1440-ben Erzsébet királynőtől Sopron-, Mosony- és Vasvármegyék területén fekvő birtokaikban pallosjogot kaptak. A család múltjának egyéb részletei még felderítésre várnak.

A címéres levél bevezető részében eltér attól a szokott szerkezettől, melyet Zsigmond király kiadványaiban annyiszor láttunk. Az oklevél üdvözlő formulája ugyanis megszólítás alakjában egyenesen a kitüntetettéhez van intézve, a kit a további szöveg is folytonos megszólítással tüntet ki. Ez a forma Zsigmond király idejében leginkább a birodalmi címéres levelekben otthonos (l. például a III. sz. szöveget) és azokból ment át Zsigmond uralkodásának utolsó éveiben a magyar kanczellária néhány kiadványába. Későbbi királyaink címéres leveleiben ez a megszólításos forma sokkal gyakrabban jön elő, miként ez közlendő szövegeinkből is kitűnik.

XVI. A VESTERHÁZI- ÉS BÖGÖTHI-CSALÁDOK CZÍMERE 1436.

XVII.

1448. FEBRUÁR 16. TORDA.

HUNYADI JÁNOS KORMÁNVZÓ BEREKSZÓI PÉTERNEK CZÍMERT ÁD.

(Eredetjé az Erdélyi Múzeum-egylet gyűjteményében Kolozsváron. — Turul 1891. 41.)

Nos Johannes de Hwnyad regni Hungarie gubernator etc. memorie commendamus tenore presentium significantes, quibus incumbit universis. Suadet ratio virtutibus equare premia, laudifluam quoque meritorum copiam paribus ornamentis constipare. Rebus etenim humanis id magis offertur consentaneum, ut si et virtus ipsa digno extimabitur pretio, et dulcorata patentibus comodis opera discretione donifera metientur. Sane igitur consideratis et in nemoriam nostri revocatis multimodis fidelitatibus et fidelium servitiorum gratuitis meritis, sinceris complacentiis atque virtuosis gestis nobilis magistri Petri filii condam Jacobi de Berekwow, quibus ipse sacre regni Hungarie corone demumque nobis, primo videlicet cum nos cum serenissimo principe domino Wladislao Hungarie, Polonie etc. rege, domino nostro gratioso, levato valido suo exercitu contra sevissimos Turcos, crucis Cristi persecutores, processissemus et penes nigrum mare in quodam loco Warnavocato castrametati cum nefandissimo Turco Omorath, domino scilicet Turcorum, ac ipsius visui hominum orrenda potentia letale prelium commissemus, idem magister Petrus, tamquam fidelis athleta patrie ac defensor, hostes ipsos irruit et plurima animositate roboratus non modica militaria opera exhibet et ostentat; et dum nesciretur, cui parti victoria e celis donaretur, quosdam pedites vulgo Janchaar penes nostrum latus aggreditur et eorum turmas segregare cupienti grave vulnus ibidem fuit propinatum. Sed an ex tam gravi vulnere eius virtus tepuerit, absit, quin maiora fidelitatis opera exercere desiderat et procurat. Secundo enim dum post alios nostros exercitus, in quibus nobiscum aderat, contra serenissimum dominum Fridericum regem Romanorum pro recuperatione sacre corone nostrum exercitum movissemus, regnaque Austrie et Stirie preda, gladio et igne vastassemus, prefatus magister Petrus in nostris servitiis ibidem viriliter certando, similiter gravis sagitte pertulit vulnus et grata servitia studuit cum sui sanguinis effusione exhibere. Et licet multo plura fecerit genera servitiorum, hec tamen premissa duntaxat ceu quoddam speculum insigne futurorum recordio duximus censeunda. Intuitu quorum volentes sibi nostram exhibere benivolentiam favorosam, hec arma

seu nobilitatis insignia, que in principio seu capite presentium arte pictoria figurata sunt ac latius expressata, eidem magistro Petro suisque heredibus et posteritatibus nec non fratribus universis animo deliberato ac ex certa scientia nec non auctoritate nostre gubernationis, qua fungimur, dedimus, donamus et contulimus, ymo damus, donamus et conferimus concedimusque et presentibus elargimur, ut ipse sui que fratres et posteritates universi predicta arma seu nobilitatis insignia more aliorum nobilium similiter armis utentium a modo in antea et imposterum ubique locorum, videlicet in preliis, hastiludiis, duellis, torneamentis et aliis omnibus atque singulis exercitiis nobilibus videlicet et militaribus, nec non sigillis, annulis, torquis, velis, papilionibus sive tentoriis et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub mere et nobilitatis sincere titulo, quali ipsos a quibuslibet conditionis et dignitatis hominibus dici, nominari, appellari ac reputari, gerere, gestare ac omnibus et singulis generis honoribus et libertatibus, quibus ceteri proceres, nobiles et clientes regni predicti similiter armis utentes quomodolibet consuetudine vel de iure freti sunt et gravisi, frui valeat atque gaudere possint, harum nostrarum, quibus sigillum nostrum est appensum, vigore et testimonio litterarum. Datum Torde, feria quinta proxima ante dominicam Reminiscere, anno domini millesimo quadringentesimo quadragesimo octavo.

A czímer: Álló pajzs kék mezejében arany leveles-koronából kinövő, balra néző, csupasz arcú, sűrke páncélos vitéz, vörös váll- és arcvédő kendővel, fején kalapszerű sűrke sisak; felemelt jobbjaiban hosszú egyenes pалlost feje mögé vágásra emel, baljában a koronak megfelelő formájú vörös négyszögletű pajzsot, melynek közepén felső szélétől az alsóig kiemelkedő dundorodása van, tart maga elé; nyakába jobbról kéktollas nyílvevő nyomul. Sisakdisz: arany leveles-koronából kiemelkedő, kék mezbe öltözött török törzse, hosszú szakállal és fején fehér turbánnal. Takaró: fehérrel bélelt kék palást, behasítás és foszlányok nélkül, mely az egész czímerpajzsot nehéz redőkben körülövezi.

A czímer valósággal beszél; elmesél a czímerszerző életéből egy epizódot. Még beszédesebbé válik a kép, ha magyarázatul hozzá vesszük az oklevél szövegét. Berekszői Péter legelsőben az 1444. évi szerencsétlen várnai csatában tüntette ki magát. Az ütközetben, hol a magyar király életét veszti, Hunyadi János is jelen volt. Murat török szultán számban túl-

nyomó serege erősen sanyargatja a keresztényeket, magát Hunyadi is körül fogják a janicsárok; ekkor Berekszői vitézül közéjük esap és ezek halálos sebet ejtenek rajta. Ezután is többször harcol Hunyadi oldalán. Így 1446-ban Frigyes császár ellen, mikor Hunyadi a gyermek V. Lászlót és a szent koronát törekedett a császár kezéből kiszabadítani; ekkor Ausztria és Stiria pusztítása közben nyakán egy nyíl súlyosan megsebzti. Ennyi vitézség, ennyi vérhullatás jutalma a látható jelentésvényes czímer.

Kétségtelen, hogy a czímeralak magát Berekszői Pétert akarja hadi öltözetében, az ausztriai csatározás közben szerzett nyaksebbel bemutatni. A sisakdisz talán éppen a török szultán képe, kit az oklevél névszerint felemlít. Kifogást tehetünk a czímer szerkezete, stilizálása, a sisaktakaró nehézkes volta ellen; de annak történeti és fegyvertani érdekességét tagadni nem lehet.

Érdekessé teszi azt a kiállító neve is; mert Hunyadi Jánostól eredő czímeres levelünk igen kevés van.

XVII. BEREKSZÓI PÉTER CZÍMERE 1448.

NVIII.

1453. MÁJUS 3. BECS.

V. LÁSZLÓ KIRÁLY A LEÖVEY-CSALÁD TAGJAINAK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije Leövey Sándor birtokában Budapesten. — Tíradt 1888. 156.)

Comissio domini regis.

Ladislaus dei gratia Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatic etc. rex, Austrieque et Stirie dux, necnon marchio Moravie, vobis fidelibus nostris, Anthonio et Michaeli filiis Petri de Levev ac Gregorio, Benedicto, Michaeli. Petro, Georgio et Ladislao filiis dicti Anthonii, nobilibus regni nostri Hungarie, salutem gratiamque nostram regiam et favorem. A claro lumine throni regie maiestatis, velud e sole radii, nobilitates legitimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia a regia claritate dependent ita, ut omne nobile generositatis insigne a gremio proveniat regie maiestatis. Sane attentis et in nostris precordiis digna mentis consideratione pensatis multimodis fidelitatibus vestris et fidelium servitiorum gratuitis meritis, quibus pro nostri honoris augmento et regni nostri statu tuendo continue maiestati nostre laudabiliter studuistis eoque ferventius et diligentius in antea studebitis complacere, quo vos et vestros singularibus honorum gratiis a nostra celsitudine conspexeritis fore insignitos, vobis vestrisque heredibus et posteritatibus universis hec arma seu nobilitatis insignia, (prout) in principio seu capite presentium litterarum nostrarum suis appropriatis coloribus arte pictoria figurata sunt et distinctius expressata, animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia dedimus et contulimus, immo ex abundantiori plenitudine nostre specialis gratie concedimus et presentibus elargimur, ut vos vestrique heredes et posteritates universe pretacta arma seu nobilitatis insignia more aliorum nobilium armis utentium a modo in antea ubique in preliis, hastiludiis, duellis, torneamentis ac aliis omnibus exercitiis nobilibus et militaribus, necnon sigillis, annulis, velis et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub mere et sincere nobilitatis titulo, quali vos ab universis et singulis, cuiuscunque conditionis, status, gradus vel dignitatis existant, hominibus insignitos dici ac veros nobiles nominari et teneri volumus ac etiam reputari, gestare, omnibusque et singulis gratiis, honoribus et libertatibus, quibus ceteri proceres, nobiles et clientes regni nostri armis utentes quomodolibet, consuetudine vel de iure, freti sunt et gavisi, frui et gaudere possitis atque valeatis, de talique singularis et specialis gratie antidoto merito exultetis,

ac tanto ampliori studio ad honorem regie maiestatis vestra in antea solidetur intentio, quanto vos largiori favore regio preventos conspicitis et munere gratiarum. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes concessimus litteras nostras sigilli nostri secreti, quo ut rex Hungarie utimur, appensione communitas. Datum Wyenne, in festo inventionis sancte crucis, anno domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo tertio, regni autem nostri anno tredecimo.

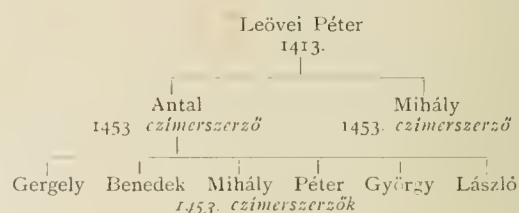
A címér: Balra dőlt pajzs kék mezejében lebegő helyzetben sárga fekvő holdsarló, ölén és két szára közt három hatágú sárga csillag (2:1 helyzetben), melyek sugaraikkal a félholdat érintik; a holdsarló alatt szintén hatágú sárga csillag. Sisakdísz: a holdsarló ölén egy hatágú sárga csillag, a holdsarló szarvaira tűzve pedig egy-egy nyolczágú sárga csillag. Takaró: kék-sárga. A csillagok sugarai egyenlőtlenek; ez azonban nem rajzolási hiba, mert a heraldikai stilizálásban a csillagnak ez az alakja.

A címér egyszerű motívumaival, korrekt ábrázolásával és jó szerkezetével messze kiválik a xv. század jelképes és jelentésszerű címerei közül és V. László címerfestőjének becsületére válik. A természet világából vett két címeralak, a holdsarló és a csillag, tudvalevőleg egy régi nemzetségünknek, a Huntpázmánoknak címere; azonban a Leövey-család nem ennek sarjadéka. A címert, legalább az oklevél szavai szerint, nem a címerszerző kéri ebben a formában magának adatni, hanem azt a király adja a maga jószántából. Feltűnő, hogy a festő az érczek használatát kerüli, arany helyett sárga színt alkalmaz, sőt még a sisakot is szürkés színben festi.

A család már nemesi rangban volt akkor, mikor e címert V. László királytól kapta. Leövey néven több régi családot ismerünk; az egyik, mely a hevesújvármegyei Lövőről írja nevét, már a xiv. század első felében virágzik; ez azonban nem az a Leövey-család, a mely 1453-ban címert kap.

A címerszerző Leöveyek Szabolesvárme-

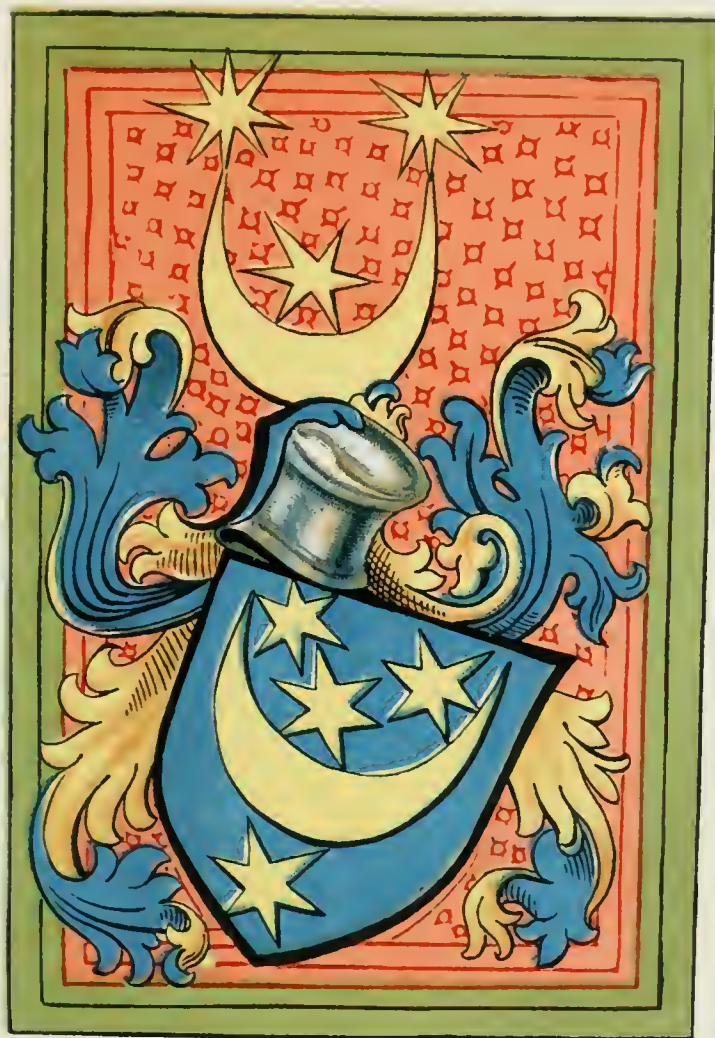
gyében voltak honosak, és a xv. század eleje óta szerepelnek oklevelekben. Magában a címeres levélben felsorolt családtagokról a következő kis leszármazási tábla állítható össze:

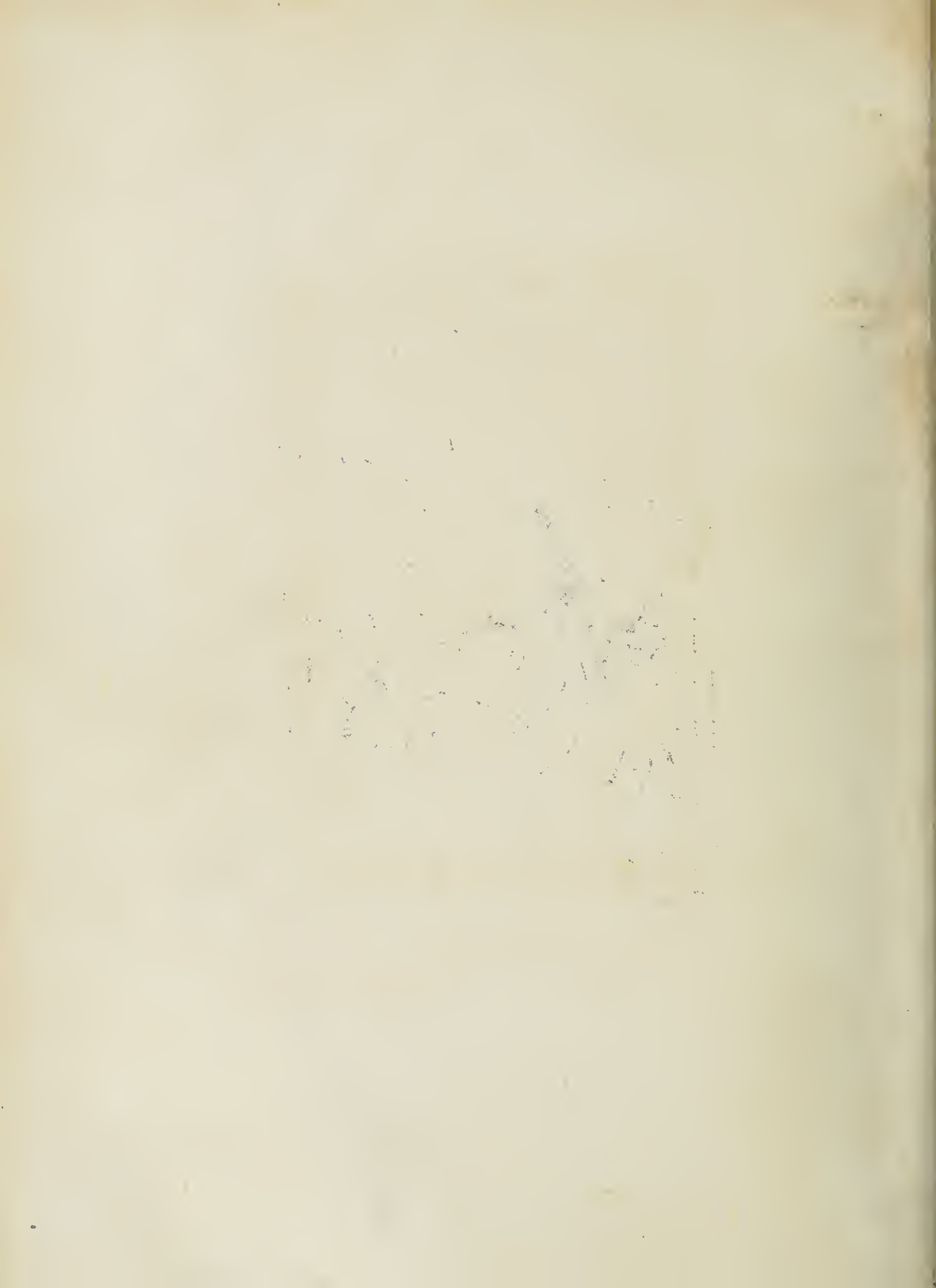
E családtagok melyikének érdemeiért kapták az új címert és általában ki volt közülök a fő címerszerző, erről a teljesen chablonszerűleg fogalmazott oklevél nem ad felvilágosítást. A családtagok hűségéről és jó szolgálatairól a szöveg a legnagyobb általánosságban emlékezik meg.

A címernyerők közt Leövey Benedek vált ki legjobban. Minden valószínűség szerint ugyanaz a Benedek ez, a kiről azt olvassuk, hogy 1466 november 25-én bosniai választott püspökké lett és hogy megerősítése után körülbelül 1484 derekára viselte ez egyházi méltóságot.

A töredékes családi levéltárnak, mely 1335-ig visszamenőleg mindössze 33 darab mohácsi vész előtti oklevelet foglal magában, kétségtelenül legbecsesebb oklevele V. László király címeradománya, melylyel e királytól eredő címeresleveleink gyér száma nemcsak egygyel gyarapodik, hanem a mely címereknek egyszerű nemes szépsége által heraldikai emlékeinknek is egyik nagyszerű darabja.

XVIII. A LEÖVEY-CSALÁD CZÍMERE 1453.

XIX.

1459. SEPTEMBER 3. BUDA.

MÁTYÁS KIRÁLY ERDŐDI BAKÓCZ BÁLINT TITELI PRÉPOSTNAK ÉS TESTVÉREINEK CZÍMERT AD.

(Eredetije a gróf Erdődy-család galgóczy levéltárában. — Turul 1889. 105.)

Mathias dei gratia rex Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. vobis, domino Valentino nato Francisci Bakolez dicti de Erdewd, ville comitatus Zathmariensis, preposito ecclesie Thituliensis et speciali capellano fidelis nostri magnifici Michaelis Orzag de Guth dicti regni nostri palatini, salutem gratiamque nostram et omne bonum. A claro lumine troni excellentissime regie maiestatis, velut e sole radii, nobilitates legitimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia ab excellentissima regia maiestate sic dependent, ita ut non sit alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat excellentissime regie claritatis. Sane attendentes multiplicia meritastrarum probitatum, quibus vos nobis et regno nostro ac sacre corone eiusdem regni nostri Hungarie sub temporum et locorum diversitate diligentibus studiis vestro pro posse obsequentissime gratum et acceptum reddidistis ac in futurum eo ferventius et diligentius reddere anhelatis, quo vos et vestros singularibus honorum gratiis sentietis fore decoratos, vobis et per vos Nicolao, Thome et Joanni fratribus vestris, eorumdemque fratrum vestrorum heredibus et posteritatibus universis ad usum armorum in perpetuum hec arma seu nobilitatis insignia seu signum armature, que in principio sew capite presentium litterarumstrarum suis appropriatis coloribus arte pictoria figurata, designata seu depieta sunt, animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia dedimus et contulimus, ac ex abundantiori plenitudine nostre specialis gratie concedimus et presentibus elargimur, ut vos fratresque vestri eorumque heredes ac posteritates universe pretacta arma sew nobilitatis insignia, more aliorum armis huiusmodi utentium, a modo in antea ubique in preliis, hastiludiis, duellis, torneamentis et aliis omnibus exercitiis nobilibus et militaribus, neenon in sigillis, annulis, cortinis, velis, papilionibus sive tentoriis, domibus et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus, sub mere et sincere nobilitatis titulo, quali vos ab universis et singulis cuiuscumque conditionis, preeminentie, status, gradus vel dignitatis existant, harum notitiam habituris, insignitos dici, nominari et teneri volumus, ac etiam reputari, gestare ac omnibus et singulis gratiis, honoribus et libertatibus, quibus ceteri proceres

nobilesque et clientes regni nostri, armis huiusmodi utentes, quomodolibet, de iure vel consuetudine, freti sunt et gavisi, gaudere et frui valeatis atque possint, de talique singularis et specialis gratie antidoto merito exultetis et tanto ampliori studio ad honorem regalis dignitatis vestra in antea solidetur intentio, quanto vos largiori favore regio preventos conspiciatis et munere gratiarum, harum nostrarum litterarum, quibus secretum sigillum nostrum, quo ut rex Hungarie utimur, est appensum, vigore et testimonio mediante. Datum Bude, feria secunda proxima post festum beati Egidii abbatis, anno domini millesimo quadriungentesimo quinquagesimo nono.

A címér: Álló pajzs kék mezejében ötküllös vörös félkerék, melyből jobbra fordult természetes felszarvas emelkedik ki, a szarvas homlokára illesztve egyenlőszárú aranykereszt. Sisak, sisakdísz és takaró nincsen. A címérpajzsot a pajzs mögött álló angyal tartja, kinek testét derekától lefelé a pajzs elfödi, kezei sem látszanak. Az angyal ruhája vörös, kiterjesztett szárnyai kívül vörös, belül kék színűek; az angyal homlokán vörös gyöngysor. A pajzs lábától jobbra és balra fehér irat-szalag és ezen e szavak: «Frater Valentinus prepositus Tituliensis», a címérszerző neve és rangja olvashatók.

A festmény a késői gothika hatása alatt nem valami nagy művészettel készült. A félkeréknek és a szarvasnak merev heraldikai stilizálása mindazonáltal nem kifogásolható. Jellemző a címertartónak helyzete és alkalmazása a pajzs mögött. Ilyesmi V. László kora óta helylyel-közzel előfordul; magáncíméradományban erre, tudunkkal, a Bakócz-címér az első példa. Mátyás király armálisában nem egyszer marad el a felső címér; ezt a következő Petneházy-címérben is látjuk; ez által a címéradomány, ép úgy mint a XIV. századiak többsége, csonka lesz; a heraldikus nem tudja elképzelni a sisakdísz, mely nem mindig azonos a pajzsalakkal és nem tudja megalkotni a takaró színeit, melyek nem mindig a pajzsbeli főszínek ismétlései. Címéres levélben, úgy tudjuk, minálunk ez az első és a középkorban talán egyetlen eset, hogy a címér-

tulajdonos neve a pajzs körül olyféle mondat-szalagon olvasható, a hogy a jelmondatot, devise-t, szokás alkalmazni.

A címérszerző a szatmármegyei Erdődből eredő Bakócz Ferencz fia, Bálint, titeli prépost és ekkor Gúthi Ország Mihály nádor házi káplánja. Vele együtt testvérei: Miklós, Tamás — a későbbi hatalmas esztergomi bíboros-érsek — és János is részesek a címéradományban. Érdemeiket csak általánosságban sorolja föl az oklevél, melynek szövege, kivált vége felé, híven követi a Zsigmond király armálisában megszokott formulákat.

A Bakócz-család tagjai három évtizedre reá Mátyás királytól új címéradományban részesülnek; erre szükség is volt, mert az első oklevél a király koronáztatása előtti időkből való; az ilyenek pedig érvényüket veszítették, ha a király korábbi intézkedését, koronáztatása után új peesétjével törvényesen meg nem erősítette. Az új adomány lényegtelen eltérésekkel az 1459. évi címert ismétli (l. a XXIV. számot).

Címérlevelünk szövegéből nem vesszük ki egész világosan, hogy az új címér nemesítéssel is járt; csak a második, 1489. évi oklevél sejteti, hol a nemesítés külön fel van említve, hogy az 1459. évi címéradomány a családot egyúttal nemesi állapokra is emelte.

Tudvalevőleg, a Bakóczok leszármazottai az Erdődyek és leányágon tőlük erednek a Pálffyak; e főúri családok címérében az 1459-ik évi címér képét csaknem változatlanul megtaláljuk.

Ultimo: Budapesti

XIX. AZ ERDŐDI BAKÓCZ-CSALÁD CZÍMERE 1459.

XX.

1462. JANUÁR 9. BUDA.

MÁTYÁS KIRÁLY CSÁSZÁRI CSÁSZÁR ISTVÁN VÁRADI KANONOKNAK ÉS PETNEHÁZY BENEDEK FIAINAK
CZÍMERT ÁD.*(Eredetije a M. N. Múzeum levéltárában. Turul 1888. 66.)*

Commissio propria domini regis.

Nos Mathias dei gratia rex Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. fidelibus nostris, honorabili [et discreto] viro Stephano Chazar dicto de Chazary canonico ecclesie [Wara]diensis ac Mathie, Gregorio, Thome, Georgio et Johanni filiis Benedicti de Pethenyehaza, salutem gratiamque nostram regiam ac [omne] favoris incrementum. A claro lumine throni regie maiestatis, velud e sole radii, nobilitates legitimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia a regia claritate dependent ita, ut non sit alicuius generositatis insigne, quod non proveniat a gremio regie maiestatis. Sane attendentes fidelitates et fidelia obsequia vestra, quibus vos sacre corone dicti regni nostri maiestatique nostre sub locorum et temporum [varietate] studuistis coque ferventius et diligentius studebitis complacere, quo vos singularibus honorum gratiis conspiciatis esse decoratos; volentes igitur vos et posteritates vestros universos gratys favoribus remunerare, hec arma seu nobilitatis insignia, prout ipsa in capite seu principio presentium litterarum nostrarum suis appropriatis coloribus arte pictoria figurata sunt et distinctius expressata, animo deliberato ex certa que nostre maiestatis scientia vobis et per vos, Mathiam, Gregorium, Thomam, Georgium et Johannem, vestris heredibus et posteritatibus universis dedimus, donavimus et contulimus. ymo ex habundantiori nostre regie potestatis plenitudine et gratia speciali concedimus et presentibus elargimur, ut vos per vosque, Mathiam, Gregorium, Thomam, Georgium et Johannem, vestri heredes et posteritates universe pretaeta arma seu nobilitatis insignia more aliorum nobilium regni nostri armis utentium a modo in antea ubique in preliis, hastiludiis, duellis, torneamentis ac aliis omnibus exercitiis nobilibus et militaribus, necnon in sigillis, anulis, velis, cortinis et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub mere et sincere nobilitatis titulo, quali vos ab universis et singulis cuiuscunque conditionis, pre-eminentie, status, gradus vel dignitatis existant, insignitos dici, nominari et teneri volumus ac etiam reputari, gestare, omnibusque aliis et singulis illis gratiis, honoribus et libertatibus, quibus ceteri nobiles et milites armis utentes quomodolibet,

consuetudine vel de iure, freti sunt et gavisi, uti, frui et gaudere possitis et valeatis, de talique specialis nostre gratie antidoto merito exultetis et tanto ampliori studio ad honorem [nostre] regalis maiestatis vestra in antea solidetur intentio, quo vos largiori favore regio preventos conspiciatis et munere gratiarum. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes concessimus litteras nostras pendentis et autentici secreti sigilli nostri, quo ut rex Hungarie utimur, munimine roboratas. Datum Bude, sabbato proximo post festum epiphaniarum domini, anno eiusdem millesimo quadringentesimo sexagesimo secundo.

A címér: Álló pajzs kék mezejében arannyal fegyverzett, jobbra fordult fehér (ezüst) egyszarvú. Sisak, sisakdísz és takaró nines. Czimertartó a pajzs mögött hosszú fehér ruhás angyal, sárgával bélelt vörös palástban, ugyanolyan szárnyakkal; a czimert, fönt két oldalt fogva, maga előtt tartja; hosszú, fehér ruhája és palástja a pajzs alatt kilátszanak.

A miniature-nek is számot tevő czimerfestvény a késői csúcsíves ízlés terméke; az angyal haja és arcza az eredetin oly finomsággal van kidolgozva, mintha a kép egy Rajnavidéki vagy németalföldi festő ecsetje alól került volna ki. Kevésbé sikerült a szárnyak és a palást kidolgozása; a kezeken meg éppen befejezetlenség nyomait látjuk. Egyes hiányok daczára a *Budán* festett czimerkép hazai középkori miniature-festészetünk becses emléke.

A pajzsbeli címér is elég szép. Az egyszarvú ágaskodó helyzete, a farknak és a borzas sörénynak stilizálása kielégíthet minden várakozást. A szarvnak az a helyzete, hogy lefelé irányúl, szintén megfelel az egyszarvú czimertani ábrázolásának. Csak a pajzs felső peremének plasztikus és távlati rajzolása ellen emelhetnénk kifogást. Az a körülmény azonban, hogy ennél a címernél is, mint a megelőzőnél, hiányzik a felső címér, határozottan arra vall, hogy ez is, az is a hanyatló heraldika korának terméke.

A fő czimerszerzőről, Császár István katonokról csak annyit tudunk, hogy 1456–1464 közt volt a váradi káptalan tagja. Erdemeit

az oklevél nem részletezi, azt sem tudjuk, mi-féle vérségi kapocs fűzte őt czimertársaihoz, Petneházy Benedek fiaihoz. Minket az 1417. évi czimeradomány révén (l. a VII. táblán), különösen ez utóbbiak érdekelnek.

A Petneházy-testvérek egyenes leszármazói annak a Jakabnak, ki az 1417. évi czimeradomány részese. Ennek volt egy Benedek nevű fia, kit Zsigmond király oklevele még nem ismer; és ennek a Benedeknek a fiai az oklevélben megnevezett testvérek: Mátyás, Gergely, Tamás, György és János. Megjegyezzük, hogy Mátyás az egyenes őse Petneházy Dávidnak, a budai hősnek.

Annak nines semmi nyoma, hogy a Petneházak valaha elhagyták volna a Zsigmond királytól kapott czimert. Sőt az 1462. évi adomány egyik részeséről, Petneházy Mátyásról ki tudjuk mutatni, hogy harminczöt esztendővel Mátyás király armálisának kelte után a nyilazó oroszlányt használja czimeres pecsétjében úgy, a hogy azt az 1417. évi oklevél megállapította, azzal a lényegtelen eltéréssel, hogy az eredetileg balra fordított czimerképet jobbra nézeti. Lehet, hogy e ragaszkodásnak a régi czimerképhez egyik oka az volt, hogy Mátyás királynak 1462. évi czimerlevelét a király megkoronáztatása, 1464. év nagycsütörtöke, után nem erősítették meg újból, mint ez például az Erdődi Bakóczok czimerével történt (l. a XXIV. számot); már pedig e nélkül Mátyás királynak koronáztatása előtti időkben kelt adományai értékeket veszítették.

Nyomat Ulmann J. Budapestek II.

XX. CSÁSZÁR ISTVÁN ÉS A PETNEHÁZY-CSALÁD CZÍMERE 1462.

XXI.

1476. JŰNIUS 2. BUDA.

MÁTYÁS KIRÁLY KISPALUGVAI LIPTÓ GÁSPÁR FIAINAK CZÍMERT AD.

(Eredelije a Palugyay-család levéltárában Liptó megyében — Turul 1891. 29.)

Mathias dei gratia rex Hungarie, Bohemie etc. vobis, fidelibus nostris, nobilibus Valentino et Martino filiis condam Gaspar Lyphthou de Kyspalwdua, salutem et gratiam regia cum benevolentia et favore. A claro lumine throni regie maiestatis, velut e sole radii, nobilitates legitimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia a regia dependent claritate ita, ut omne nobile generositatis insigne a gremio proveniat regie dignitatis. Sane tum ad nonnullorum fidelium nostrorum humillime supplicationis instantia(m) pro parte vestri nostre oblate celsitudini, tum etenim consideratis fidelibus servitiis vestris, per vos, uti didicimus, sacre regni nostri Hungarie corone et maiestati nostre temporibus et locis opportunis cum omni fidelitatis constantia ferventisque animi zelo exhibitis et impensis, et ut eo ferventius imposterum quoque studeatis inservire, quo vos atque vestros singularibus honorum gratiis a nostra maiestate conspexeritis esse insignitos, vobis et per vos vestris heredibus et posteritatibus universis hec arma seu nobilitatis insignia, que videlicet in principio seu capite presentium litterarum nostrarum suis apropiatis coloribus arte pictoria figurata sunt atque distinctius expressata, animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia dedimus et contulimus, imo ex abundantiori plenitudine nostre specialis gratie concedimus et presentibus elargimur; ut vos vestrique heredes et posteritates universe pretacta arma seu nobilitatis insignia more aliorum armis utentium a modo imposterum ubique in preliis, hastiludiis, torneamentis, duellis et aliis omnibus exercitiis militaribus et nobilibus, necnon sigillis, velis, cortinis, annulis, et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub mere et sincere nobilitatis titulo, quali vos ab universis et singulis, cuiusecumque status, conditionis, dignitatis et preeminentie homines existant, insignitos dici ac veros nobiles nominari et teneri volumus atque etiam reputari, gestare, omnibusque et singulis gratiis, honoribus, libertatibus et prerogativis, quibus ceteri nobiles milites ac procures et clientes regni nostri armis utentes quomodolibet, consuetudine vel de iure, freti sunt et gavis, frui et gaudere possitis atque valeatis, de talismodique singularis et specialis gratie anti-

doto merito exultetis et tanto ampliori studio ad honorem regie celsitudinis vestra de cetero solidetur intentio, quanto vos largiori favore regio preventos esse conspicietis et munere gratiarum. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungarie utimur, independenti communitas vobis duximus concedendas. Datum Bude, in festo Pestecostes, anno domini millesimo quadringentesimo septuagesimo sexto, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. decimo nono, Bohemie vero octavo.

Relatio Georgii prepositi Quinqueecclesiensis, thesaurarii.

A ezímer: Kissé balra hajló pajzs arany-nyal és kékkel vágva; fönt a vágóvonalból kiemelkedő jobbra néző fekete félsas; lent hatágú arany csillag. Jobbra fordult koronás sisak. Sisakdísz: aranycsillaggal megrakott vörös szárny. Takaró: vörös-kék.

A ezímerkép elég ügyesen van megszerkesztve; némi hibájául csak az róható fel, hogy a pajzs kissé balra hajlik és a ezímeralak, a sisakkal együtt, mégis jobbra néz. A takaró nehézkes voltát a késői csúcsíves ízlés okozza. Czimertanilag kissé szokatlan az, hogy a festő a takaró színeit a pajzs egyik mezejének és a sisakdísznek színéből állította össze és ezzel vörös és kék színekből kombinált takarót hozott létre; holott a takaró színűl jobb lett volna a pajzs két mezejének máza: kék és arany.

A Palugyay-ezímert a család több változatban használta, ezek azonban visszavihetők a Mátyás királytól kapott formára. Egyik változat az, hogy a pajzsot ezüst pólya kék és vörös mezőre osztja; a felsőben stilizált teljes fekete sas, az alsóban hatágú arany csillag; a sisakdísz fekete szárny, a pajzsbeli csillaggal megrakva. Egy másik bővített és összetett ezímernek pedig szív-pajzsában van a régi ezímer, azzal az eltéréssel, hogy a pajzsot két mezőre osztó pólya elmarad s az kékkel és vörössel van vágva; a többi ábrázolás egyező. A ezímerben látható csillag, mely úgy látszik, a fő és régibb ezímeralak, mert a sisakdíszben

is ismétlődik, és a Huntpázmánok ezímerében előjövő ezímerkép azonossága arra a feltevésre készítetett egynémely genealogust, hogy a Palugyayakat is e nagyon szétágazott nemzetség leszármazottjának tartsák; azonban a heraldikai érvet genealogiai okok eddigelé nem támogatják.

A család multját a XIII. század derekán élt Lászlóig lehet visszavezetni, kinek egyik fia Boda, a Bodafalvi Boda családnak, másik fia Péter, a Palugyay családnak alapítója. A törzsnek Boda ága már korábban, Zsigmond királytól szerzett ezímert. Az armális Konstanczban 1417-ben kelt. A ezímer képe: ezüst mezőben zöld gyepen álló rózsafa mögül rózsantán ugró természetes nyúl; az tehát a Palugyayakéhoz semmiben sem hasonló.

A ezímerszerző Palugyay-testvérek érdemeit az oklevél nem részletezi. A család tagjainak általában a XV. században nevezetesebb szereplés nem jutott osztályrészül. Megyei tisztségekben, de főként birtokpereken látjuk működni őket. A középkor folyamán a család kimagasló alakja Palugyay János, ki Nagy Lajos királynak lengyelországi ügyeiben kiváló szolgálatokat tett. Hűségét lengyelországi birtokok jutalmazták. 1385-ben Demetrevich nevű birtoknak és a przemisli várhoz tartozó birtokoknak válik adomány útján több rokonával együtt tulajdonosává; és így a lipitomegyei eredetű s az ország több más megyéjében is birtokos családnak egy ága Orosz-Lengyelországban is honossá lett.

XXI. A PALUGYAY-CSALÁD CZÍMERE 1475.

XXII.

1479. JÚNIUS 15. BUDA.

MÁTVÁS KIRÁLY KOSSUTHI MIKLÓSNAK ÉS UTÓDAINAK CZÍMERT AD.

(Eredetije a Kossuth-családnak a M. N. Múzeumban őrzött levéltárában. – Turul 1895. 161.)

Nos Mathias dei gratia rex Hungarie, Bohemie etc., tibi fideli nostro, nobili Nicolao de Koswth, salutem gratiamque nostram regiam et omne bonum. Regalis dignitatis sublimitas inter alias suas sollicitudines hanc curam habere debet precipuam, ut iuxta suorum subditorum qualitates et benemerita alios munificentia sua regia prosequatur, alios siquidem ulterioribus nobilitatum gradibus et insigniis condonet; sic enim subditorum animus ferventiori zelo ad regalia servitia et opera virtutum merito incitatur* et accenditur. Sane itaque consideratis tuis fidelitatibus et fidelium servitiorum meritis, nobis et sacre nostre regie corone iuxta tue possibilitatis exigentiam exhibitis, tibi tuisque heredibus et posteritatibus universis hec arma seu nobilitatis insignia, que in principio seu capite presentium litterarumstrarum suis appropriatis coloribus arte pictoria depicta sunt et figurata, de mera auctoritate nostra regia ac potestatis plenitudine et gratia speciali, animoque deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia dedimus, donavimus et contulimus, immo damus, donamus et conferimus ac presentibus elargimur, ut tu tuique heredes et posteritates universe predicta arma seu nobilitatis insignia more aliorum nobilium regni nostri armis utentium semper ubique in preliis, duellis, hastiludiis, torneamentis et aliis exercitiis nobilibus et militaribus, necnon anulis, velis, cortinis et papilionibus, generaliter vero in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub mere et sincere nobilitatis titulo, quali vos ab universis cuiuscumque gradus et preeminencie hominibus insignitos esse dici volumus et nominari, gestare, omnibusque illis gratiis, honoribus, prerogativis et libertatibus, quibus ceteri nobiles regni nostri armis utentes quomodolibet, consuetudine vel de iure, utuntur et fruuntur, uti, frui et gaudere valeas, tuique heredes et posteritates prefate possint et valeant; tanto igitur ampliori studio et diligentia ad servitia regia et sacre corone nostre de cetero tua sollidetur intentio, quanto te largiori favore nostro regio et benivolentia preventum conspexeris et munere gratiarum. In cuius rei

* Az eredetiben hibásan: *incitantur*.

memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras fieri, nostrique sigilli secreti, quo ut rex Hungarie utimur, iussimus et fecimus appensione communiri. Datum Bude, in festo beatorum Viti et Modesti martirum, anno domini millesimo quadringentesimo septuagesimo nono, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. vigesimo secundo, Bohemie vero undecimo.

A czímer: Balra dőlt pajzs, kékkel és vörössel négyelve; a hasítási vonalon zöld levelű liliomszál, melyen fönt legyezőszerűleg szét-hajló három fehér virág; jobbról befelé fordult ágaskodó természetes kos, balról közelebből meg nem határozható lebegő arany czímerkép (kagyló vagy süveg?). Sisakdísz: a pajzsbeli arany czímerképbe illesztett, kék-veressel váltokozva vágott szárnypár közt kibukkanó kos és liliom-szál három virággal. Takaró: vörös-kék.

A czímerfestmény a késői esúsesíves izlés egyik jellemző terméke. A pajzs formája, a dús takarók hajlásai igen szépek. Hiba azonban az, hogy a festő a czímerpajzshoz és a takarók gazdagságához arányítva igen kis sisakot festett és hogy ezzel együtt a sisakdísz is eltölpül. Ügyességre vall, hogy a festő a pajzsot egyhangúság elkerülése végett két színben négyelte; ezzel azonban nem osztja azt négy mezőre, hanem oly berendezést alkalmaz, mintha a liliomszál a pajzsot hasítaná. A heraldikusok egyike a jobb oldalt látható állatot kosnak, másikat kecskének nézi. Talán jogosultabb az első nézet, annyi-val is inkább, mert ez esetben a czímer részben beszélővé válik, a mennyiben az egyik czímeralak a tulajdonos nevének egy részére mutat. Igaz, hogy a heraldikai stilizálás a kos szarvát másképen szokta ábrázolni; de itt a festő — a merev tartáson kívül — nem stilizál, hanem a természetes formát utánozza. Az elmosódott arany czímeralakot is egyik kagylónak, másik süvegnek nézi. Minthogy a szövegben nincs czímerleírás, bajos eldönteni, melyik a kettő közül. A rajz alakja, különösen az alsó részen látható rovátkok miatt inkább kagylónak látszik; de viszont van a családi le-

véltárban egy XVIII. századi czímerleírás, mely azt úgy írja le, hogy az régi magyar süveg (mitra antiqua hungarica aureo colore picta).

A család czímerének későbbi használata erre nézve útbaigazítást nem ad; van oly ábrázolás is, mely a kérdéses tárgyat inkább méhkasnak mutatja be. A későbbi időkből való családi czímerek többé-kevésbbé eltérnek az eredeti ábrázolástól; van például olyan is, a melyben kék mezőben hármasszíkulahegyen álló fehér vadkecskét látunk, mely lábbaiban rózságot tart, és mást nem; sisakdísz pedig két fekete szárny közt a kinövő kecske; és van olyan is, a melyhez mellékalakok pl. korona, csillag, járulnak. Maga a most említett czímerleírás, mely pedig elég híven követi a Mátyás királytól nyert czímet, a takarók színét egyik oldalon vörös-kéknek, a másikon arannak mondja.

A Kossuth-család tudvalevőleg turócmegeyi eredetű és a megyének Kossuth helységében ősidőktől fogva birtokos. A kimutatható első ős Gath, kinek fia Kossuth nevet viselt; e Kossuth 1263 táján élt. Tőle kezdve a czímerszerző Miklósig öt nemzedék virágzott, melynek tagjairól vajmi keveset tudunk. A vármegyei életben szerepelnek ugyan, de nagyobb hírnévre a középkorban nem tesznek szert. Még a czímereslevél is csak a legnagyobb általánosságban emlékezik meg a kitüntetett Kossuthi Miklós jó szolgálatairól. A történelem a XVII. század óta vesz tudomást a család őseinek viselt dolgairól.

A czímereslevél mindenesetre egyik legbecsesebb darabja a nem nagy terjedelmű régi családi levéltárnak, melyet 1896 óta a Magyar Nemzeti Múzeum őriz.

XXII. A KOSSUTH-CSALÁD CZÍMERE 1479.

XXIII.

1488. APRILIS 10. BÉCS.

MÁTYÁS KIRÁLY HRADNAI HOLY PÁLT MEGNEMESÍTI ÉS NEKI CZÍMERT ÁD.

(Eredetije a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában. — Turul 1896. 135.)

Commissio propria domini regis.

Mathias dei gratia Hungarie, Bohemie etc. rex duxque Austrie, tibi fideli nostro, nobili Paulo Holy de Hradna, salutem gratiamque nostram regiam et favorem. A claro lumine troni regie maiestatis, velut e sole radii, nobilitates legitimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia a regia claritate dependent ita, ut omne nobile et generositatis insigne a gremio proveniat regie maiestatis. Sane cum ad nonnullorum fidelium nostrorum humilime supplicationis instantiam, per eos pro parte tui nostre propterea porrecte maiestati, tum etenim consideratis tuis fidelibus servitiis, quibus tu, uti certa relatione edocti sumus, sacre imprimis regni nostri Hungarie corone, deinde etiam maiestati nostre omni zelo studuisti eoque ferventius et diligentius imposterum studebis complacere, quo te et tuos singularibus honorum gratiis a nostra celsitudine conspexeris insignitum, te igitur a rusticitatis et ignobilitatis statu, in quo hactenus extitisti, tanquam ab ignobilibus parentibus natus, de speciali nostra gratia et potestatis plenitudine eximentes duximus nobilitandum, immo nobilitamus et cetui verorum regni nostri nobilium aggregamus et connumeramus; decernentes, ut amodo deinceps tu heredesque et posteritates tue universe a te, tanquam nobili sanguine descendentes, veri nobiles habeantur et reputentur. Et insuper in signum huiusmodi nobilitatis hec arma seu nobilitatis insignia, que in capite seu principio presentium litterarum nostrarum suis apropiatis coloribus arte pictoria figurata sunt et depicta. animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia tibi tuisque heredibus et posteritatibus universis dedimus, donavimus et contulimus, concedimusque et presentibus elargimur, ut tu tuique heredes et posteritates pretacte huiusmodi arma seu nobilitatis insignia more aliorum nobilium regni nostri armis utentium amodo imposterum ubique in preliis, hastiludiis, duellis, torneamentis et aliis omnibus exercitiis nobilibus et militaribus, necnon sigillis, anulis, velis, cortinis, tentoriis, domibus et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub mere et sincere nobilitatis titulo ferre, gestare, omnibusque et singulis gratiis, honoribus et libertatibus, quibus ceteri nobiles quomodocunque, de iure vel de consuetudine, utuntur,

frui, uti et gaudere possis et valeant, de talismodique singularis et specialis gratie nostre antidoto merito exultes et tanto ampliori studio ad honorem regie maiestatis tua de cetero solidetur intentio, quanto te et tuam posteritatem largiori favore regio preventum esse conspicias et munere gratiarum. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungarie utimur, impendenti communitas duximus concedendas. Datum Vienne, feria quinta proxima post festum Pasce, anno domini millesimo quadringentesimo octogesimo octavo, regnorum nostrorum Hungarie etc. anno tricesimo primo, Bohemie vero decimo nono.

Johannes episcopus ecclesie Waradiensis etc.
cancellarius.

A czimer: Álló pajzs kék mezejében kalászaival jobbra fektetett sárga búzakéve, melyen egy arannyal futtatott szürke (ezüst?) kakas áll, a kakas taréja és torokdísze vörös. Sisakdís: a pajzsbeli ábrázolás. Takaró: szürke (ezüst?)-sárga. Az egész ábrázolás jobb felé van irányítva; minthogy pedig a festmény az oklevél élén van, az egész czimerkép kifelé fordul, a mi nem helyes elrendezés. A gazdasági élet köréből vett czimermotivumok, a búzakéve és a kakas, arra mutatnak, hogy a czimerszerző főfoglalkozása a gazdálkodás volt.

A festő a késői gothika ízlésében alkotta meg a czimerképet és az e stilus értelmében elég sikerültnek mondható. A kéve és a kakas, bár mind a kettő naturalisztikus modorban, jól van megfestve. A czimerkép jól betölti a pajzs mezejét. A tárcsa formájú pajzs alakja tetszetős, a csőrsisak arczrészé azonban igen nyomott. A késői csúcsíves ízlésnek az a sajátossága, hogy a sisakdís a pajzsbeli ábrázoláshoz képest törpe, itt is érvényre jut. Ellenben igen csinos a sisaktakaró, melynek hajlásai sokkal könnyebbek és az egész lendületesebb, mint ezt pl. a Kossuth-czimernél látjuk. Sajátosságos színt alkalmazott a festő a kakasnál; arannyal megfuttatott szürkének látszik, a mivel valószínűleg a kakas természetes színt akarta visszaadni. Ugyanezt a nem heraldikus szürkés színt, mely lehet, hogy az ezüstöt

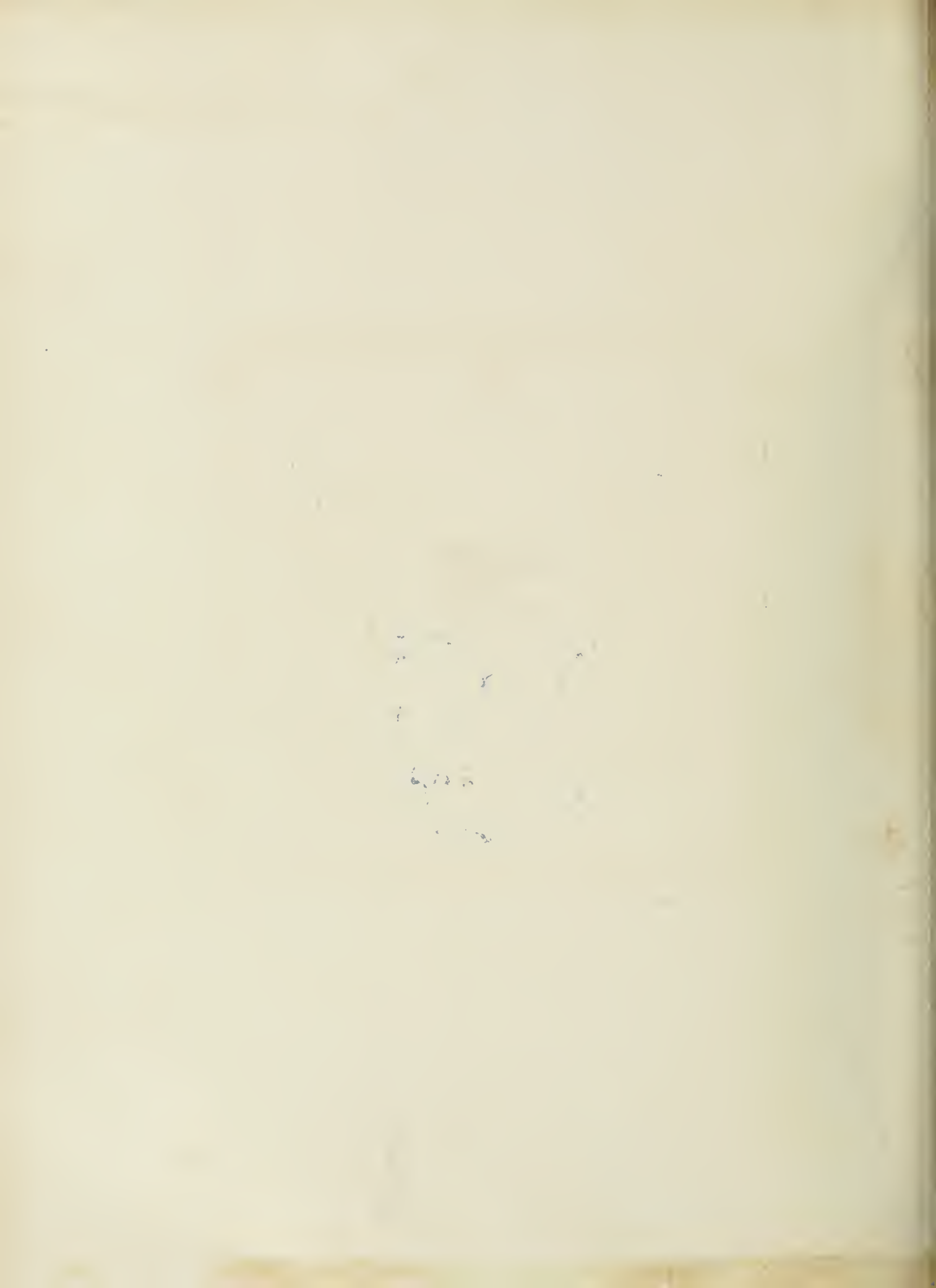
akarja pótolni, látjuk a takaró egyik színéül is. Ha ez a szín csakugyan az ezüst helyett áll, ez esetben kifogást tehetünk a takaró ellen, mint a mely két fémből van összetéve.

A czimerszerzőről ez egy oklevelen kívül semmit sem tudunk. Kétségtelen, hogy ez oklevél kelte előtt földművelő, gazdálkodó ember volt és hogy nemesi jogokat nem élvezett. Hatalmas pártfogói lehettek, mert az oklevél első sorban említi föl azt, hogy a király kegyét egyrészt az érdekében történt kéréseknek és közbenjárásoknak, és másrészt a magyar korona iránt tanúsított hűségének és szolgálatainak köszönheti. Ezért a király őt «a paraszti és nem nemesi állapotból, melyben eddig, mint nem nemes szülőktől eredő, volt, kiveszi, meg-nemesíti és az ország igazi nemeseinek sorába igtatja, elrendelvén, hogy őt és utódait, mint már nemes vérből eredőket, mindenki igaz nemeseknek tekintse». E nemesítési formula után jön a szokott módon szövegezett czimeradomány, melyben az adott czimer szavakkal leírva nincs. Mátyás király ez oklevele típusa lehet oly adományoknak, a melyekben a czimer a nemesítéssel együtt járt.

A czimeres levél sem Hradnai Holy Pál atyját, sem fiait, sem rokonait nem nevezi meg. Egyéb forrásokban sem találtunk róluk említést s így nem tudjuk, sokáig élvezhette-e a család újonnan szerzett czimeres nemes-ségét.

XXIII. HRADNAI HOLY PÁL CZÍMERE 1488.

XXIV.

1489. JANUÁR 6. BÉCS.

MÁTVÁS KIRÁLY ERDŐDI BAKÓCZ TAMÁS GYŐRI PÜSPÖK ÉRDEMEIÉRT ROKONAINAK NEMESSÉGET ÉS
CZÍMERT ÁD.

(Eredetije a gróf Erdődy-család galgóczi levéltárában. — Turul 1889. 166.)

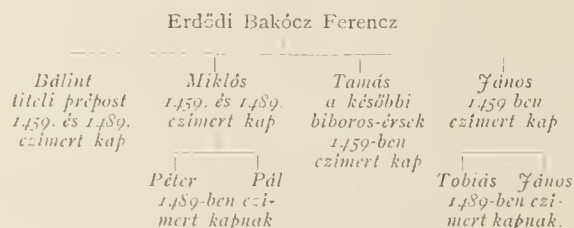
Nos Mathias dei gratia Hungarie, Bohemieque rex, necnon dux Austrie, memorie commendamus tenore presentium significantes, quibus expedit, universis, quod nos respectum habentes ad fidelitatem et plurima servitiorum merita fidelis nostri reverendi in Christo patris, domini Thome episcopi ecclesie Jauriensis, secretarii et consilarii nostri etc., que ipse maiestati nostre et sacre regni nostri corone cum summa fide et fidelitate omnibus in rebus nostris eiusdemque regni nostri, cure et fidei sue creditis et commissis, non fideliter solum, sed etiam utiliter ac prudentissime exhibere curavit; ac tametsi ab initio eius huiusmodi fidem, integritatem et diligentiam in nonnullis rebus, quas ei committebamus, plane experiebamur; verumtamen posteaquam sibi secreta nostra committere et consequenter eundem ad consilia rerum nostrarum et regni nostri ac ad maxima quoque adhibere cepissemus, dum plane experti sumus eius fidelitatem, cum summa sapientia coniunctam, maximo nobis usui exstitisse, eiusque officiosa obsequia plurimum et nobis et regno nostro utilitatis attulisse; quare ut eius virtutum et laborum memoria in fratribus quoque et consanguineis suis perenniter elucescat, animo deliberato et ex certa nostra scientia et regia nostra munificentia, eosdem fratres ac consanguineos suos, videlicet Nicolaum et Valentinum Bakocz dictos de Erdewd, item Petrum et Paulum eiusdem Nicolai, necnon Thobiam et Johannem quondam Johannis similiter Bakocz filios, a statu et conditione ignobilitatis, cui obnoxii, utpote qui ab ignobilibus nati fuere, eximentes, in veros nobiles duximus creandos et perficiendos, et nihilominus priora illa arma et nobilitatis insignia, videlicet medium cervum ex rota media erectum et prominentem, alias per nos eidem domino episcopo fratribusque suis memoratis donata et concessa, esse duximus de novo et ex novo conferenda, imo creamus, perficimus et conferimus ac numero et cetui aliorum verorum nobilium regni nostri annumeramus, applicamus et adnectimus presentium per vigorem; annuentes et concedentes eisdem ipsorumque heredibus et posteritatibus universis utriusque sexus, ut ipsi eorumque heredes et posteritates universe huiusmodi arma seu nobilitatis insignia more aliorum nobi-

lium regni nostri armis utentium a modo deinceps ubique in preliis, hastiludiis et in omnibus exercitiis nobilitaribus et militaribus, necnon annulis, velis, tentoriis et generaliter in quibuslibet rerum et expeditionum generibus sub mere et sincere nobilitatis titulo ferre, gestare, omnibusque et singulis privilegiis, honoribus, gratiis, libertatibus et immunitatibus, quibus ceteri nobiles regni nostri Hungarie armis utentes, quomodolibet, consuetudine vel de iure, utuntur, uti, frui et gaudere valeant atque possint, harum nostrarum sigillo nostro impendenti munitarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum in arce civitatis nostre Viennensis, in festo epiphaniarum domini, anno eiusdem millesimo quadringentesimo octagesimo nono, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. tricesimo primo, Bohemie vero vigesimo.

A czimer: Álló pajzs kék mezejében a pajzs alsó felét ivalakban szelő, öt-küllős arany félkerék, melyből jobbra fordúlt természetes felszarvas ugrik ki. Arany sisak. Sisakdísz: kék szárny. Takaró helyett: két oldalt guirlandszerű, a renaissance ízlésében tartott ornamentális zöld dísz, közben kék virágokkal. Az oklevél szövege röviden leírja a czímerképet, de a színeket nem mondja meg.

A Bakócz-esalád 1459. évi czímerétől az eltérések ezek: a félkerék színe vörösről aranyra változott; a szarvas színe természetesebb, árnyalással festve; homlokáról elmaradt az arany kereszt. Az ott hiányzó sisak színe itt arany, a sisakdísz szárny. A renaissance teljes hatása alatt festett takaró blazonálhatatlan lombfűz-szerű díszítéssé változott.

A czímerkőrő Bakócz Tamás győri püspök, történelmünk ismert nagy alakja, kinek az oklevélben fennen magasztalt érdemeiért testvérei és rokonai kapnak nemességet és czímet a királytól. E rokonok már az 1459. évi czímerlevélben is szerepelnek. Rokonsági fokuk e kis táblázatból világos:

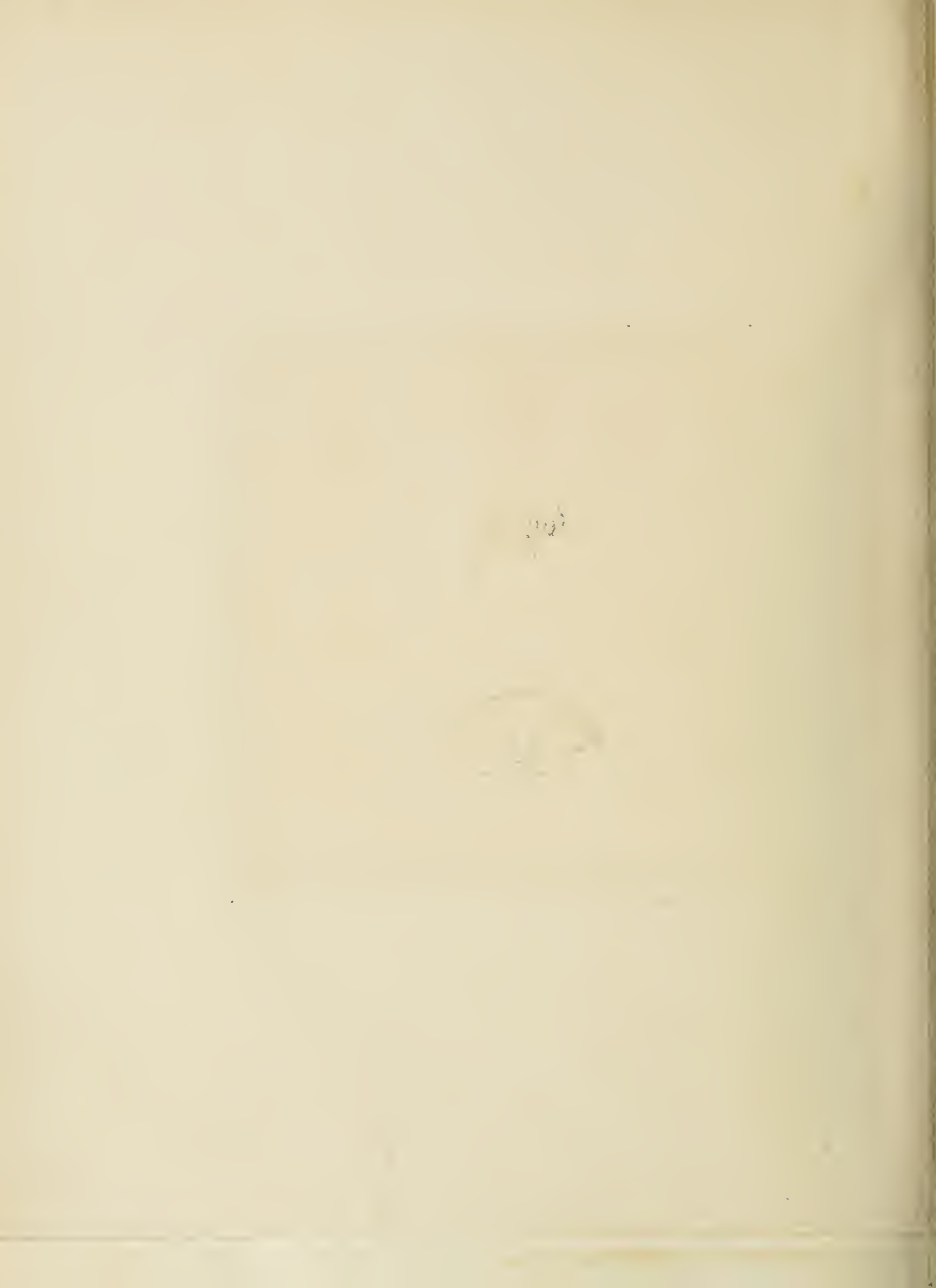

Az oklevél, az 1459. évi czímeradomány daczára, világosan mondja, hogy a király a czímernyerőket nem nemesi állapothól, melyben mint olyanok voltak, kik «nem nemes szülők» erednek, kiveszi és az ország valódi nemesi közé igtatja;» és egyúttal korábbi nemesi czímeröket újból adományozza.

A fönti táblán látható Péter ösatyja az Erdődy grófok esaládjának, míg ennek nőtestvére Klára férjhez menvén Pálffy Pálhoz, a grófi és herezegi rangon virágzó Pálffy-esaládnak vált ösanyjává. Az előbbieket, valamint az utóbbiak, kik az *Erdődi* előnévvel átvették a czímet is, lényegében ugyanúgy viselik a régi czímet, a hogy azt a Bakóczok a xv. században kapták. Csak a színek és itt-ott a helyzet változtak. Így az Erdődy-czímer az 1565. évi grófi diploma szerint: négyelt pajzs szív-pajzsában a régi Bakócz-czímer, vagyis *arany* mezőben *arany* félkerékből kinövő természetes szarvas. A Pálffy-czímerenél visszatér a pajzs eredeti kék színe, és az arany kerék sokszor zöld hármashegy mögül tűnik elő. A legutolsó forrás, az 1879-ik évi magyar diploma, mely a Pálffy-Daun ág teanói herezegi czímének Magyarországra való kiterjesztéséről szól, az összetett czímerben a Pálffyakét szószerint ekkép írja le: «A főpajzs első és negyedik kék mezeiben talapzathól zöld hármashegy, s ebből arany küllős félkerék emelkedik, melyen jobbra fordúlt tizágú arany szarvas ágaskodik.»

XXIV. AZ ERDŐDI BAKÓCZ-CSALÁD CZÍMERE 1489.

XXV.

1506. AUGUSTUS I. BUDA.

II. ULÁSZLÓ KIRÁLY IVÁNCSEFALVI DOMBAY JÁNOS DEÁKNAK ÉS FOGADOTT TESTVÉRÉNEK, PALÁSTHI LÁSZLÓNAK CZÍMERT AD.

(Eredetiye Dombay Hugó családi levéltárában Nyitrán. — Turul 1891. 130.)

Nos Wladislaus dei gratia rex Hungarie et Bohemie etc. memorie commendamus, tenore presentium significantes, quibus expedit universis, quod nos attentis et consideratis fidelitatibus et fidelibus servitiis fidelis nostri nobilis Johannis Dombay litterati de Iuanczfalwa, per eum, uti didicimus, maiestati nostre et sacre huius regni nostri corone sub temporum et locorum diversitate, et presertim his annis superioribus in exercitu et conflictu adversus Thurcos, christiane religionis nostre hostes, sub castro nostro Iaytza habitis, constanter exhibitis et impensis, et ut eo ferventius et diligentius imposterum studeat impendere, quo se et suos a nostra celsitudine singulari honoris gratia conspexerit insignitos, eidem Johanni litterato et per eum nobili Ladislao de Palasth, fratri suo adoptivo, eorumque heredibus et posteritatibus universis hec arma seu honoris insignia, que in capite seu principio presentium litterarum nostrarum suis appropriatis coloribus arte pictoria figurata existunt et distinctius expressata, animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia dedimus et contulimus, immo ex abundantiori plenitudine nostre potestatis et gratie specialis concedimus et presentibus elargimur, dantes et concedentes in evum ipsis plenam et omnimodam potestatis facultatem, ut ipsi eorumque heredes et successores universi pretacta arma seu honoris insignia a modo in antea in preliis, hastiludiis, duellis, torneamentis et in omnibus aliis exercitiis honestis et militaribus, necnon in sigillis, anulis, velis, cortinis et generaliter in quarumcunque rerum et expeditionum generibus gestare, omnibusque et singulis gratiis, honoribus et libertatibus, quibus ceteri armis utentes quomodolibet, consuetudine vel de iure, freti sunt et gavisi, frui et gaudere possint et valeant, de talismodi singularis et specialis nostre gratie antidoto merito exultent, et tanto ampliori studio ad honorem regie maiestatis ipsorum de cetero solidetur intentio, quo se largiori favore regio preventos esse conspiciunt et munere gratiarum. In cuius rei memoriam perpetuam presentes litteras nostras minori nostro sigillo, quo ut rex Hungarie in iudiciis utimur, consignatas, duximus concedendas. Datum Bude, prima die

mensis Augusti, anno domini millesimo quingentesimo sexto, regnorum nostrorum Hungarie etc. anno sexto decimo, Bohemie vero tricesimo sexto.

Ad relationem magistri Petri Berizlo prepositi,
secretarii regie maiestatis.

Az úgyszólván alig blazonálható czímer a következő: Álló pajzs kék mezejében balra fordult magyar vitéz kardjával az előtte álló és szintén balra forduló török nyakába vág és bal kezével a török jobb vállát ragadja meg; a kép a törököt lekonyult fejjel és maga elé tartott lehanyatló karokkal, jobbában kivont kardot tartva ábrázolja. A magyar vitéznek bajusza és nyakába omló sötét haja van; álla beretvált. Fején, hátul jobban, elől kevésbé felhajtott karimájú zöld kerek süveg, a karima arannyal szegélyezett, a süvegen elül fekete tolldísz. Övbe szorított dolmánya zöld; e fölött zöld kihajtott gallérú, zölddel bélelt, ujjatlan vörös mente; az ujjak helyén fél-gallérok, a karoknak megfelelő hasításokkal. A mentét e fél-gallér alatt a derékhoz fehér öv szorítja. A szűk nadrág sziürke, a magyar szabású esizma sárga. Barnás pajzsa aranyzsinóron nyakába függesztve, bal oldalán lóg; a jobbában lévő kivont görbe kard markolata fekete, arany verettel, a védővas arany; a penge a kard hegye felé szélesbedik és azután fokán gyorsabb átmenettel csúcsban végződő. Az alaknak csak bal lába látszik, körülbelül a bokáig. A török fején vörös fez köré csavart fehér turbán; öltözete barnás ujjas és ugyanolyan bő bugyogó; ruhája fölött ujjatlan, bő, halavány lilaszínű köntös, széles zöld gallér-al. A magyar alakénál nagyobb barnás pajzsa az alak nyakában aranyzsinóron baloldalt lóg. Leeresztett jobbában előretartott kardjának, melynek csak harmada látszik, védővasa és markolata olyan, mint a magyar vitézé; hátul kilátszik a kardhüvely vége, mely aranyveretű, fekete. A török nyakán a magyar vitéz kardja nyomán mély, vérző seb, mi által a halavány fej a törzsről félig leválik. A török alak is csak bokáig látszik. Az alakok ruházata arannyal van futtatva. Nehézkes, balra néző sisak. Sisakdísz gyanánt három, arannyal futtatott, vörös akantusz-levélforma ékítmény, melyek közül a két szélső kifelé hajlik. Takaró helyett

a pajzsot négy ágra oszló guirlandszerű díszítés körveszi, mely váltakozva kék-, zöld-, lila-, vörös színű és gazdagon van arannyal futtatva.

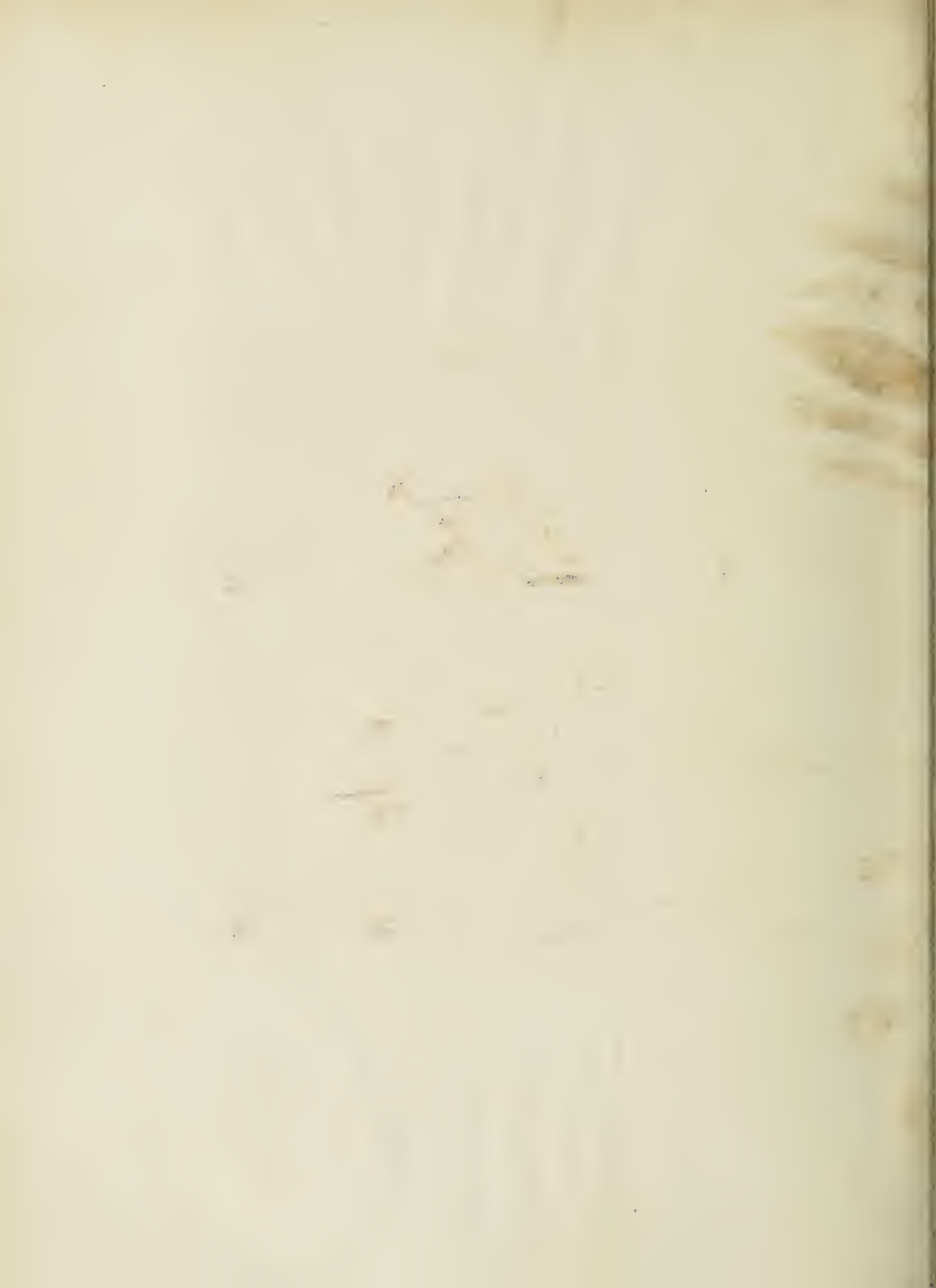
Ez a nagyon is komplikált, a czímerszerző életének Jajeza vára alatt átélt csata-epizódját élénk táró czímer a renaissance czímerfestészetének egyaránt mutatja előnyeit és hátrányait. Előnye a szép miniature-festés, a ruhának gondos rajza, mi által a XVI. század elején viselt köznemesi hadi öltözet formájára nézve valóságos kútfő. Előnye a magyar heraldikában oly korán feltűnő arezképszerűség; mert a törököt levágó magyar vitéz jellemző areza kétségtelenül a Jajeza váránál magát annyira kitüntető fő czímerszerzőt, Ivánésfalvi Dombay János deákot akarja élénk állítani.

E festészeti és viselettörténeti előnyökkel azonban szemben állnak a heraldikai hátrányok. Maga a kép czímernek lehetetlen, blazonálhatatlan csatajelenetet ábrázol. A heraldika, kivált a czímeradományok kora óta, erősen táplálkozik ugyan a czímerszerzők által véghezvitt egyes fegyvertényekből, azonban ezeket jelképekkel örökíti meg. A renaissance tovább megy. Nem elégszik meg azzal, hogy valami heraldikai motívummal utaljon a megtörtént nevezetes hadi tette, hanem megteszi czímernek magát a csatajelenetet úgy, a hogy megtörtént, festmény formájában, naturalisztikus ábrázolásban. Czímerképpé ez csak az által lesz, hogy a festmény czímerpajzson foglal helyet. Bármily szép legyen is maga a miniature, ez által nem szép czímerré válik. Hozzájárul ehhez az is, hogy a renaissance ízlése elhanyagolja a czímernek egyéb alkotó részeit. Itt példánl a sisak túlságosan vaskos és nyomott. A sisakdísz levélszerű díszítéssé, a blazonálhatatlan sisaktakaró pedig ornamentális modorban tartott sokszínű guirlanddá lesz.

Mindezen heraldikai hibák és fogyatkozások azonban semmit sem vonnak le a Dombay-czímer művelődéstörténeti érdekéből és a Budán készült festmény szépségéből.

XXV. DOMBAY JÁNOS DEÁK ÉS PALÁSTHI LÁSZLÓ CZÍMERE 1506.

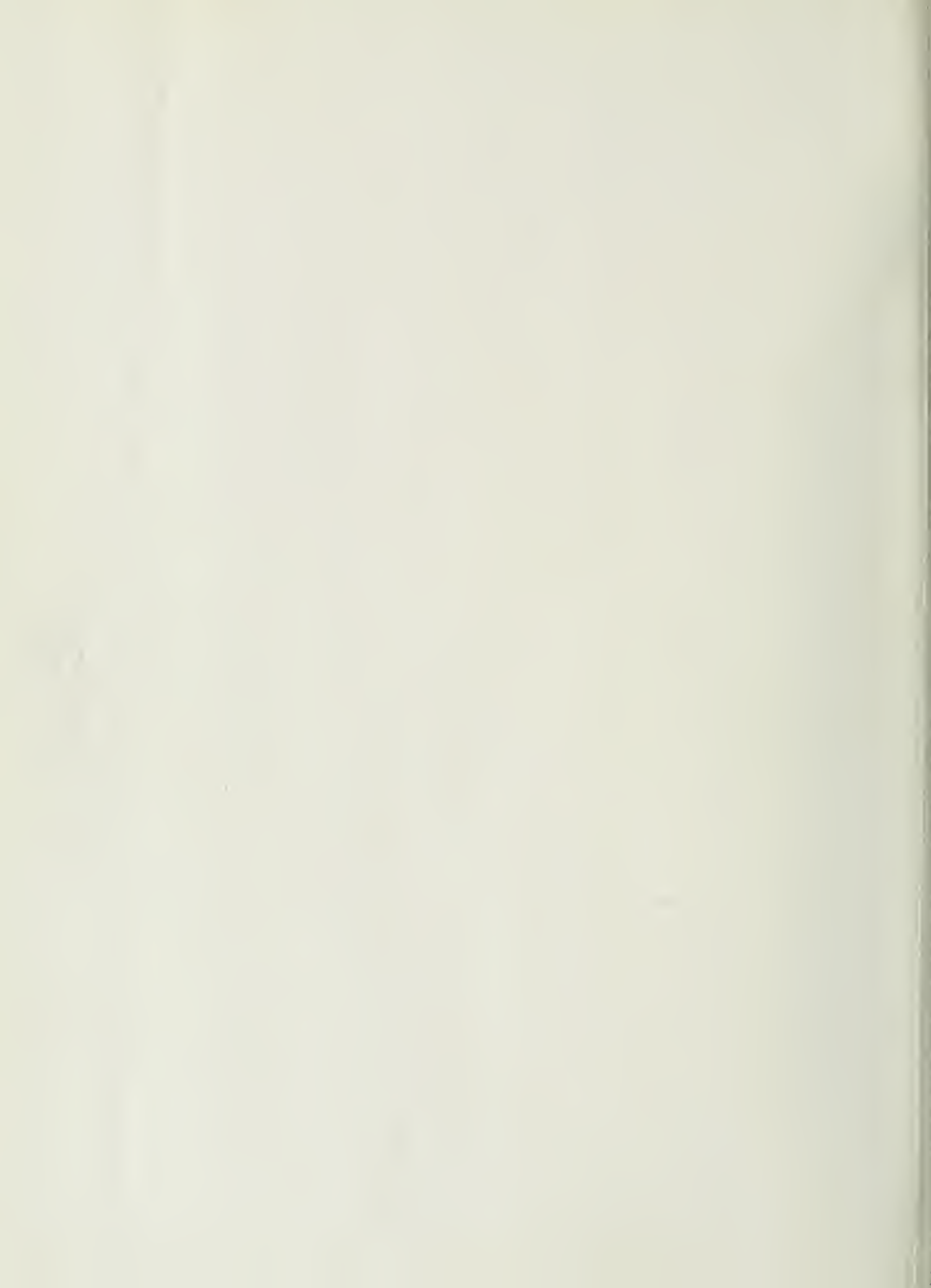
TARTALOM.

	Lap
Előszó	5
Bevezetés	7
I. 1409. február 24. A Meesinicei Garázda- és Horogszegi Szilágyi-családok címere	31
II. 1414. szeptember 16. Az Eresztvényi- és Fejéregyházi-családok címere	35
III. 1415. január 26. Somkerek-i Erdélyi Antal birodalmi címere	37
IV. 1415. márczius 27. A Kőszegi-, Komjáthy-, Nenkei- és Thokai-családok címere	39
V. 1417. május 20. Barrwy-i Simon és testvéreinek címere	41
VI. 1417. június 27. A Szirmay-család címere	43
VII. 1417. július 27. A Petneházy-család címere	45
VIII. 1418. február 27. A Vay-család címere	47
IX. 1418. márczius 29. A Nagymihályi-nemzetség címere	49
X. 1418. márczius 29. Dansai és Keresztúri Csese László és Péter címere	53
XI. 1421. február 10. A Bárczay-család címere	55
XII. 1428. június 22. A Kökényesi-család címere	57
XIII. 1430. január 8. Zágrábi Dabi Mihály címere	59
XIV. 1431. márczius 12. A Berényi Kakas-család címere	63
XV. 1431. november 1. A Vajdai- és Jánoki-családok címere	65
XVI. 1436. július 2. A Vesterházi- és Bödőthi-családok címere	67
XVII. 1448. február 16. Berekszői Péter címere	69
XVIII. 1453. május 3. A Leővey-család címere	71
XIX. 1453. szeptember 3. Az Erdődi Bakócz-család címere	73
XX. 1462. január 9. Császár István és a Petneházy-család címere	75
XXI. 1476. június 2. A Palugyay-család címere	77
XXII. 1479. június 15. A Kossuth-család címere	79
XXIII. 1488. április 10. Hradnai Holy Pál címere	81
XXIV. 1489. január 6. Az Erdődi Bakócz-család címere	83
XXV. 1506. augusztus 1. Dombay János deák és Palásthi László címere	85

2221 4

1000
100
10

1000-100-100-100-100

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 16 20 16 07 009 9